పతంజలి యోగ శాస్త్రము

- వై. శ్రీదొర సామయ్య

మోహన్ పబ్లికేషన్స్
కోటగుమ్మం, అజంతా హోటల్ ఎదుట, రాజమహేంద్రవరం - 533 101.

PATHAMJALA YOGA SASTRAMU.

ఓం.

పరమాత్మనే నమః.

పాతంజల యోగశాస్త్రము

ఆంధ్ర తాత్పర్య సహితము.

9521

ఇది

ఓ - వై - శ్రీ. దొరసామయ్యచే

భోజవృత్తి ననుసరించి

ఆంధ్రీకరింపఁబడినది.

చెన్నపురి:

అమెరికన్ డైమండు ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడినది.

1941

దీనివెల] [రూ. 1-0-0.

కీర్తిశేషులు:

వేలూరు - కుప్పుస్వామి మొదలియారు.

ప్రొప్రైటరు.

వెస్టు వార్డు అండు కంపెని,

(వి. వి. ప్రెస్.)

చాకలపేట పోస్టు, మద్రాసు.

పీ ఠి క.

ప్రపంచంబునం గల మానవులలో వివేకజ్ఞులు కొందఱు దుఃఖ సాగర మైన సంసారమునుండి తరింపఁగలమా యని తలంచెదరు.

అట్టివారికి సాధనముగా మహాత్ము లనేకు లనేక గ్రంథములను రచియించి వానిని పరంపరగా నుపదేశించుటకై యనేక మఠములను శిష్యులను నియమించిరి.

ఆ జ్ఞానసాధనగ్రంథములలో నెల్ల ప్రధాన మైనవి యోగగ్రంథములు. ఆ యోగగ్రంథముల కన్నిటికిని మాతృక యనఁదగినదియును, ఆదిశేషాంశ సంభూతు లైన శ్రీమత్పతంజలిమునిప్రణీత మైనదియును అగు ఈ యోగ సూత్రములుమాత్రమే దర్శనగ్రంథమై ప్రకాశించుచున్నది.

ఈ మహాగ్రంథమునకు శ్రీమన్నారాయణాంశసంభూతు లైన శ్రీవేద వ్యాసమునీంద్రులును, వాచస్పతిమిశ్రులును, ఇంకను గొందఱును భాష్య వ్యాఖ్యానటీకాదులు రచియించి యున్నారు. వానిలో నెల్ల శ్రీమద్భోజదేవ వృత్తియొక్కటిమాత్రమే సుబోధమును అనుభవవేద్యము నై యుండుటంజేసి దాని ననుసరించి తెలుఁగున పరివర్తనము గావించినాఁడను.

అయినను, ఈ పాతంజలయోగశాస్త్రమునందు నాలుగుపాదములు కలవు. వానిలో మొదటిపాద మైన యోగపాద మనఁబడు సమాధిపాదము నందు యిఁక చెప్పఁబోవు మూఁడుపాదములలోని ముఖ్యవిషయము లన్నియు సూచింపఁబడియుండుటంబట్టి, ఆ పాదమునకుమాత్రము తక్కినవ్యాఖ్యాతల యొక్క యభిప్రాయములను భోజదేవవృత్తికి తర్వాత చేర్చినాఁడను.

ఇందలి మొదటిదైన యోగ (సమాధి) పాదమునందు యోగలక్షణ స్వరూపసాధనములును, రెండవదైన సాధనపాదమునందు యోగసాధ్యో

పాయములును, మూఁడవ దైన విభూతిపాదమునందు ఐహికాముష్మికాభీష్టార్థసిద్ధిభేదములను, నాలవ దైన కైవల్యపాదమునందు సంశయరహితముక్తిస్వరూపనిర్ణయములును వివరింపఁబడి యున్నవి.

ఈ గ్రంథముయొక్క సారాంశమును "హఠయోగప్రదీపిక" యందు "యోగశాస్త్రసారము" అను పేరితో సుబోధ మగునట్లు ఆంధ్రవచనముగా ప్రకటించి యున్నాఁడను.

ఇది హఠయోగప్రదీపిక, రాజయోగరత్నాకరము, విచారసాగరము, మొదలగు యోగ వేదాంతగ్రంథములలోఁ జెప్పిన విషయములను విస్పష్టము చేసి సంశయములను నివృత్తి గావించి యిష్టార్థసిద్ధిని యొనఁగూర్చును మఱియు పఠితలకును శ్రోతలకును పరమానందమును ప్రాప్తింపఁ జేయును.

ఈ ప్రసిద్ధ మైన దివ్యగ్రంథమహిమనుగూర్చి ప్రశంసించుటకు సాధ్యము కాదు గాన నింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

ఇట్లు,

ఓ - వై - శ్రీ. దొరసామయ్య.

పాతంజల యోగశాస్త్రము

యోగసూత్ర

విషయసూచిక

౧. యోగపాదము.

3. విభూతి పాదము.

PATHAMJALA YOGA SASTRAMU.

ఓమ్.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

పాతంజల యోగశాస్త్రము

౧. యోగ పాదము.

శ్లో. దేహార్ధయోగ శ్శివయో స్స శ్రేయాంసి తనోతు వః
దుష్ప్రాప్య మపి యత్స్మృత్యా జనః కైవల్య మశ్నుతే.

అవతారిక. సకల పురుషార్థప్రదమైన యోగశాస్త్రము నుపదేశింప నిశ్చయించిన పరమదయా స్వరూపుఁడైన పతంజలిమునీంద్రుఁడు మంగళాచరణ పూర్వకముగా గ్రంథము నుపక్రమించుచున్నారు.—

1. అథ యోగానుశాసనమ్.

తాత్పర్యము. ఇప్పుడు యోగముయొక్క స్వరూపలక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది.

విశేషార్థము. అథ శబ్దము మంగళార్థమును, శాస్త్రప్రారంభమును, అధికారప్రాప్త్యనంతరకాలమును సహా సూచించుచున్నది. కావున మంగళాచరణ మూలకముగా అధికారులకు యోగస్వరూపమును, దాని సాధనములును, దానిఫల మగు కైవల్యమును తెలియఁజేయఁ బడుచున్నది. అనఁగా, అధికారులకు నిరతిశయానంద కైవల్యస్వరూపప్రాప్తికై యోగ

లక్షణ స్వరూప భేదోపాయాదులతోఁ గూడిన యీ యోగశాస్త్రము వివరింపఁబడుచున్నది.

అవ. యోగస్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.—

2. యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధః.

తా. అంతఃకరణవృత్తులను నిగ్రహించుటయే యోగ మనబడును.

వి. సకల వ్యవహారయోగ్యమైన చిత్తవృత్తుల పరిణామరూపధర్మములను నిగ్రహమే యోగము. నిగ్రహ మనఁగా, చిత్తవృత్తుల లయమునకు కారణమై యుండు అగోచరమైన ప్రయత్నము. (వృత్తులను వెలుపల ప్రసరింపనీయక అంతర్ముఖము లగునట్లు చేసి చిత్తమును లయింపఁజేయుట. ఇదియే యోగము=సమాధి.) చిత్త మనఁగా, నిర్మలమైన సత్త్వగుణముయొక్క పరిణామ మగు అంతఃకరణము. వృత్తి యనఁగా, చిత్తపరిణామరూపము.

చిత్తము పంచావస్థల (భూముల) తోఁ గూడినది. రజోగుణప్రధానమై సుఖదుఃఖాది విషయములందుఁ బ్రవర్తించినదియై మిగుల అస్థిరమై యుండు చిత్తము "క్షిప్తము" ఇది దైత్యదానవులకు గలిగి యుండును తమోగుణప్రధానమై కృత్యాకృత్యవిమర్శనాజ్ఞానవివేచన లేక క్రోధాది కార్యములయందుఁ బ్రవర్తించిన చిత్తము "మూఢము". ఇది పిశాచ రాక్షసులకు గలిగియుండును. సత్త్వగుణాధిక్యమై భోగసాధనాదులయందు బ్రవర్తించిన చిత్తము. "విక్షిప్తము". ఇది దేవతలకుఁ గలిగియుండును. బాహ్యమునకు ప్రసరింపని చిత్తము ఏకాగ్రము. వృత్తులును సంస్కారములును లేని చిత్తము నిరుద్ధము. ఏకాగ్రనిరుద్ధ చిత్తములు రెండుమాత్రమే సమాధిని పొందనర్హము.

అవ. సమాధి కాలమునందలి ఆత్మయొక్క స్వరూపమును బోధించుచున్నారు.—

3. తదా ద్రష్టుస్స్వరూపే ఽవస్థానమ్.

తా. చిత్తవృత్తులు నిగ్రహమై యుండు (యోగావస్థయం దుండు) కాలమునందు చిన్మాత్రుఁడైన పురుషుఁడు నిజస్వరూపమునందుండుట సంభవించుచున్నది.

వి. పురుషునకు జ్ఞానమే స్వరూపము, బుద్ధి యనెడు వస్తువునందు జ్ఞానము సంక్రమించె కేని బుద్ధితత్త్వము పనులను చేయును. పురుషుఁ డెప్పుడును సంస్కృతియందుఁ జిక్కనివాఁడు పురుషుఁడు, ప్రకృతి అను నీ రెండును వేర్వేఱు లను జ్ఞానము కలిగెనేని జ్ఞానము బుద్ధియందు సంక్రమింపదు. సంక్రమించినమీఁద 'తా' ననెడు అభిమానము పోవును. అప్పైన బుద్ధివికారములు పోవును. తర్వాత ఆత్మ నిజస్వరూపమున నుండును.

అవ. బహిర్ముఖకాలమునందలి ఆత్మస్వరూపము నుపదేశించుచున్నారు.—

4. వృత్తిసారూప్య మితరత్ర.

తా. సమాధివలన బహిర్ముఖమైన (యోగములేని దశయం దుండు) కాలమునందు ఆత్మ వృత్తులయొక్క సమానస్వరూపమును బొంది యుండును.

వి. యోగములేని దశ వ్యుత్థానదశ. అట్టి కాలమున వృత్తులు కలుగును. చిత్తము గుణపరిణామభేదముచే అంతఃకరణములయందును, ఇంద్రియములద్వారా వెలుపల నానా విషయములయందును ప్రవర్తించును. అప్పుడు చిన్మాత్రుఁడైన పురుషుఁడు ఆ చిత్తమువంటి ఆకారముగల వాఁడుగా భావింపఁబడును. అనఁగా దుఃఖ మోహ (అజ్ఞాన) సుఖరూపములుగా వృత్తులు కలిగినవెంటనే పురుషుఁడు ఆ దుఃఖాదులే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడుగా వ్యవహరింపఁబడును. ఎట్లనఁగా. చంద్రుడు కదలుచుండు నీటియలలయందు కనఁబడునప్పుడు ఆ చంద్రుఁడు యేప్రకారముగా అలలవలె కదలుచుండునట్లు తోఁచుచున్నాఁడో, అట్లే చిన్మాత్రుఁడైన పురుషుఁడు భావింపఁబడుచున్నాఁడు.

అవ. చిత్తవృత్తులను గురించియు, తద్భేదములను గురించియు చెప్పుచున్నారు.—

5. వృత్తయః పఞ్చతయ్యః క్లిష్టాఽక్లిష్టాః.

తా. క్లేశములు కలవియు, క్లేశములు లేనివియు నగు చిత్తవృత్తులయిదు విధములు.

వి. వృత్తులనగా, చిత్తపరిణామ విశేషములు. క్లేశములకు (దుఃఖములకు) కారణములై యుండునవి క్లిష్టములు. అక్లేశములకు (సుఖములకు) కారణములై యుండునవి అక్లిష్టములు. వీనిని గురించి విశేషముగా సాధనపాదము మూఁడవసూత్రమునందు వివరింపఁబడును.

అవ. చిత్తవృత్తివిభాగమును చెప్పుచున్నారు.—

6. ప్రమాణ విపర్యయ వికల్ప నిద్రా స్మృతయః.

తా. వృత్తులు ప్రమాణవృత్తి, విపర్యయవృత్తి, వికల్పవృత్తి, నిద్రావృత్తి, స్మృతివృత్తి, అని యైదువిధములు.

వి. ఇచ్చటఁ గొందఱకు స్వప్నవృత్తిని చెప్పలేదని శంకపొడమును. స్మృతివృత్తిలో స్వప్నవృత్తి చేరి యున్నదని గ్రహింపవలయును. వృత్తి యనఁగా, చెఱువులోని నీళ్లు తూమునుండి వాకముగను త్రికోణముగ నుండు మళ్లపొలములయందు పాఱినప్పుడు, ఏలాగు ఆయాయాకారములు కలవిగా నిలిచియుండునో, అట్లే తేజోరూపమైన అంతఃకరణము చక్షురాదీంద్రియములద్వారా ఘటాదివిషయములయందు ప్రసరించి ఆ ఘటాద్యాకారములుగా పరిణమించును. అదియే వృత్తి యనఁబడును. 12-వ సూత్రముయొక్క విశేషార్థమును జూడుఁడు.

అవ. ప్రమాణవృత్తి స్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.—

7. ప్రత్యక్షానుమానాగమాః ప్రమాణాని.

తా. ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఆగమము (శబ్దము) అని ప్రమాణములు మూఁడువిధములు.

వి. ఇతరప్రమాణముల సహాయము లేకయే మొదట తెలియఁజేయుచుండునట్టియు, విషయాకారమై పరిణమించునట్టియు, చిత్తవృత్తి ప్రత్యక్ష ప్రమాణ మనంబడును. అనఁగా, ఇంద్రియముల ద్వారా వెలుపలివస్తువులతో సంబంధించుటచేత కలుగు విశేషములను నిశ్చయించుటయే ప్రత్యక్షము. ఇదియే ప్రధానమైన వృత్తి.

ప్రత్యక్షమూలకముగా నూహించుటకు కారణమైన వస్తువుయొక్క ఆకారమై పరిణమించు చిత్తవృత్తి అనుమానప్రమాణ మనఁబడును. అనఁగా, ఒక్కగుఱుతునుబట్టి దానితో సంబంధించియున్న వస్తువును నూహించుట అనుమానము. ఈ గుఱుతు. “లింగ” మనఁబడును, ఊహింపవలసినది “లింగి” యనఁబడును. ఎట్లన:—

పర్వతముమీఁద పొగ కనఁబడినది. ఆ పొగయే లింగ మనఁబడును. ఊహించునట్టి అగ్నియే లింగి యనఁబడును.

యోగ్యవాక్యముచేతను, నిశ్చయమును చెప్పెడివాని మాటచేతను, శ్రుతిస్మృత్యాది ప్రమాణములచేతను దెలిసిన చిత్తవృత్తి ఆగమ (శాబ్ద) ప్రమాణ మనఁబడును.

ప్రమాణ మనఁగా, బాధింపఁబడని జ్ఞానము, ఎట్లన, వెండిని చూచిన మీఁద వెండియే యనుట ప్రమాణము. ఇది యేకాలమునఁగాని బోధింపఁబడదు. ముత్తెపుచిప్పను చూచి వెండి యనుట అప్రమాణము. ఇది ఉత్తరకాలమున బోధింపఁబడును. మఱికొందఱు ఉపమానాదిప్రమాణముల నీశాస్త్రమునందు తెలియఁజేయలే దని భ్రమింతురు. ప్రత్యక్షప్రమాణములలోఁ జేరి యుండుటచే వేఱుగాఁ జెప్పలే దని తెలియఁదగినది.

అవ. విపర్యయవృత్తిలక్షణమును బోధించుచున్నారు.

౮. విపర్యయో మిథ్యాజ్ఞానమతద్రూపప్రతిష్ఠమ్.

తా. లేకయుండు వస్తువుయొక్క రూపమునందు ఆ వస్తువు ఉన్న దనెడు మిథ్యాజ్ఞానము విపర్యయవృత్తి యనఁబడును.

వి. ముత్తెపుచిప్పను చూచి వెండి యనుకొనుట విపర్యయము- అనఁగా, తాను తెలిసికొనిన రూపమునందు, తాను అనుకొన్న ప్రకారము లేకపోయినను, తా ననుకొన్న ట్లున్నదని యెంచుకొనునట్టి మిథ్యాజ్ఞానమే విపర్యయవృత్తి. మఱియు నిట్టే కంబమును చూచి ఇది కంబమా మనుష్యుఁడా యని కలిగెడు సంశయజ్ఞానముకూడ విపర్యయ మనఁబడును.

అవ. వికల్పవృత్తి లక్షణము నుపదేశించుచున్నారు.—

9. శబ్దజ్ఞానానుపాతీ వస్తుశూన్యో వికల్పః.

తా. శబ్దములచేఁ గలిగిన అర్థజ్ఞానముచేత అనుసరింపఁబడినప్పటికిని వస్తువుమాత్రము లేక యుండునది వికల్పవృత్తి యనఁబడును.

వి. విషయము నపేక్షింపక శబ్దజ్ఞానము (అర్థజ్ఞానము) ననుసరించి కలుగుట వికల్పము.

శబ్దజ్ఞానమునకు విషయమై యుండు వస్తువు సంపూర్ణముగా లేక యుండినను, ఆవస్తువు సంపూర్ణమై యున్నదనెడు జ్ఞానము వికల్పజ్ఞానము. ఎట్లన :—

దేవదత్తునియొక్క కంబళి, రాహువుయొక్క శిరస్సు పురుషుని యొక్క చైతన్యము, అనునివి మొదలగునవి. దేవదత్తునియొక్క కంబళి అను నప్పుడు దేవదత్తుఁడు వేఱు, కంబళివేఱు అని భేదమును తెలియఁజేయును. రాహువుయొక్క శిరస్సు అనునప్పుడు తన ఆకారమంతయు శిరస్సుమాత్రమే అయియుండు రాహువునకు వేఱే శరీరము కల దనెడి జ్ఞానము పుట్టుచున్నది. పురుషునియొక్క చైతన్యము (తెలివి) అనునప్పుడు పురుషుఁడు వేఱు, * తెలివి వేఱు అని భేదమును తెలియఁజేయును. ఇదియే వికల్పజ్ఞానము.

---

* వస్తుస్థితినిబట్టి పురుషుఁడే తెలివిగాని, పురుషునకును తెలివికిని భేదము లేదు. ఇక్కడ శబ్దప్రయోగము ననుసరించి భేదము కలిగిన దని యూహించుకొనునది.

అవ. నిద్రావృత్తిలక్షణమును జెప్పుచున్నారు.—

10. అభావప్రత్యయాలమ్బనావృత్తి ర్నిద్రా.

తా. జాగ్రత్స్వప్నావస్థలు లేని జ్ఞానమును ఆశ్రయించి యుండునది నిద్రావృత్తి యనఁబడును.

వి. విషయజ్ఞానమును అవలంబింపని వృత్తియే నిద్ర. భావ మనఁగా విషయము. ప్రత్యయ మనఁగా జ్ఞానము. విషయము, జ్ఞానము అను నీ రెంటి యం దేదియును లేక చిత్తమునకు కలిగెడు వృత్తియే నిద్ర. అభావమనఁగా జాగ్రత్స్వప్నములు లేకపోవుట. ప్రత్యయ మనఁగా కారణమనియు, ఆలంబన మనఁగా విషయ మనియు నెఱుంగునది.

జాగ్రత్స్వప్నములు లేకపోవుటకు కారణమైన తమోగుణోద్రేకము చేత సమస్త విషయానుభవములను విడిచి యుండు సుషుప్తికాలమే నిద్ర యనఁబడును. 'నేను సుఖముగా నిద్రపోయితి' నని నిద్రావస్థను స్మరించుట కలదు. నిద్రపోనియెడల అట్లు స్మరించుటకు అవకాశము కలుగదు. కాఁబట్టి నిద్రకు వృత్తిత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఈ నిద్రావృత్తిని యోగమునందు లేకుండఁ జేసికొనవలయును.

అవ. స్మృతివృత్తిని వివరించుచున్నారు.—

11. అనుభూతవిషయాసంప్రమోషః స్మృతిః.

తా. ప్రమాణవృత్తిచే అనుభవింపఁబడిన విషయములు జ్ఞాపకమునకు వచ్చుటయే స్మృతివృత్తి యనఁబడును.

వి. అనాదిగా అనేక జన్మములయందును. ఈ జన్మమునందును ప్రత్యక్ష ప్రమాణములచే అనుభవింపఁబడిన విషయమును చిత్తమునందు వాసనా (సంస్కార) రూపకమై యుండి బుద్ధికి రొమరుగా వచ్చుట (బుద్ధియందు పట్టియుండుట) స్మృతి యగును. అనఁగా మనము ఒక పదార్థమును చూతుము. దానిని చూచినది మొదలు, మఱచిపోవువఱకును అది మన చిత్తమున నాటి

యుండును. ఆ పదార్థమును తలంచినప్పుడు అది జ్ఞప్తికి వచ్చును. ఇదియే స్మృతివృత్తి.

పైన వివరింపఁబడిన పంచవృత్తులలో ప్రమాణము, విపర్యయము, వికల్పము అను మూఁడు వృత్తులును జాగ్రదవస్థ యనఁబడును.

ఈ మూఁడు వృత్తులలోని విషయములు అనుభవబలముచేత చిత్తమందు వాసనారూపకములై యుండి, స్మృతిరూపమై బుద్ధికి గోచరించుట స్వప్నావస్థ యనఁబడును.

ఈ వృత్తులు మూఁడును బుద్ధికి గోచరము కాక యుండుటయే నిద్రావస్థ (సుషుప్త్యవస్థ) యనఁబడును.

(ప్రమాణ వికల్ప నిద్రలను పట్టియుండునది స్మృతి (తలంపు) అని తెలియఁగును. ఈ స్మృతి ప్రమాణ విపర్యయ వికల్పనిద్రలయొక్క వాసనారూపమై, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తు లనెడు మూఁడవస్థలయందు నుండును.

అవ. వృత్తినిరోధమును బోధించుచున్నారు.—

12. అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః.

తా. అభ్యాస వైరాగ్యములచేత, ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన చిత్తవృత్తులను నిగ్రహించుటయే నిరోధ మనఁబడుచున్నది.

వి. అభ్యాస వైరాగ్యములచేత సుఖదుఃఖమోహ రూపమైన ప్రపంచానుభవమును కలుఁగఁజేయు వృత్తులను, ఆవృత్తులకు కారణమైన చిత్తమందు లయ మొందించుటయే చిత్తవృత్తినిరోధ మనఁబడుచున్నది. అభ్యాసముచేత వృత్తులయొక్క విముఖత స్థిరపడును.

వృత్తి యనఁగా, బుద్ధి ఆయా యింద్రియములలో నుండి వెలుపల ప్రసరించుట. ఇట్లు ప్రసరింపనీయక పోయినయెడల వృత్తులు అంతర్ముఖములై తమకు కారణ మగు చిత్తమునందు శక్తి (సూక్ష్మ) రూపముగా నుండును. విషయములయందుండు దోషములను కనుఁగొనుటవలన పుట్టెడి

వైరాగ్యముచేత విషయములలోఁ దగులనీయక విముఖత నొందించును. అభ్యాసమువలన చిత్తమును స్థిరముగా నుండునట్లు దృఢీకరింపఁజేయును. కాఁబట్టి చిత్తవృత్తినిరోధము అభ్యాస వైరాగ్యము లను నీ రెంటిచేత నే కలుగు నని తెలియఁ దగినది.

అవ. అభ్యాస స్వరూపమును తెలియఁజేయుచున్నారు.—

13. తత్ర స్థితౌ యత్నోఽభ్యాసః.

తా. చిత్తవృత్తులను లయింపఁజేయుటకును, చిత్తైకాగ్రతను కలుగఁ జేయుటకును, ప్రయత్నపడునట్లు చేయుట అభ్యాస మనఁబడును.

వి. వృత్తులును లేని చిత్తము స్థిరముగా నుండుటయే స్థితి. చిత్తము స్థిరముగా నుండుటకై యత్నము చేయుచుండుటయే అభ్యాసము. అనఁగా, చిత్తవృత్తులు లయమై, చిత్తస్వరూపస్థ మైన పరిణామము (ఏకాగ్రత) కలుగుటయందు ఉత్సాహముచే పదేపదే ప్రయత్నించుట అభ్యాస మని భావము.

అవ. అభ్యాసముయొక్క దార్ఢ్యమును నిరూపించుచున్నారు.—

14. స తు దీర్ఘకాలనైరన్తర్య సత్కారసేవితో దృఢభూమిః.

తా. ఆ యభ్యాసము బహుకాలమువఱకును యెడతెగక ఆదరాతిశయముతో సేవింపఁబడినయెడల దృఢమైన దశ (స్థిరమైన అవస్థ) కలుగును.

వి. ఉత్సాహముతో చాలకాలము విడువక సత్కారములను (బ్రహ్మచర్యము మొదలుగాఁ గల తపస్సులను) చేయుటవలన, అభ్యాసము స్థిర (దృఢ) పడును. స్థిర మనఁగా, విషయములని కలతను త్వరగా చెంద కుండుట. దీనిని దార్ఢ్య మనియుఁ జెప్పవచ్చును.

అవ. వైరాగ్యస్వరూపమును వివరించుచున్నారు —

15. దృష్టానుశ్రవికవిషయవితృష్ణస్య వశీకారసంజ్ఞా వైరాగ్యమ్.

తా. ఇహమునందును, పరమునందును, అనుభవింపఁదగిన విషయములయందు ఆశలేనివారికి విషయములు తనకు వశ్యమైనవని తెలియుటయే వైరాగ్యము.

వి. స్రక్చందనవనితాది భోగవిషయములను ఇహమునందును, శ్రుతి (వేదము) వలన తెలియఁబడిన రంభాదిభోగవిషయములను పరమ (స్వర్గము) నందును, అభిలషింపకుండుట వైరాగ్యము.

దృష్టవిషయము లనఁగా :— స్త్రీ సంభోగము, అన్నపానములు, ఐశ్వర్యము మొదలగు ఐహికసంబంధమైనవి. ఆనుశ్రవ మనఁగా :—వేదముల వలన తెలియవచ్చు స్వర్గాదిలోకాంతరములయందు అనుభవింపఁదగిన ఆముష్మికసంబంధమైనవి. ఇవి దీర్ఘకాలము ననుభవింపనది కాదు. కావున వీనియందలి ఆశను విడువఁదగియున్నది. (అనఁగా వీనికి వశుఁడు గాక యుండవలయును) ఇట్లు విడిచినవారికి వైరాగ్యము కలుగును. అనఁగా, ఐహికాముష్మిక భోగంబులు తుచ్ఛంబు లనియును. కొంతకాలమే యుండునవి కావున అశాశ్వతం బయినవి యనియును తెలిసి వర్జించినవాఁడే విరాగి యని భావము.

అవ. వైరాగ్యస్వరూపముయొక్క విశేషమును చెప్పుచున్నారు.—

16. తత్పరం పురుషఖ్యాతే ర్గుణవైతృష్ణ్యమ్.

తా. త్రిగుణములయందలి యాశ లేకుండుటయే గుణవైరాగ్యము. ఇది పైని చెప్పఁబడిన విషయవైరాగ్యములకంటె ఉత్కృష్టమైనది.

వి. విజ్ఞాత మైన పురుషునకు (తన ఆత్మస్వరూపము నెఱింగిన వానికి) ఇహపరసంబంధముచేఁ గలుగు విషయవైరాగ్యము కంటెను, ఈవిషయములకు కారణమై యుండు సత్త్వాదిగుణములవలనఁ గలుగు గుణవైరా

గ్యము అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి అతిసమీపమునం దుండి అనుకూలము నొసంగు టుంబట్టి శ్రేష్ఠమని చెప్పఁబడెను.

అనఁగా, ఐహికాముష్మికములయందలి దోషముల నెఱింగినవాఁడు తన స్వరూపమును కనుఁగొనుటకు ప్రయత్నించును. ఇట్లు త్రిగుణములకును, తన స్వరూపమునకును గల భేదమును తెలిసికొనుటవలన వైరాగ్యముకలుగును. ఇదియే గుణవైరాగ్యము. దీనివలన ముక్తి కలుగును.

అవ. ఇట్లు యోగస్వరూపమును నిరూపించి యోగభేదములను విభ జించుటకొఱకై ప్రథమున సంప్రజ్ఞాతసమాధిని చెప్పుచున్నారు.

17. వితర్కవిచారానన్దాస్మితారూపానుగమాత్సంప్ర జ్ఞాతః.

తా. వితర్క మనియు, విచార మనియు, ఆనంద మనియు, అస్మిత యనియు చెప్పఁబడు సమాధులతోఁ గూడిన సమాధి, సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁ బడుచున్నది.

వి. సవితర్క, సవిచార, సానంద, సాస్మితయనియుఁ గలదు. సంప్ర జ్ఞాత మనఁగా :—దేనిచే సంశయ విపర్యయములు లేక ధ్యానించువస్తువు యొక్క విశిష్టస్వరూపము విశేషముగాఁ దెలియఁబడుచున్నదో, అది సం ప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడుచున్నది. సమాధి యనఁగా :—భావనావిశేషము, భావనావిశేషమనఁగా.—ఇతర విషయములను పరిహరించి భావింపఁదగిన వస్తువును మాత్రమే అప్పటప్పటికి చిత్తమునందు నిల్పుట (అనఁగా భావింపఁ దగిన వస్తువునకు వ్యతిరిక్తమై చిత్తమందు కలిగెడి వృత్తులను నిగ్రహించుట.) ఆభావనకు గుఱియైన వస్తువు భావ్య మనఁబడును. (అనఁగా భావింపబడఁ నదియే భావ్యము.) ఈ భావ్యము రెండువిధములు. 1 ఈశ్వరుఁడు, 2 ఇరువదైదు తత్త్వములు. ఈ తత్త్వములు రెండువిధములు. 3 అజడ తత్త్వములు, 4 జడతత్త్వములు. అజడతత్త్వములు చిన్మాత్రుండైనపురుషుండు

జడతత్త్వములు స్థూలసూక్ష్మకారణ భేదములవలన ఇరువదినాల్గు విధములు. పృథివి, అప్పు, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము, అను పంచమహాభూతములును, త్వక్కు, చక్షు, శ్రోత్రము, జిహ్వ, నాసిక అను, పంచజ్ఞానేంద్రియములును, వాక్కు, పాణి, పాదము, వాయువు, ఉపస్థ అను పంచకర్మేంద్రియములును, ఇవి పదమూడును స్థూలభూతములు. శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము, గంధము అను పంచతన్మాత్రలును, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, ప్రకృతి అను అంతఃకరణ చతుష్టయమును అను నీ తొమ్మిదియును సూక్ష్మవిషయములు. ఈ 11-ను జడతత్త్వములు.

సవితర్క మనఁగా:—స్థూలభూతములను లక్ష్యము (గురి) చేసికొని వీనియొక్క శబ్దార్థజ్ఞాన శోధనముచేత, వీనిలో దేనినుండి యేది పుట్టినదను కార్యకారణ భావములను విమర్శించుచుండుటయే సవితర్క సమాధి యనఁబడును.

అనఁగా, స్థూలములగు భూతంబులను యింద్రియంబులను విషయములుగాఁ జేసికొని, ఇది ముందు ఇది వెనుక అను జ్ఞానముతోడను, దీని కిది పేరు అనెడు శబ్దార్థజ్ఞానముతోడను చేయునట్టి భావనయే సవితర్కము. (పైని చెప్పఁబడినట్టి జ్ఞానము ఎంతవఱకు లేకయుండునో అంతవఱకు నిర్వితర్కమని తెలియవలయును.)

మొట్టమొదట వింటితో గురిని వైవ నభ్యసించువాఁడు గొప్పగా కనఁబడునట్టి గురిని వైవనేర్చికొని తర్వాత సూక్ష్మమైన గురిని వైవ నేర్చికొనుచున్నాఁడు. ఆ ప్రకారముగనే యోగాభ్యాసి మొదట స్థూలాకారమైన వస్తువును (విష్ణువు, శివుఁడు, బ్రహ్మ మొదలగువారి ఆకారములను) భావన చేయుచు అపిఁద సూక్ష్మాకారమైన వస్తువును (విషయమును) గూర్చి భావన చేయును.

సవిచార మనఁగా:—పంచతన్మాత్రలు మొదలగు సూక్ష్మవిషయములను గురి చేసికొని ఇవి ఏకాలమునందు ఏస్థలమునందు ఏ స్వరూపమైన

ధర్మము గలదిగా కలిసెనని యేర్పాటుతో భావించి యుండుటయే సవిచార సమాధి యనఁబడును. (పైని చెప్పిన చొప్పున భావింపమి నిర్విచార మనఁబడును.)

సానంద మనఁగా:—చిత్తమునందు రజస్తమోగుణములు నిశ్శేషముగా నశించిపోక లేశమాత్రము (కొంచెము) మిగిలియుండు కాలమునందు ఆ చిత్తమం దుండు సత్త్వగుణము (అంతఃకరణ సత్త్వమును) భావించుచుండుటయే సానందసమాధి యనఁబడును. (సత్త్వము- సుఖప్రకాశరూపమైనది కావున సానంద మనఁబడెను.) ఈ సానందసమాధియందు రజస్తమోగుణముల శేషము నశించిపోఁగా తాను భావన చేయుటతో (భావించునట్టి) సత్త్వగుణము వృద్ధి యగుచుండుటంబట్టి ఆనందము కలుగుచున్నది. (ఇంద్రియము లనెడు స్థూలవిషయములను గూర్చినది సానందము.) ఈ సానందసమాధిని చక్కఁగా నభ్యసించి ప్రధానము, పురుషుఁడు అను తత్త్వముల తెలివిలేశమాత్రమును లేనివారు విదేహు లనఁబడుదురు.

సాస్మిత యనఁగా :—రజస్తమోగుణములతో సంబంధింపక యుండు చిత్తమునందు శుద్ధసత్త్వమును మాత్రము భావించి యుండుటచేత సత్త్వగుణము క్రమక్రమముగా నశించిపోవుటవలనను, చిత్తమందలి చైతన్యశక్తి క్రమక్రమముగా వృద్ధి యగుచుండుటవలనను, చైతన్యశక్తిమాత్రమే మిగిలియుండును గాన సాస్మితసమాధి యనఁబడును.

అస్మిత యనఁగా:—బహిర్ముఖమందు అజ్ఞానముచేఁగలుగు క్లేశరూపమైన అస్మిత యని గ్రహింపక అంతర్ముఖమందు కలుగు అక్లేశ (ఆనంద) రూపమైన అస్మిత యని గ్రహింప వలయును. అస్మితవలన ఇంద్రియములు కలుగును కావున, ఇంద్రియములకు అస్మితయే సూక్ష్మరూపము.

మఱియు, ఆత్మతోఁ గూడ బుద్ధికి ఐక్యమును తెలియపఱచునట్టి జ్ఞానమే అస్మిత యనఁబడును. దీనిలో గ్రహీత యగు నాత్మయు చేరియుండుటచే నిది గ్రహీతృవిషయ మని గ్రహింపవలయును. అహంకారమునకును

అస్మితయను భేదము లేమనఁగా, అంతఃకరణము చే నను జ్ఞానముతోనే విషయములను గ్రహించుట అహంకారము. అంతఃకరణము అంతర్ముఖ మైనప్పుడు సత్తు (స్థితి) మాత్రము తోఁచుట అస్మిత యనఁబడును.

ఈ సాస్మితసమాధివలన కలుగు సంతోషముతో తృప్తిని బొంది పరమాత్మను కనుఁగొనని వారలందఱు దానికి కారణమైన ప్రకృతియందు లయమును బొందుదు; కావున వారు ప్రకృతిలయు లనఁబడుదురు.

ఇందు సవితర్కము సవిచారము అను రెండు సమాధులు గ్రాహ్య సమాపత్తి యనియును, సానందము గ్రహణసమాపత్తి యనియును, సాస్మిత గ్రహీతృసమాపత్తి యనియును చెప్పఁబడును.

ఈ నాలుగువిధముల సమాధులయందును, సవితర్కమును త్యజించినతో సవిచారమును, సవిచారమును విడిచినచో సానందమును, సానందమును వదలినచో సాస్మితయును కలుగును.

ఈ సమాధులు నాలుగింటిని సాలంబనసమాధి యనియును, సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనియును నామములు గలవు.

ఇందు సవితర్క సవిచారములు రెండును సబీజసమాధి యని చెప్పఁబడును.

సబీజసమాధి యనఁగా. చిత్తము అన్యపదార్థముల నాశ్రయించి కొని యుండుట. వీని వివరము 42, 48, 44 సూత్రములయందుఁ జెప్పఁబడును.

అవ. అసంప్రజ్ఞాత సమాధిలక్షణమును వచించుచున్నారు.—

18. విరామ ప్రత్యయాభ్యాస పూర్వ స్సంస్కారశేషో ఽన్యః

తా. వితర్కము మొదలు అస్మితాంతము వఱకు గల సంప్రజ్ఞాత సమాధులు లేకపోవుటయు, చిత్తమునందు ఏవృత్తులు తలచూపినను వానిని రానీయక నిరాకరించుటయును, నిర్మలమైన చిత్ప్రకాశమార్గమువలన

చిన్మాత్రుఁడైన పురుషుని స్వరూపమై యుండుటయు అసంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును.

౨. ఈ సమాధియందు తెలియఁదగిన పదార్థములు లేవు గాన అసంప్రజ్ఞాత మను పేరు గలిగెను. దీనినే నిర్బీజసమాధి యనియు వ్యవహరింతురు.

అనఁగా, చిత్తమునందు వృత్తులు జనించినప్పుడు వానిని నిగ్రహించుటకు ప్రయత్న పడవలయును. ఈ అసంప్రజ్ఞాత సమాధియందు విషయమే యుండదు.

చిత్తమునకు వ్యుత్థానము. సమాధిప్రారంభము. ఏకాగ్రత, నిరోధము అని నాలుగు పరిణామములు గలవు. రెండవసూత్రమున వివరింపఁబడిన క్షిప్త మూఢములు రెండును వ్యుత్థానము. విక్షిప్తభూమిలో సత్త్వగుణము అతిశయించి యుండుటంబట్టి దానిని సమాధిప్రారంభ మనఁబడెను. నాల్గవభూమి ఏకాగ్రత. నిరుద్ధభూమి నిరోధము. ఇవి ఒకదానివలన మఱియొకటి తొలఁగద్రోయఁబడును.

ఎట్లనగా. వ్యుత్థానముచే జనించిన సంస్కారములను సమాధి ప్రారంభముచేఁ బుట్టిన సంస్కారములు పోఁగొట్టును. సమాధి ప్రారంభముచేఁ గలిగిన సంస్కారములను యేకాగ్రతవలనఁబుట్టిన సంస్కారములు తొలఁగించును ఏకాగ్రతచే జనించిన సంస్కారములను నిరోధమునుండి కలిగిన సంస్కారములు నిగ్రహించును. నిరోధముచేఁ గలిగిన సంస్కారములుమాత్రము యేకాగ్రతవలనఁ బుట్టిన సంస్కారములను పోఁగొట్టుచు అవియు పోవుచున్నవి.

ఇందులకు దృష్టాంత మెట్లనఁగా:— వెండితో సీసమును జేర్చి వూఁదినయెడల వెండిలోనుండు మలినమును పోఁగొట్టి అదియును (సీసమును) పోవునట్లు అని తెలియఁదగినది. ఈ అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి ఉత్తమవైరాగ్యమే కారణము.

౨౦. యోగాభ్యాసములకు ఉపాయమును జెప్పువారై సానంద సాస్మిత సమాధులయందుండువారి స్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.—

19. భవప్రత్యయో విదేహప్రకృతిలయానామ్.

తా. విదేహులయొక్కయు ప్రకృతిలయులయొక్కయు సమాధి జననమునఁ బ్రవాహరూపమైన సంస్కారమునకుఁ గారణ మైనది.

వి. భవప్రత్యయమనఁగా:— పంచభూతములు, ఇంద్రియములు అను వికృతితత్త్వములయందైనను, లేక అవ్యక్తము, మహత్తు, అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు అను ప్రకృతితత్త్వములయందైనను, (పైన చెప్పినవియెల్లను ఆత్మతత్త్వము కాకున్నప్పటికిని) ఆత్మ యనెడి తలంపును, అందుచే జనించిన యోగమును భవప్రత్యయ మనఁబడును. ఈ భవప్రత్యయము విదేహులకును, ప్రకృతిలయులకును కలుగును.

విదేహు లనఁగా:— సానందసమాధియం దుండువారు. వీరు ప్రధానపురుషరూప మైన తత్త్వమును తెలియనివారై, శుద్ధసత్త్వగుణ పరిణామమునందే ఆనందము నొందియుండుటం బట్టి దేహాహంకారములు లేనివారై యుందురు.

అనఁగా:— పంచభూతములు, ఇంద్రియములు, వీనిలో నొక్కొక దానిని ఆత్మ యని భావించి దానినే యుపాసన (భావన) చేయువారికి. ఆవాసన అంతఃకరణమున పట్టియుండును. కావున వారు శరీరమును విడిచిన తర్వాత పంచభూతములలో నైనను, లేక ఇంద్రియములలో నైనను లయమునుఁబొంది సంస్కారములతో మాత్ర మున్నట్టి మనస్సుకలవారై యీ భౌతికశరీరము లేనివారై యుందురు. ఇట్టివారే దేవతలు వీరి చిత్తమునందు సంస్కారములతోఁ గూడినవార మనెడి తలంపుమాత్ర ముండునేగాని వృత్తులేవియు కలుగవు. వీరు కొన్నాళ్లు దేవతలైయుండి మరల సంసృతిని (సంసారమును) ప్రవేశింతురు. కాఁబట్టి వీరికి మోక్షము లేదు. భూతముల నుపాసించువారు నూఱు మన్వంతరములును. ఇంద్రియముల నుపాసించువారు పదిమన్వంతరములును దేవతలుగా నుందురు. వీరే విదేహు లనఁబడుదురు.

ప్రకృతిలయు లనఁగా:—సాస్మిత సమాధియం దుండువారు. వీరును పరమాత్మను దర్శింపనివారై శుద్ధసత్త్వగుణమును విడిచి చిత్ప్రకాశము నందు నిలిచి ఆనందమయులై యుందురు వీరి చిత్తము స్వకారణ మైన ప్రకృతియందు లీనమై యుండును. కావున విదేహప్రకృతిలయులయొక్క యోగమును ఆభాసమైనదే పరమాత్మను దర్శించువారు సత్త్వాదిగుణముల యం దాశను విడిచి వైరాగ్యమువలన అసంప్రజ్ఞాతిసమాధిద్వారా కైవల్య పదవిని చెందఁగలయును. అనఁగా, ముక్తిని గోరువాఁడు పరతత్త్వము నెఱింగి దానినే యుపాసన (భావన) చేయుటకు మిక్కిలి ప్రయత్నము చేయ వలయును.

అనఁగా:—అవ్యక్తతత్త్వము, మహత్తత్త్వము, అహంకార (అభిమాన) తత్త్వము, పంచతన్మాత్రలు, వీనిలో నొక్కకదానిని ఆత్మగా భావించి యుపాసన చేయుటవలన ఆవాసనవైన చెప్పిన అవ్యక్తాదులలో నొక్కదాని వాసన అంతఃకరణమునందు పట్టియుండును. ఇట్లు అవ్యక్తాదులలో మనస్సు లీనమై యుండువారు శరీరమును విడిచినకాలమునందు ముక్తిని యనుభవించు చున్నట్లు తలంచి యుందురు. ఇందువలన శాశ్వతమైన కైవల్యప్రాప్తి సిద్ధింపదు. ఎట్లనఁగా, వర్షాకాలము పోయినమీఁద మన్నైపోయిన కప్ప మఱల వర్షము కురిసినవెంటనే యెట్లు కప్పయగుచున్నదో, ఆలాగే అవ్యక్తాదులలో మనస్సు లీనమై యుండువారు మఱల సంసారు లగుదురు. అవ్యక్తతత్త్వమును ఉపా సించువారు లక్షమన్వంతరములును, మహత్తత్త్వమును ఉపాసించువారు పది వేలమన్వంతరములును, అహంకారతత్త్వమును ఉపాసనచేయువారు వేయి మన్వంతరములును కైవల్యము ననుభవించువారివలెనుండి మఱల సంసారులగు దురు. వీరే ప్రకృతిలయు లనఁబడుదురు.

అవ. విదేహప్రకృతి లయవ్యతిరిక్తులైన యోగులు యోగసిద్ధికొఱకు విశేషప్రయత్నమును జేయవలయు ననుచున్నారు.

20. శ్రద్ధావీర్యస్మృతి సమాధి ప్రజ్ఞాపూర్వక ఇతరేషామ్.

తా. విదేహప్రకృతిలయవ్యతిరిక్తులైన యోగులయొక్క సమాధిసిద్ధికి శ్రద్ధ, వీర్యము, స్మృతి, సమాధి, ప్రజ్ఞ ఈ మొదలగునవి క్రమమైన యుపాయములు.

వి. భవప్రత్యయమునకు వ్యతిరిక్తమైన ఉపాయత్రయము నీ సూత్రమువలన చెప్పంబడుచున్నది. విదేహాలయప్రకృతులకు వేరైన సవితర్క, నిర్వితర్క, సవిచార, నిర్విచార, సమాధులయందుండు యోగులకు సానందసాస్మితరూపసంప్రజ్ఞాతసమాధిసిద్ధికై యోగమునందు శ్రద్ధయును (విశ్వాసమును), వీర్యమును (ఉత్సాహమును), స్మృతియును (మఱవకుండుటయును), సమాధియును (చిత్తైకాగ్రతయును), ప్రజ్ఞయును (వివేకమును), ఇవి క్రమముగా సాధకములై యున్నవి.

ఎట్లనగా, యోగమునందు విశ్వాసముకలవానికి చేయుదు ననెడు ఉత్సాహము కలుగుచున్నది. ఉత్సాహమువలన యోగమును, మఱవక యుండుట కలుగుచున్నది. యోగమును మఱవక యుండుటవలన చిత్తైకాగ్రత కలుగుచున్నది. చిత్తైకాగ్రతవలన యోగమును తెలిసికొను వివేకము కలుగుచున్నది.

ఇవి యొకదానికొకటి కారణములై సంప్రజ్ఞాతసమాధిని (ప్రజ్ఞను) కలుగఁజేయును. ఈ సంప్రజ్ఞాతసమాధిని అభ్యసించుటవలనను, వాని విషయమునందలి వైరాగ్యమువలనను, అసంప్రజ్ఞాతసమాధి సిద్ధించును. ఇదియే ఉపాయప్రత్యయ మనఁబడును.

అవ. శీఘ్రకాలమున సమాధి సిద్ధింపనట్టి యధికారమును నిరూపించుచున్నారు.—

21. తీవ్రసంవేగానా మాసన్నః.

తా. తీవ్రమైన సంవేగము (జాగరూకతమైన దృఢతరసంస్కారములు) కలవారలకు సంప్రజ్ఞాతసమాధి మిగుల సమీపము.

వి. సంవేగ మనఁగా:—కార్యసాధక మైనట్టి మిక్కిలి దృఢమైన (వైరాగ్యము) సంస్కారము. ఉపాయ(ప్రత్యయ)సంపత్తి మిక్కుటముగ కలవారలకు యోగమును, దానిఫలమును, శీఘ్రముగా లభించును. ఉపాయ సంపత్తికలవారలే తీవ్రసంవేగు లనఁబడుదురు.

అవ. దృఢతరసంస్కారభేదములను వచించుచున్నారు.—

22. మృదుమధ్యాధిమాత్రత్వా త్తతో ఽపి విశేషః.

తా. యోగులు మృదువులు, మధ్యములు, అధికులు అని వ్యవహరింపఁ బడుదురు. ఈ మృదు మధ్యాధికు లొకరికన్న నొకరు విశేషజ్ఞులు కావున తీవ్రసంవేగులకన్న నెక్కువవారు.

వి. మృదూపాయకులు, మధ్యోపాయకులు, అధిమాత్రోపాయకులు, అని యోగులు మూఁడువిధములవారు. ఈ ముగ్గురును ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా మృదుసంవేగులు, మధ్యసంవేగులు, తీవ్రసంవేగులు అని మూఁడువిధముల వారు. కాఁబట్టి యోగులు తొమ్మిదివిధములవా రగుదురు. ఎట్లన,

మృదుసంస్కారభేదము కలవారు:—మృదుమృదుసంవేగులు, మృదు మధ్యసంవేగులు, మృద్వధిమాత్రసంవేగులు.

మధ్యసంస్కారభేదము కలవారు:—మధ్యమృదుసంవేగులు, మధ్య మధ్యసంవేగులు, మధ్యాధిమాత్రసంవేగులు.

అధిమాత్రసంస్కారభేదము కలవారు:—అధిమాత్ర మృదుసంవేగులు, అధిమాత్రమధ్యసంవేగులు, అధిమాత్రాధిమాత్రసంవేగులు.

అనఁగా:—మృదుసంవేగ మృదూపాయము కలవాఁడు, మధ్యసంవేగ మృదూపాయము కలవాఁడు, తీవ్రసంవేగ మృదూపాయముకలవాఁడు, మృదు సంవేగ మధ్యోపాయము కలవాఁడు, మధ్యసంవేగ మధ్యోపాయము కల వాఁడు, తీవ్రసంవేగ మధ్యోపాయము కలవాఁడు, మృదుసంవేగాధిమాత్రో పాయము కలవాఁడు మధ్యసంవేగాధిమాత్రోపాయము కలవాఁడు, తీవ్ర

సంవేగాధి మాత్రోపాయము కలవాఁడు అని యోగి నవవిధ భేదములు గల వాఁడుగా నున్నాఁడు తీవ్రసంవేగాధిమాత్రోపాయము కలవాఁ డగుటకు దగిన ప్రయత్నముల చేయవలయు ననుటకై యోగులు తొమ్మిది విధముల వారని చెప్పఁబడెను.

అవ. పైని చెప్పిన యుపాయములకంటె సులభ మైనదానిని చెప్పు చున్నారు.—

23. ఈశ్వరప్రణిధానా ద్వా.

తా. ఈశ్వరోపాసకుఁడు, విధ్యుక్తకర్మలాచరించి భక్తితో సమస్తమును ఈశ్వరార్పణ మని చేయునేని వానికి త్వరగా యోగము సిద్ధించును.

వి. ఈ యీశ్వరోపాసనాయోగము సులభోపాయ మైనది.

ప్రణిధాన మనఁగా:—భక్తివిశేషముతోఁ గూడిన యుపాసనము. విషయములవలనఁ గలుగు సుఖము నిమిత్తమై కర్మము లాచరింపక సర్వ కర్మములను ఈశ్వరునకు సమర్పింపవలయును. ఇది యోగము లభించుటకును దానిఫలము సిద్ధించుటకును గొప్ప యుపాయము. ఈ భక్తి మానసిక, కాయిక, వాచిక మై యుండును.

అవ. ఈశ్వరప్రణిధానమువలన సమాధిలాభము సులభముగాఁ గల్గు నని చెప్పి, యింక నా యీశ్వరుని స్వరూపమును, ఈశ్వరుఁడు కలఁడను టకుఁ బ్రమాణమును, ఈశ్వరుని మాహాత్మ్యమును, ఈశ్వరుని తెలియఁజేయు శబ్దమును, ఈశ్వరుని యుపాసించు క్రమమును, ఈశ్వరోపాసనవలని ప్రయోజనము నను క్రమముగాఁ జెప్ప నుపక్రమించి యిపుడు ఈశ్వరస్వరూపమును జెప్పుచున్నారు.—

24. క్లేశకర్మవిపాకాశయై రపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః.

తా. అవిద్యాది క్లేశములు, పుణ్యపాప మిశ్రకర్మములు, జాత్యాయుర్భోగములు, చిత్తమునందు వాసనారూపమై యుండు సంస్కారములు

అను వీనిచేతను కాలత్రయములచేతను బాధింపఁబడని పురుషశ్రేష్ఠుఁడు ఈశ్వరుఁ డనఁబడును.

వి. క్లేశము లనఁగా:— అవిద్య మొదలగునవి. (వీనిని రెండవ పాదమునందలి 8-వ సూత్రమునఁ గనఁదగును.)

కర్మము లనఁగా:— విహితము, నిషిద్ధము, మిశ్రము అని మూఁడు విధములు.

విహితకర్మము లనఁగా:— సంధ్యావందనాదులు.

నిషిద్ధకర్మము లనఁగా:— పరహింస మొదలగునవి.

మిశ్రకర్మము లనఁగా:— పుణ్యపాపములు రెండింటితోడ సంబంధించినవి.

విపాక మనఁగా:— పైని వివరించిన కర్మములకు ఫల మగుజాతి, ఆయువు, భోగములు. (వీనిని ద్వితీయపాదము 13-వ సూత్రమున చూడఁదగును.)

ఈశ్వరుఁ డనఁగా:— మీఁదఁ జెప్పఁబడిన క్లేశాదులచే సంబంధపడియు కట్టువడక యుండువాఁడు.

అవ. ఈశ్వరునియొక్క ప్రమాణమును జెప్పుచున్నారు.—

25. తత్ర నిరతిశయం సర్వజ్ఞ బీజమ్.
(సార్వజ్ఞ్యబీజమ్) అని పాఠాంతరము.

తా. ఆ యీశ్వరునియందు సర్వజ్ఞుఁ డనుటకుఁ దగిన హేతువు కలదు. కాన ఈశ్వరుఁ డున్నాఁ డనుటకు ముఖ్యప్రమాణ మున్నది.

వి. ఈశ్వరుఁడు సర్వజ్ఞత్వమునకు బీజము (కారణము) అని చెప్పినందున ఆయనకంటె మఱి వేఱొదియులేదని యేర్పడెను. ఈశ్వరునియందే సర్వజ్ఞత్వమును నిరూపించుటకుఁ గారణ మే మనఁగా, స్వతః జడమైన

చిత్తమునందు అభివ్యక్తమైన సత్త్వాభివ్యక్తివలన జ్ఞానాద్యుత్తమమైన సర్వధర్మము లను హెచ్చుగను తక్కువగను మలినముగను నిర్మలముగను ఇట్లు వ్యత్యాసముల గలదిగా పరిణమించుటంబట్టి దీనికి కారణుం డొక్కఁడున్నాఁడని యును, అతనిచేతనే యిట్లు కలుగుచున్నదనియును తెలియఁబడుచున్నది. కావున, నిరతిశయ (అంతకంటె మతి అతిశయించినది లేనిది, లేక అత్యధికమైనది) జ్ఞానశక్తి ఈశ్వరునియందే యున్నదనియును, అతఁడే మూలభూతుఁ డనియును విశద మగుచున్నది.

అవ. ఈశ్వరుని మాహాత్మ్యము చెప్పుచున్నారు.—

26. సర్వేషా మపి గురుః కాలే నానవచ్ఛేదాత్.

"(స ఏష పూర్వేషా మపి" అనియును, "స పూర్వే షా మపి" అనియును) పాఠాంతరములు.

తా. ఆ యీశ్వరుఁడు త్రికాలాబాధ్యుం డగుటచే బ్రహ్మాదు లగు వారికిని గురువు (ఉపదేశకర్త)గా నున్నాఁడు.

వి. త్రికాలము లనఁగా:— భూతకాలము (జరిగిపోయిన కాలము) భవిష్యత్కాలము (జరుగఁబోవు కాలము,) వర్తమానకాలము (జరుగుచుండు కాలము,) ఈశ్వరుఁడు ఈ కాలములవలన బాధింపఁబడఁడు. ఎల్లప్పుడు నుండువాఁడు గాన వానికి కాలము నిర్ణయము లేదు, కాఁబట్టి అప్పు డప్పుడు జనన మొందు బ్రహ్మములకు ధర్మముల నుపదేశించువాఁడుగా నున్నాఁడు.

అవ. ఈశ్వరోపాసనకొఱకతని నామమును చెప్పుచున్నారు.—

27. తస్య వాచకః ప్రణవః.

తా. ఆ యీశ్వరునకు ఓంకారమే (ప్రణవము) నామధేయము.

వి. ఈశ్వరుఁడు "ఓమ్" అని చెప్పఁబడును. ఓమ్ అనునదే ప్రణ వము. ప్రణవ మనఁగా, అందఱిచేతను స్తోత్రము చేయఁబడునది; లేక దీనిచే

నీశ్వరుఁడు స్తుతింపఁబడును. లేక, ఈశ్వరుని యిది అధికముగా స్తుతి చేయును. అనఁగా:—ఒకఁడు తండ్రియును ఒకఁడు కొడుకు నై నప్పుడు, ఇతఁడు ఈతనికి తండ్రి యనియును, ఇతఁడు ఈతనికి కుమారుఁడనియును చెప్పునట్టి సంబంధ (అకల్పిత మైన నిత్యసంబంధ) మెట్టిదో, అట్లే ఈశ్వరునకును ప్రణవమునకును గల నిత్యసంబంధమును తెలిసికొనవలయును.

అవ. ఈశ్వరోపాసనాక్రమమును జెప్పుచున్నారు.—

28. తజ్జప స్తదర్థ భావనమ్.

తా. మూఁడుస్వర మాత్ర గల ఓంకారమును జపము చేయుటయు, ఆ ఓంకారముయొక్క అర్థమును భావించుటయు ఉపాసన యనఁబడును.

ఓ. ఓంకారముయొక్క మూఁడుస్వరమాత్ర యేదనఁగా:—అ-ఉ-మ-అర్ధమాత్ర. ఇవి చేరిన ఓంకారమును పదేపదే చింతించుట జప మనఁబడును.

ఓంకారార్థమును భావించుట యనఁగా:—ఓంకారార్థ ప్రభుఁ డైన ఈశ్వరుని ధ్యానము చేయుట. అనఁగా, యోగమును చేయుచు ప్రణవము నుచ్చరింపవలయు ననియును ప్రణవము నుచ్చరించుచు యోగము నాచరింపవలయు ననియును భావము. ప్రణవజపము చిత్తైకాగ్రతకు ఉపాయము కనుక సమాధిసిద్ధికై యోగు లవశ్యము దీనిని జపింపవలసినది. ఇందువలన పరమాత్మ ప్రకాశించును.

అవ. ఈశ్వరోపాసనా ఫలమును జెప్పుచున్నారు.

29. తతః ప్రత్యక్చేత నాధిగమో ఽప్యన్తరాయా ఽభావశ్చ.

తా. ఆ ఈశ్వరునిఁ జెప్పెడి ఓంకారజపమువలన చిన్మాత్రుఁ డైన పురుషునియొక్క విఘ్నములు తొలఁగును; జ్ఞానము లభించును.

వి. తనకంటె వేఱైన ఈశ్వరుని ధ్యానము చేయుటవలన ఆత్మ సాక్షాత్కార మెట్లు కలుగు ననఁగా, ఈశ్వరస్వరూపమువలె ఆత్మస్వరూపము నైయుండుటంబట్టి ఈశ్వరోపాసనవలన ఆత్మస్వరూపము తెలియఁబడును.

అవ. యోగవిఘ్నము లైన అంతరాయములను జెప్పుచున్నారు.—

30. వ్యాధి స్త్యాన సంశయ ప్రమా దాల స్యావిరతి
భ్రాంతిదర్శ నాలబ్ధభూమిక త్వానవస్థితత్వాని
చిత్తవిక్షేపా స్తే ఽ న్తరాయాః.

తా. రోగములు, యోగకర్మానర్హత, సందేహము, అజాగ్రత్త, మత్తత, అతృప్తి, భ్రమ, సమాధిస్థితి కుదురుకపోవుట, చిత్తస్థైర్యము లేకుండుట అను నీ చిత్తవికారములు యోగవిఘ్నము లనఁబడును.

వి. వాత పిత్త శ్లేష్మాదిధాతువైషమ్యముచే గలుగు జ్వరాదివ్యాధు లును, ఆరోగ్యముతప్పి చిత్తము పనిచేయుటకు దగియుండని కర్మానర్హత యనెడు స్త్యానమును, యోగము సాధ్య మగునో కాదో యను సంశయమును, యోగము నాచరింపక ఉదాసీనతతో నుండుట యనెడు అజాగ్రత్త ప్రమాదమును, చిత్తమును దేహమును మదించి యేమియు తోఁపక మత్తతగా నుండు ఆలస్యమును, విషయసుఖాదులయందు తృప్తి జెందని అవిరతియును, యోగమునందు భ్రమ జెందియుండు భ్రాంతిదర్శనమును, ఏవో కారణాంతరములవలన యోగము కలుగకపోవుట యను అలబ్ధభూమికత్వమును, సమాధిస్థితి కలిగినను దానియందు నిలుకడలేకపోవుట యనెడు అనవస్థితత్వము ను అను నీతొమ్మిదియును చిత్తైకాగ్రతకు విరోధములు గాన ఇవి చిత్తవిక్షేపము లనియును, అంతరాయము (విఘ్నము) లనియును చెప్పఁబడెను.

అవ. మఱికొన్ని అంతరాయములను వక్కాణించుచున్నారు.—

31. దుఃఖ దౌర్మనస్యాఙ్గమేజయత్వ శ్వాస ప్రశ్వాసా
విక్షేప సహ భువః.

తా. దుఃఖము, దౌర్మనస్యము, అంగమేజయత్వము, శ్వాసము, ప్రశ్వాసము అనునివి చిత్తవిక్షేపములకు (సహకారులు) తోడఁబుట్టువులు.

వి. దుఃఖ మనఁగా:— అనుతాపముచేఁ గలిగిన చిత్తక్షోభము. ఈ దుఃఖము ఆధ్యాత్మికము, ఆధిభౌతికము, ఆధిదైవికము అని మూఁడువిధములు. ఈ ఆధ్యాత్మికము శరీరము, మానసము అని రెండువిధములు; శారీరము జ్వరము మొదలగునవి. మానసము కామము మొదలగువానిచేఁ గలుగునవి. ఆధిభౌతికము పులులు మొదలగువానిచేఁ గలుగునవి. ఆధిదైవికము పిశాచము మొదలగువానిచేఁ గలుగునవి.

దౌర్మనస్య మనఁగా:— బాహ్యాభ్యంతర కారణములచేతఁ గాని, కోరిక యీడేరక పోవుటచేతఁగాని, మనస్సు నిలుకడ లేక చంచలముగా నుండుట.

అంగమేజయత్వ మనఁగా:— ఆసనము (కూర్చుండుట,) మనస్సు, స్థిరముగా నిలువక సర్వావయవములు వడఁకుచుండుట.

శ్వాస మనఁగా:— వెలుపలిగాలిని దేహములోపలికి నెక్కువగా పీల్చుకొనుట. ఇదే ఉచ్ఛ్వాసము.

ప్రశ్వాస మనఁగా:— దేహములోపలి గాలిని యెక్కువగా బయటు విడుచుట. ఇదే నిశ్వాసము.

అవ. చిత్తవిక్షేపనివారణార్థమైయితరోపాయమును జెప్పుచున్నారు.—

౩౨. తత్ప్రతిషేధార్థ మేకతత్త్వాభ్యాసః.

తా. ఆ చిత్తవిక్షేపముల యొక్క నివారణముకొఱకు తనకు ఇష్టమైన ఏకతత్త్వమును అభ్యాసము చేయవలయును.

వి. తనకు అభిమత మైనట్టి యేదేని యొక తత్త్వాభ్యాసమువలన చిత్తవిక్షేపములను నివర్తింపవలయును. అనఁగా, ఒకతత్త్వమునందు మనస్సును నిలుపుటకు అభ్యసింపవలయును.

బౌద్ధమతమున చిత్తము క్షణిక మని చెప్పఁబడి యున్నది. క్షణికమనఁగా, క్షణక్షణమునకు ఒక్కొక్క చిత్తము కలుగు చుండును. అట్లనుట వలన అదియును ఆయావిషయములను గురించిన జ్ఞానమే గాని వేఱు కాదు కావున బౌద్ధుని (వైనాశికుని) మతప్రకారము చిత్తమునకు నైకాగ్రతవ్య విక్షేప మనునది లేకపోవుచున్నది. ఇదిగాక స్థిరమైన చిత్తము నంగీకరింపకుయుండిన, ఒకవస్తువును చూచుచున్న నేను దానిని తాఁకు చున్నాను అని చూచుటకును తాఁకుటకును సాధన మైన ఒక చిత్తము కలిగి యున్నట్లు కలుగు అనుభవమునకు విరోధము కలుగుచున్నది. కావున బౌద్ధమతమున చెప్పిన చిత్తము క్షణిక మనునది ఖండింపఁబడినది.

అవ. చిత్తసంస్కారము నొసంగునట్టి బాహ్యపరికర్మము లైన వేఱే యుపాయములను జెప్పుచున్నారు.

33. మైత్రీ కరుణా ముదితోపేక్షాణాం సుఖదుఃఖ పుణ్యాఽపుణ్యవిషయాణాంభావనా తశ్చిత్త ప్రసాదనమ్.

తా. సుఖము, దుఃఖము, పుణ్యము, పాపము (అపుణ్యము,) అనువానిని గురించిన మైత్రి (స్నేహము), కరుణ (దయ), ముదిత (సంతోషమును), ఉపేక్ష (ఉదాసీనము), అను నీవృత్తులను భావన చేయుటవలన చిత్తమునకు స్వచ్ఛ (ప్రసాదనము) కలుగుచున్నది.

వి. మైత్రి యనఁగా:—సుఖించుచున్న మానవులయందు మిత్త్రి భావము నవలంబింపవలయును.

కరుణ యనఁగా:—దుఃఖించుచున్న వారియందు కనికరము వహింపవలయును.

ముదిత యనఁగా:—పుణ్యము కలవానిని చూచి సంతోషపడవలయును.

ఉపేక్షయనఁగా :— పాపులయందు ఉదాసీనుఁడై యుండవలయును. ఇట్లనఁగా, సుఖవంతులనుజూచి అసూయపడఁగూడదు. దుఃఖవంతులను జూచి ఉపేక్షతో నుండరాదు. పుణ్యవంతులయెడ ద్వేషము చేయఁదగదు. పాపులయొక్క పాపములను జూచి అనుమోదింపరాదు. మఱియు వారితో ద్వేషమును వహింపరాదు.

ఇట్లు ద్వేషరాగాదులకు ప్రతికోటులైన (విరోధులైన) మైత్ర్యాదులను భావముచేయుటచేత (మైత్ర్యాద్యాచరణవలన) చిత్తము ప్రసన్నమై సంప్రజ్ఞాతసమాధుల కుపయుక్తమగును, అనఁగా, రాగద్వేషాదులే చిత్తవిక్షేపములను కలుగఁజేయుచున్నవి. మైత్ర్యాదులమూలముగా ఆ రాగాదులను నిర్మూలము చేయనగు. అట్లు చేయుటచేత చిత్తము ప్రసన్నమైయేకాగ్రతను బొందును.

అవ. చిత్తైకాగ్రతకొఱకు అన్యోపాయమును వచించుచున్నారు.—

34. ప్రచ్ఛర్దన విధారణాభ్యాం వా ప్రాణస్య.

తా. ప్రాణవాయువును (ఊపిరిని) విడుచుటచేతను, నిలుపుటచేతను (రేచక పూరక కుంభకములచేతను), చిత్తైకాగ్రత (చిత్తస్థైర్యము) కలుగును.

వి. ప్రచ్ఛర్దన మనగా :— లోపలి యూపిరిని ప్రమాణముచొప్పున విడుచుట, ఇదే రేచకము.

విధారణ మనఁగా :— లోపలివాయువును వెలుపలికి ప్రసరింపనీయక పట్టి యుంచుట ; ఇదే కుంభకము. ఇది వెలుపలివాయువును లోపలపూరించి దానిని నిల్పుటచేనైనను, క్రొత్తగా పూరింపక అప్పటికున్న ఊపిరిని మాత్రము పట్టుటచేనైనను కలుగును. వీనిలో వెలుపలిగాలిని లోపలికి పూరించుటను పూరక మని చెప్పఁబడును. (కుంభకములో పూరకము చేరియుండుటవలన పూరకమును గుఱించి సూత్రమున చెప్పఁబడలేదు.) ఈ మూఁడును ప్రాణాయామ మనఁబడును. దీనివలన చిత్తమునకు స్థిరత్వము కలుగును.

మఱియు ప్రాణాయామము నాడిని శుద్ధి చేయును. సకలదోషములను పోఁగొట్టును. దీనివలన చిత్తైకాగ్రత కలుగు నని చెప్పుటవలన 33-వ సూత్రమున జెప్పిన మైత్ర్యాదులనువదలి ప్రాణాయామమునుమాత్రము చేసిన చాలు నని తలంచక యీరెంటిని అవలంబింపవలయును. (ఈ విషయము 2-వ పాదము 49-సూత్రమున వివరింపఁబడును) —

అవ. సంప్రజ్ఞాత సమాధికి పూర్వము చిత్తస్థైర్యమును కలుగఁజేయు వేరొకయుపాయమును జెప్పుచున్నారు.—

35. విషయవతీ వా ప్రవృత్తిరుత్పన్నా స్థితి నిబన్ధినీ.

తా. శబ్దాదివిషయములవలనఁ గలుగు ప్రవృత్తి యైనను చిత్తస్థైర్యమును కలుగఁజేయును.

వి. యోగాభ్యాసి నాసాగ్రమునందు (ముక్కుకొనయందు) చిత్తమును నిల్పినేని దివ్యగంధజ్ఞానమును; జిహ్వాగ్రమందు (నాలుకకొనయందు) చిత్తమును నిల్పినేని దివ్యరసజ్ఞానమును, తాలుమూలమందు (దౌడయందు) చిత్తమును నిల్పినేని దివ్యరూపజ్ఞానమును; జిహ్వామధ్యమందు (నాలుక నడుమ) చిత్తమును నిల్పినేని దివ్యస్పర్శజ్ఞానమును; జిహ్వామూలమందు (నాలుకఅడుగున) చిత్తమును నిల్పినేని దివ్యశబ్దజ్ఞానమును కలుగును. అనఁగా, ఈ అభ్యాసమువలన చిత్తైకాగ్రత కలుగును.

అవ. మీఁద వివరించునట్టి చిత్తస్థైర్యముకొఱకు వేఱొక యుపాయమును వచించుచున్నారు.

35. విశోకా వా జ్యోతిష్మతీ.

తా. రజస్తమోగుణములచేఁ గలుగు దుఃఖము (శోకము) లేని సాత్త్వికప్రకాశావలోకనమువలన, సకలవృత్తులును లయమై చిత్తము స్థిరముగా నుండును.

వి. విశోకా=శోకములేనిది; జ్యోతిష్మతీ=మంచిజ్యోతి, అనఁగా, సత్త్వగుణ సంబంధి యైన ప్రకాశము.

హృదయకమలమధ్యమందు అలలు లేని క్షీరసముద్రమువలె నుండు చిత్తముయొక్క సత్త్వమును భావన చేయుటవలనఁ గలుగు తేజస్సువలన (సాత్త్వికప్రకాశాలోకనమువలన) వృత్తు లన్నియును నశించును. అందు వలన చిత్తమునకు స్థైర్యము కలుగును.

అవ. ఉపాయాంతరమును బోధింపఁ బెంచి తత్ప్రయోజన మైన అసంప్రజ్ఞాతసమాధియొక్క లక్ష్యమును వచించుచున్నారు.—

37. వీతరాగవిషయం వా చిత్తమ్.

తా. లోక వ్యాపారములయం దాశయును, ఆ వ్యాపారముల భావనయును లేని చిత్తము స్థైర్యమును బొందును.

వి. విషయాగులయందు అభిలాషయును, వాని జ్ఞాపకమును చిత్తమునకు రానీక చేయునట్టి వారి చిత్తము రేకాగ్రముగా నుండును. ఇది అసంప్రజ్ఞాతసమాధికి కారణమైన యుపాయము గాన నిర్విషయక మైన చిత్తమే ఆ సమాధికి సాధక మగును. మఱియు వేదవ్యాసుఁడు మొదలగువారు విషయాదులయం దభిలాష లేనివారు. ఇట్టివారి చిత్తమును భావన చేయుటవలన భావన చేయువారి చిత్తమును వేదవ్యాసాదులవంటి దగు నని చెప్పఁబడి యున్నది.

అవ. పైని వివరించిన దానినిగూర్చి వేఱువిధముగాఁ జెప్పుచున్నారు.—

38. స్వప్ననిద్రాజ్ఞానాలమ్బనం వా.

తా. స్వప్నజ్ఞానమునుగాని, నిద్రా (సుషుప్తి) జ్ఞానమును గాని, భావనచేసెడి చిత్తము స్థైర్యముగా నుండును.

వి. స్వప్న మనఁగా:— బాహ్యేంద్రియముల వ్యాపారములు లేక మనోమాత్రముచేతనే విషయానుభవము (సుఖదుఃఖానుభవము) కలుగు

యున్నదో, యా యుత్కృష్ట స్వప్నము. అనగా:—స్వప్నమందు నిర్జనప్రదేశమునం దర్శనీయమైన మహేశ్వరస్వరూపమును (విగ్రహమును) గాంచి మేల్కాంచి ఆ స్వరూపమును భావన చేయుటచేతను చిత్తస్థైర్యము కలుగును.

స్వప్నమువలె నందు అభ్యాసముచేత సంప్రజ్ఞాతసమాధికిని, సుషుప్తివలె నందు అభ్యాసముచేత అసంప్రజ్ఞాతసమాధికిని సాధక మగు నని తెలియవలయును.

నిద్రవోయి లేచినతర్వాత తనకు సుఖముగా నిద్రపట్టినదని యెప్పుడు తోచునో, యా నిద్ర సాత్త్విక నిద్ర. అట్టి సమయమున చిత్తము స్థైర్యముగా నుండును.

(నిద్రాస్వరూపము ఈ పాదమునందే 10-వ సూత్రమున జెప్పం బడియెను.)

అవ. యోగికి యిష్టవస్తు ధ్యానముచేతను చిత్తస్థైర్యము కల్గునని చెప్పుచున్నారు.—

39. యథాభిమతధ్యానా ద్వా.

తా. తనకు ఇష్టమైన వస్తువును ధ్యానము చేయుటవలనను చిత్తమునకు స్థైర్యము కలుగును.

వి. లోకమునందు మనుజులకు అనేకవిధము లైన వాసన లుండుటంబట్టి యోగి యగువానికి యే వస్తువునందు వాసన యధికముగనుండి దానిపై శ్రద్ధ కలిగి యున్నదో, ఆ వస్తువును ధ్యానము చేసినను చిత్తమునకు స్థైర్యము కలుగును.

అనగా:— వెలుపలివస్తువు లగు చంద్రాదులనుగాని, లోపలివస్తువు లగు నాడీచక్రాదులనుగాని, భావనచేయుటవలన చిత్తైకాగ్రత కలుగును. సహజముగా తన కిష్టమైన వస్తువు శివ, రామ, కృష్ణాది రూపములుగానే

యుండును. గాన అట్టి స్వరూపధ్యానమువలన చిత్తము స్థిరమై యుండు నని భావము.

అవ. చిత్తస్థైర్యమువలన ప్రయోజనమును వచించుచున్నారు.—

40. పరమాణు పరమమహత్త్వాన్తో ఽస్యవశీకారః.
(పరమమహత్త్వాన్తో ఽస్య) అని పాఠాంతరము.

తా. మున్ను వివరించిన ఉపాయములచేత చిత్తము స్థైర్యము నొంది యుండువానికి పరమాణువు మొదలు శ్రేష్ఠమైన మహత్తత్త్వము (బుద్ధి తత్త్వము) వఱకును వశీకారము (కలుగుచున్నది.)

వి. వశీకార మనఁగా:— అడ్డుబాటులేక గోచరించుట. చిత్తస్థైర్యము కలవానికి అతిసూక్ష్మ మగు పరమాణువు మొదలగు పరమమహత్తులగు ఆకాశాదులవఱకును చిత్తవృత్తి అడ్డుబాటులేక ప్రవర్తించును. సూక్ష్మతత్త్వములు పరమాణువు లనియును, స్థూలతత్త్వములు ఆకాశాది బుద్ధి తత్త్వ పర్యంత మనియును తెలియఁదగినది.

అవ. ఇంతవఱకు చెప్పఁబడిన యుపాయములచేత నిర్మలమైనట్టి చిత్త స్వరూపముయొక్క లక్షణమును జెప్పుచున్నారు.—

41. క్షీణ వృత్తే రభిజాతస్యేవ మణే ర్గ్రహీతృ గ్రహణ గ్రాహ్యేషు తత్స్థతదఞ్జనతా సమాపత్తిః.
(అభిజాత స్యేవ) అని పాఠాంతరము.

తా. వృత్తులన్నియు నశించిపోయిన చిత్తము ఆత్మయందును, ఇంద్రియములయందును, విషయములయందును కూడి యున్నప్పటికిని, దాని వలెనే యుండుట సమాపత్తి (సమాధి). ఇది నిర్మలమైన స్ఫటికమణివలె నుండును.

వి. గ్రహీత యనఁగా:— ఆత్మ (పురుషుఁడు).

గ్రహణ మనఁగా:— ఇంద్రియములు.
గ్రాహ్యము లనఁగా:— విషయములు.

సూత్రమున వివరింపఁబడిన క్రమము అవివక్షితముగాఁ దోఁచినను దానిని యీ విధముగా నన్వయించుకొనఁదగును. ప్రథమమున గ్రాహ్యము లయిన విషయములయందే యోగము (సమాధి = సమాపత్తి) కలుగును. తర్వాత గ్రహణము లయిన ఇంద్రియములయందు చిత్తము కలుగును. ఆ మీఁద గ్రహీత యైన ఆత్మయందు సమాధి కలుగును. అనఁగా, ప్రథమము నందే ఆత్మను భావన చేయుటకు సాధ్యము కాదని భావము.

దీనికి దృష్టాంతముగా స్ఫటికమణిని చెప్పఁబడెను. అనఁగా, స్ఫటిక మణి యేరంగుగల వస్తువుతోఁ జేరియున్నదో, ఆరంగుగలదిగాఁ గనఁబడును. అట్లే వృత్తులు లయించిన యోగియొక్క చిత్తము నిర్మలమైయుండుట కారణమునఁబట్టి చిన్మాత్రుఁడైన సాక్షిపురుషునియందుగాని, ఇంద్రియముల యందుగాని, శబ్దాదివిషయములయందుఁగాని చేరియుండునప్పుడు ఆయా వస్తువులవలె నుండును.

చిత్తవృత్తులు లయించిన మీఁద భావన చేయునట్టి వస్తువువలె చిత్తమునకు పరిణామము కలుగును. ఇదియే సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. (ఈ విషయము ఈపాదము 17-వ సూత్రమున చెప్పఁబడియున్నది.)

అవ. సంప్రజ్ఞాతసమాధిభేద మైన సవితర్కసమాధిలక్షణమును జెప్పుచున్నారు —

42. శబ్దార్థజ్ఞానవికల్పైః సంకీర్ణా సవితర్కా.
(తత్ర శబ్దార్థజ్ఞాన) అని పాఠాంతరము.

తా. శబ్దము, అర్థము, జ్ఞానము, వికల్పము, వీనియొక్క కూటమి సవితర్కసమాధి యనఁబడును.

వి. తత్ర అనఁగా:—ఆ సమాధులు నాలుగింటిలో అని యర్థము.

శ్రోత్రేంద్రియ గ్రాహ్యమైనది శబ్దము. ఆ శబ్దముయొక్క విశేషన అర్థము. ఆ యర్థమువలన కలుగునది జ్ఞానము. ఆజ్ఞానము వేఱొక విధముగా భేదములేక తెలియుట వికల్పము. "విప్రః" అనునది శబ్దము. ఈ శబ్దమునకు వేదపాఠకుఁడు (బ్రాహ్మణుఁడు) అనునది అర్థము. బ్రాహ్మణుఁడని తెలియుట జ్ఞానము. ఇట్లు శబ్దముతో అర్థమునకును జ్ఞానమునకును గూడ వికల్పము (అభేదము) కనఁబడుచున్నది. అభేదజ్ఞాన ముండునప్పుడు కలుగునదే సవితర్కసమాధి. మనచెవికి వినఁబడు ధ్వనివలన సూచింపఁబడెడు స్ఫోట మనెడు నిత్యశబ్ద మొకటి కలదని వైయాకరణులు చెప్పెదరు. ఇచ్చట శబ్దము ఏదిగా నున్నను బాధలేదు.

(ఈ పాదము 17-వ సూత్రమున సమాధుల నాలుగింటి వివరము చెప్పఁబడియున్నది.)

అవ. నిర్వితర్కసమాధిని చెప్పుచున్నారు.—

43. స్మృతి పరిశుద్ధౌ స్వరూపశూన్యే వార్థమాత్ర నిర్భాసా నిర్వితర్కా.

తా. తాను ధ్యానించు చుండు శబ్దార్థజ్ఞానముల వికల్పము పోయి, మఱియు ఆవస్తువుయొక్క శబ్దార్థజ్ఞానముల జ్ఞాపకమే లేక, అధ్యానవస్తువు మాత్రము అభిముఖమైయుండుట నిర్వితర్కసమాధి యనఁబడును.

వి. అనఁగా:—శబ్దార్థముల తలంపు పోయినమీఁదట తన స్వరూపము లేనట్లు విషయముమాత్రము స్ఫురించును. ఇదే నిర్వితర్కము. ఇట్లనఁగా తాను ధ్యానించుచుండు వస్తువుమాత్రమే ప్రకాశించునని భావము.

విషయ మనఁగా:—ఘటము, గోవు మొదలగు వస్తువులు.

బౌద్ధులమతమున పరమాణువుల సమూదాయము ఘటాది పదార్థము లనియును, వేఱువస్తువు లేదనియును చెప్పఁబడి యున్నది. ఇది సరికాదు, ఎట్లనఁగా, పరమాణువులే ఘట మని చెప్పఁగా అభేదమును, పరమాణువుల

వలన ఘటము గలిగిన దని చెప్పుటవలన భేదమును గలుగుచున్నది. గాని, ఘటమునకును పరమాణువులకును తాదాత్మ్యము కల దని తెలియందగినది.

అవ. సవిచార నిర్విచార సమాధిలక్షణములను జెప్పుచున్నారు.—

44. ఏతయైవ సవిచారా నిర్విచారా చ సూక్ష్మవిషయా వ్యాఖ్యాతా.

తా. స్థూలవిషయకము లైన సవితర్క నిర్వితర్కసమాధుల నిరూపణమువలన సూక్ష్మవిషయకములు గల సవిచార నిర్విచార సమాధులు నిరూపింపఁబడెను.

వి. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన సవితర్క నిర్వితర్క సమాధులు స్థూలవిషయకములు. సవిచార నిర్విచార సమాధులు సూక్ష్మవిషయకములు. తక్కినవి రెండును సమానములుగా నుండును.

ఎట్లనఁగా:—పృథివ్యాది పంచమహాభూతములును, దశేంద్రియములును స్థూలభూతములు. ఈ స్థూలభూతముల శబ్దార్థజ్ఞానవికల్పములు గలది సవితర్కసమాధి యగుచున్నది. శబ్దార్థజ్ఞానవికల్పములు లేని స్థూలభూతములు మాత్రము గలది నిర్వితర్క సమాధి యగుచున్నది.

సూక్ష్మవిషయము లైన తన్మాత్రలైదును, అంతఃకరణమును లక్ష్యము చేసికొని ఇవి, ఎప్పుడు, ఎక్కడ, ఎట్లుపుట్టిన దనెడు విమర్శనముతో భావించుట సవిచారసమాధి యగుచున్నది.

ఇవి, ఎప్పుడు, ఎక్కడ, ఎట్లుపుట్టినది, అనెడి విమర్శనము లేక వానినిమాత్రము భావించుట నిర్విచారసమాధి యగుచున్నది.

అనఁగా:—సూక్ష్మవస్తువులు అప్పటివి, ఇప్పటివి, వీని కిది పేరు, అని యిట్లు దేశ, కాల, నామ, నిర్దేశముతో భావించుట సవిచారసమాధి యని

యును; అట్లు భావింపక సూక్ష్మవస్తువులుమాత్రము స్ఫురించెడు సమాధి నిర్విచారసమాధి యనియును తెలియఁదగినది.

సూక్ష్మవిషయము లనఁగా:—పంచతన్మాత్రలవలనఁ గలిగెడు పరమాణువులు.

అవ. సూక్ష్మవిషయములయొక్క అవధిని చెప్పుచున్నారు.—

47. సూక్ష్మవిషయత్వం చాలిఙ్గ పర్యవసానమ్.

తా. సూక్ష్మవిషయము లనునది ప్రధానతత్త్వమును (అలింగమును) వరకుఁ గలది.

వి. గుణముల పరిణామములచేఁ గలుగు తత్త్వములు విశిష్ట లింగ మని యును అవిశిష్టలింగ మనియును, లింగమాత్ర మనియును, అలింగ మని యును నాల్గు విధములు.

విశిష్టలింగ మనఁగా:—పంచమహాభూతములు.

అవిశిష్టలింగ మనఁగా:—దశేంద్రియములును, పంచతన్మాత్రలును.

లింగమాత్ర మనఁగా:—బుద్ధితత్త్వము.

అలింగ మనఁగా:— ప్రధానతత్త్వము. ఈ ప్రధానతత్త్వమునకంటె సూక్ష్మమైన విషయము లేదు.

మఱియు లింగ మనునది యెప్పటికిని లయమొందనిదియును, ఎచ్చటి కిని పోనట్టిదియు నని భావము.

పరమాణువులకంటెను తన్మాత్రలు సూక్ష్మములు. వానికంటెను అహంకారతత్త్వము సూక్ష్మము. దానికంటెను మహత్తత్త్వ మనెడు బుద్ధితత్త్వము సూక్ష్మము. మహత్తుకంటెను ప్రధానము (అలింగము) సూక్ష్మము. కావున దానికంటె సూక్ష్మమైనది మఱి యేదియును లేదు.

అవ. సవితర్క నిర్వితర్క సవిచార నిర్విచార సమాధులయొక్క ఏకవాక్యమును నిరూపించుచున్నారు.—

46. తా ఏవ సబీజ స్సమాధిః.

తా. ఇదివఱకుఁ జెప్పిన సవితర్క, నిర్వితర్క, సవిచార, నిర్విచార సమాధులు నాలుగును సబీజసమాధు లనఁబడును.

వి. సబీజ మనఁగా:—ఆలంబనవాన్; లేక సంప్రజ్ఞాతము. అనఁగా విషయమును తాను అనుభవించునట్లు తెలియునట్టి సమాధులు సబీజ సమాధులు.

మఱియు నీ సమాధులలో ఆత్మకును అంతఃకరణమునకును భేదజ్ఞానము వుండదు కావున, సబీజ సమాధు లనఁబడియెను. బీజ మనఁగా, సంసారబంధముయొక్క బీజ మనియుఁ గలదు.

అవ. నిర్విచార సమాధియొక్క ప్రయోజనమును చెప్పుచున్నారు.—

47. నిర్విచారవైశారద్యే ఽధ్యాత్మప్రసాదః.

తా. నిర్విచార సమాధియొక్క అభ్యాసబలము వలన అధ్యాత్మప్రసాదము (బుద్ధికి నిర్మలత్వము) కలుగుచున్నది.

వి. అనఁగా సవితర్కమునకు ఫలము నిర్వితర్కమును, నిర్వితర్కమునకు ఫలము సవిచారమును, సవిచారమునకు ఫలము నిర్విచారమును అగుటంబట్టి నిర్విచారమునకు ఫలము అధ్యాత్మప్రసాద మని చెప్పఁబడినది.

అధ్యాత్మ ప్రసాద మనఁగా:—లోకములో నిదివఱకు జరిగియున్న సకల వ్యాపారములను ఒక్కమాఱు తన ఆత్మలోనే స్ఫురించుట.

వైశారద్య మనఁగా:— నిర్మలత్వము. నిర్మలత్వము కలిగినచో చిత్తమునకు దృఢమైన స్థిరత్వము కలుగును. అప్పుడు ఆత్మయు పరిశుద్ధము కలదై యుండును.

అవ. ఋతంభరప్రజ్ఞా లక్షణమును చెప్పుచున్నారు.—

48. ఋతుమ్భరా తత్ర ప్రజ్ఞా.

తా. బుద్ధికి నిర్మలత్వము కలిగినమీఁద యొప్పుడును వికల్పము నొందని సత్త్వముతోఁ గూడిన ప్రజ్ఞ కలుగును.

వి. అధ్యాత్మ ప్రసాదమువలనఁ గలిగెడు తెలివియే ఋతంభరము. ఋత మనఁగా సత్యము. దానిని భరించునది ఋతంభరము. అనఁగా అసత్యము లేని ప్రజ్ఞ (తెలివి) యని భావము.

అనఁగా:—నిర్మలమైన బుద్ధియందు వికల్పములేని నిజమైన ప్రజ్ఞావిశేషము (ఋతంభరాప్రజ్ఞ) కలవాఁడా ప్రజ్ఞవలన సకల పదార్థముల నిజస్వరూపమును చక్కఁగా తెలిసికొనెడి శక్తి గలవాఁడై యోగమునందు అత్యుత్తమస్థితిని పొందును.

అవ. ఋతంభరాప్రజ్ఞయొక్క విశేషమును ప్రశంసించుచున్నారు.—

49. శ్రౌతానుమాన ప్రజ్ఞాభ్యాం సామాన్య విషయా విశేషార్థత్వాత్. (శ్రుతానుమాన ప్రజ్ఞాభ్యా మన్యవిషయా) అని పాఠాంతరము.

తా. సామాన్యముగా స్థూలవిషయక ప్రజ్ఞలైన ఆగమ ప్రమాణము చేతను, అనుమానప్రమాణముచేతను పుట్టునట్టి ప్రజ్ఞలకంటెను; ఋతంభరాప్రజ్ఞ సూక్ష్మవిషయములయందును, చిన్మాత్రుఁడైన పురుషుని యందును గల విశేషములను గోచరింపఁజేయును; గాన విలక్షణమైనది.

వి. శ్రుత మనఁగా:—ఆగమ (శబ్ద) ప్రమాణమువలనఁ గలిగెడు జ్ఞానము. అనుమాన మనఁగా:—తెలిసిన దానింబట్టి తెలియని దానిని ఊహించుట. ఆగమువలన సామాన్యములైన స్థూలవిషయముల ప్రత్యక్షమును, అనుమానమువలన భూతసూక్ష్మాదుల పరోక్షజ్ఞానమును కలుగును.

ఋతంభరా ప్రజ్ఞవలన భూతసూక్ష్మములైన తన్మాత్రములయొక్కయు, అంతఃకరణముయొక్కయు, చిన్మాత్రుఁడైన పురుషునియొక్కయు, విశిష్టస్వరూపస్థితులు ప్రత్యక్షముగా చక్కఁగా తెలియును. అనఁగా సూక్ష్మమైనట్టియు, దూరమునం దుండునట్టియు, దగ్గఱ నుండునట్టియు, సకల వస్తురూపములు విమర్శనముగా తెలియును. కాఁబట్టి శ్రౌతానుమాన ప్రజ్ఞలకంటెను ఋతంభరాప్రజ్ఞ విలక్షణమైనది.

ఈ ఋతంభరాప్రజ్ఞను తార్కికులు యోగజప్రత్యక్ష మని చెప్పెదరు. ఇది యుక్తప్రత్యక్ష మనియును, యుంజానప్రత్యక్ష మనియును రెండు విధములు. యోగసిద్ధి గలిగినవాఁడు యుక్తుఁడు. యోగాభ్యాసము చేయువాఁడు యుంజానుఁడు. యుక్తునకు కావలసినప్పుడు సకలవస్తువులును గోచరించును. యుంజానునకు సదా సకలవస్తువులును గోచరించు చుండును.

అవ. ఋతంభరా ప్రజ్ఞయొక్క ఫలమును జెప్పుచున్నారు.

50. తజ్జస్సంస్కారో ఽన్యసంస్కార ప్రతిబన్ధీ.

తా. ఋతంభరా ప్రజ్ఞవలనఁ బుట్టిన సంస్కారము, ఇతరము లైన బహిర్ముఖజ్ఞానముచేఁ బుట్టిన సంస్కారములను నిరోధించును.

వి. ఋతంభరాప్రజ్ఞ, బహిర్ముఖముచే జనించిన సంస్కారములను నిర్విచారసమాధివలనఁ గలిగిన సంస్కారములను సహా తమ కార్యములను చేయుటకు సామర్థ్యములేని వానినిఁగాఁ జేయును. అనఁగా, కార్యకారి కాకుండ చేయును. తత్త్వజ్ఞానరూపము లగు సంస్కారములును బలము గలది యగుటచే ఇతర (అజ్ఞానమూలనఁ గల్గిన) సంస్కారములను బాధించును. కాఁబట్టి ఋతంభరా ప్రజ్ఞను దృఢముగా నభ్యసింపవలయును.

అవ. అసంప్రజ్ఞాతసమాధిలక్షణమును జెప్పుచున్నారు.—

51. తస్యాపి నిరోధే సర్వనిరోధా న్నిర్బీజస్సమాధిః.

తా. ఆ ఋతంభరాప్రజ్ఞకును, సంప్రజ్ఞాతసమాధికిని సహా నిరోధము కలుగఁగా, చిత్తవృత్తులు నశించును. అందువలన నిర్బీజసమాధి కలుగును.

వి. సానందసాస్మితసమాధులను, ఋతంభరాప్రజ్ఞను నిగ్రహించుటచేత, చిత్తమునందు నేవృత్తి కలిగినను దానిని కలుగ నీయదు. అంతఁగా సమస్త చిత్తవృత్తులును, స్వకారణమైన చిత్తమునందు లయించును. అప్పుడు శుద్ధబుద్ధముక్త స్వరూపమును నిత్యనిరతిశయ మహాకైవల్యస్థితియు నైన పురుషునియొక్క స్వస్వరూపస్థితి కలుగుచున్నది. అనఁగా చిన్మాత్రుఁడైన పురుషుఁడు స్వస్వరూపమున నున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఇది జననమరణప్రవాహరూప మైన ఘోరసంసారములోఁ దగులనీయక చేయును; గాన నిర్బీజసమాధి యని చెప్పఁబడెను.

పాతంజల యోగశాస్త్రమునందు

యోగ పాదము

సమాప్తము.

ఓమ్.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

పాతంజలయోగశాస్త్రము.

౨. సాధనపాదము.

శ్లో. తే తే దుష్ప్రాపయోగర్ధి సిద్ధయే యేన దర్శితా,
ఉపాయా స్స జగన్నాథ స్త్రైర్థికో ఽస్తు ప్రార్థితార్థదః.

అవ. క్రియాయోగస్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.—

1. తపస్స్వాధ్యాయేశ్వరప్రణిధానాని క్రియాయోగాః.

తా. కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది తపస్సులును, వేదమంత్రముల జపమును, ఫలాపేక్ష లేక తాను జేయుకర్మముల నీశ్వరున కర్పించుటయును, క్రియాయోగము లనఁబడును.

వి. ప్రథమపాదమున యోగస్వరూపమును, యోగోపాయములను, యోగవిధానములను, సమాహితచిత్తునకు (స్వస్థచిత్తునకు) సబీజ నిర్బీజ సమాధిరూపం బగు యోగమును చెప్పఁబడియె. ఇప్పుడు యోగాపేక్ష గల చపలచిత్తునకు (వ్యుత్థితచిత్తునకు) సాధ్య మెట్లగు నని యాలోచించి యోగమునకు సాధక మైన యీ సాధనపాదమునందు క్రియాయోగముల క్రమము మొదలగువానిని వివరింపఁబడెడిని. తపము చేయుటయైనను ధాతువైషమ్యమును బొడమించి చిత్తమును కలుషనంత చేయఁదగదు.

ఎట్లనఁగా:—బంగారమును పుటము బెట్టుట, అందలి దోషమును తొలఁగించుటకు మాత్రమే గాక, బంగారమును భస్మముచేయుటకు గాదు. కాఁబట్టి జాగరూకతతో తపం బొనరింపవలయును.

తప మనఁగా:— శాస్త్రాంతరోపదిష్ట మైన కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులు.

స్వాధ్యాయ మనగా :—ప్రణవపూర్వక మైన మంత్రానుష్ఠానము.

ఈశ్వరప్రణిధాన మనఁగా :—ఓంకారవాచ్యుండైన ఈశ్వరుని ఉపాసించుట. (దీనిని 1-పాదము 26-27-వ సూత్రములను చూడుఁడు).

అవ. క్రియాయోగ ప్రయోజనము వచించుచున్నారు.—

2. సమాధిభావనార్థః క్లేశతనూకరణార్థశ్చ.

తా. పైని చెప్పిన క్రియాయోగము సమాధిస్థితీకరణమునకును, క్లేశములు నశించుటకును వుపయోగ మైనది.

వి. ఈ క్రియాయోగము సమాధిని నివృత్న మొనరించి అవిద్యాది క్లేశములను క్షీణింపఁ జేయును. అందువలన నిర్మలసత్త్వ పురుషాఖ్యాతియును, చిత్తైకాగ్రతయును కలుగును. యోగాపేక్ష కల చపలచిత్తు లగు వారెల్లరు నీ క్రియాయోగమును చేయవలయును.

అవ. పంచక్లేశములను నిరూపించుచున్నారు.—

3. అవిద్యాస్మితా రాగద్వేషాభినివేశాః పఞ్చక్లేశాః.

తా. అవిద్య, అస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము అను నీ యైదును క్లేశములు.

వి. క్లేశము లనఁగా :—విపర్యయము లనియును, మిథ్యాదృష్టిరూపము లనియును తెలియునది. (ఈ విషయమును 1 పాదము 7-వ సూత్రమున చూడుము).

అజ్ఞానమనునది అవిద్య; నాకు సంభవించినదికదా యనునది అస్మిత; ప్రపంచసుఖ సాధనారూపమైనది రాగము; తన సంకల్పమునకు కలుగు విఘ్నములను తొలఁగించికొనుటకు బుట్టునది ద్వేషము; సకలలక్షణ సంపన్నతతో జీవింపవలెయును నను ఆశారూపకమైనది అభినివేశము. ఇవి యోగమునకు విఘ్నకారులు. సంసారమును వృద్ధిచేయును; దుఃఖమును కలుగఁజేయును; కావున క్లేశము లనఁబడియెను. అనఁగా, బాధారూపమైన పరితాపమును కలుగఁజేయునది. ఇవి చిత్తమునందు నెలకొని సంసారలక్షణమైన ప్రాపంచికధర్మమును వృద్ధిపఱచును.

అవ. అవిద్యయే క్లేశమునకు ప్రధానకారణ మని చెప్పుచున్నారు.—

4. అవిద్యా క్షేత్రముత్తరేషాం ప్రసుప్త తనువిచ్ఛిన్నోదారాణామ్.

తా. అవిద్యాదిక్లేశములు పరస్పరము సమానములుగా నున్నను, (నిద్రోపశమన విచ్ఛిన్నోదారము లైనను) క్లేశములకు ప్రధాన కారణమైనది అవిద్య యనఁబడును.

వి. నేను నే నని బుద్ధికి అభేదముగా నాత్మనెఱిగించునట్టి అస్మిత యనెడు క్లేశమునకును; సుఖానుస్మృతిచేత నగునట్టి ఆయా వస్తువులయందు గలుగు స్వీకారేచ్ఛారూపంబగు రాగంబునకును; దుఃఖకర మనియెడు అనుస్మృతిచేత ఆయావస్తువులందుఁ గలుగు పరిహారబుద్ధిరూపంబగు ద్వేషంబునకును; ఇఁకను కాఁబోవు యిష్టభంగమరణాదికము ననుసరించి కలుగునట్టి భయరూపం బగు అభినివేశంబునకును; ఆధారమై (జన్మస్థానమై) యుండునట్టిది అవిద్య యనఁబడును.

అనఁగా:—ప్రాణులు బాల్యదశయందు తమతమపనులను చేయుటకు శక్తిచాలక చిత్తమునందు పరుండి నిద్రపోవునట్లుగను, ఆ బాల్యావస్థపోయి యౌవనావస్థవచ్చుట పూర్వస్థితియందుండు ప్రాణులయందు ప్రజ్ఞ గల

శరీరములు కలిగియుండునట్లును, యౌవనావస్థయందు ఒకదానితో నొకటి మిశ్రము గాక తమతమ పనులను చేయుచుండునవిగను, యౌవనానంతరావస్థలయందు క్రమముగా వృద్ధి యగు ఉత్కృష్టదశ కలవిగను నుండునట్టి అస్మితము, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము అను వీనికి అవిద్యయే కారణము. ఎట్లన; ప్రాణులయొక్క బాల్యాద్యవస్థలయందు వృద్ధి యగుచు వచ్చుచుండినట్లెల్లను, అస్మిత రాగ ద్వేషాభినివేశములు ఆ యవిద్యయొక్క సహాయబలముచేతనే క్రమక్రమముగా వృద్ధి యగుచు వచ్చుచుండుటవలన తక్కిన క్లేశములకు అవిద్యయే మూలకారణము. కాఁబట్టి అవిద్యను సమ్యగ్జ్ఞానముచే నివర్తింపఁజేసినచో తక్కిన క్లేశములు పుట్టుటకు అవకాశము లేక పోవును.

మఱియు అసంప్రజ్ఞాత సమాధినిష్ఠులయందు ఈ అవిద్యాదులు దగ్ధబీజములవలె నిర్మూలమగుచున్నవి. సానంద సాస్మిత సమాధినిష్ఠులయందు నిద్రపోవుచున్నవి. సవిచార నిర్విచార సమాధినిష్ఠులయందు శరీరములు కలవిగా నున్నవి. సవితర్క నిర్వితర్క సమాధినిష్ఠులయందు విరళములై తమ తమ పనులను చేయుచున్నవి. కర్మఠులయందును ఇతరులయందును ఉత్కృష్టస్థితియందున్నవి. గాన, అవిద్యను విడుచుటకు ప్రయత్నింపవలయును. అస్మితాదులు నాలుఁగింటికిని ప్రసుప్తి, కృశత, విచ్ఛేదము, ఔత్కట్యము అని నాలుగు దశలు కలవు. వీనికిని అవిద్యయే మూలము.

విదేహ ప్రకృతిలయులయందు బీజశక్తితోనే యుండుట ప్రసుప్తి; విరుద్ధముగా భావించుటచేత బలము తగ్గియుండుట కృశత; ఇవి రెండును యోగవశముచేఁ బుట్టిన యవస్థలు. క్రోధము కలుగునప్పుడు కామమునకు కలుగుభంగము విచ్ఛేదము; కామినీసమావేశాది నిమిత్తములచేఁ గలుగు ప్రకోపము ఉత్కటము; వీనికన్నిటికిని (కుండకు మన్ను ప్రకృతి యైనట్లు) అవిద్యయే ప్రకృతి అనఁగా నిమిత్తకారణము.

ఈ యవిద్య తగ్గుచు హెచ్చుచు ఉపచయాపచయములు గల వస్తువుతో తుల్యముగా నుండుటంబట్టి దీనికి నాశము కలుగును. కావున దీనిని నివర్తింపఁ జేయనగును.

అవ. అవిద్యాక్లేశస్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.—

5. అనిత్యాశుచి దుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచి సుఖాత్మ ఖ్యాతి రవిద్యా.

తా. అనిత్యము లైన వస్తువులయందు నిత్యత్వమును, అపరిశుద్ధమైన దేహాదులయందు శుచిత్వమును, దుఃఖాదులైన ప్రపంచ విషయములయందు సుఖత్వమును, ఆత్మ కాని శరీరమునందు ఆత్మతత్త్వమును భావించుట అవిద్య యనఁబడును.

వి. అనిత్య మనఁగా :— పృథివి, వస్త్రములు, పాత్రములు, ఆభరణములు మొదలైనవి.

అశుచి యనఁగా :—కామినీదేహాదులందు పరభోగ్యతా రూపమును స్వదేహాదులును.

అసుఖత్వ మనఁగా :—దుఃఖాత్మక మగు జన్మము; లేక ప్రాపంచిక విషయజ్ఞానము.

అనాత్మ యనఁగా :—స్వశరీర పుత్రదారాదులు.

అవిద్య యనఁగా :—లేని యంశమును వున్నట్లు కనఁబడుచునట్టి యొక విధమైన బుద్ధియేగాని అభావ మైనదికాదు ఇది అనాదిగా ఆత్మతో నంటి యుండు మత్తత దీనిని పరాకుగా నుండెడి మదదశ యనవచ్చును.

వి: ఖ్యాతిరూపమైన అనిత్యమందు నిత్యత్వజ్ఞానమును, అశుచిత్వమునందు శుచిత్వజ్ఞానమును, దుఃఖాత్మకమునందు సుఖత్వజ్ఞానమును, అనాత్మయందు ఆత్మతత్త్వజ్ఞానమును కలిగియుండుటకు కారణము అవిద్యయగును. ఇట్లు అపుణ్యకార్యములందు పుణ్యత్వజ్ఞానమును, అనర్థములయందు అర్థత్వ

జ్ఞానమును కలిగించి సంసారమును వృద్ధిచేయును గాన, అవిద్యను తొలఁగఁ ద్రోయవలయును.

అవ. అస్మితాక్లేశ స్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.—

6. దృగ్దర్శనశక్త్యో రేకాత్మతై వాస్మితా.

తా. చిన్మాత్రుఁడైన సాక్షిపురుషుఁడు, రజస్తమోగుణములంటని శుద్ధసాత్త్విక పరిణామరూపమైన అంతఃకరణము, వీనియొక్క ఐక్యము అస్మిత యనెడు క్లేశ మనఁబడును.

వి. పురుషుఁడు అజడము, అంతఃకరణము జడము; పురుషుఁడు భోక్తృవు, అంతఃకరణము భోగ్యము, ఇట్లు పరస్పరము భిన్నరూపములైనను, వీని భేదము తెలియకయుండు జ్ఞానముచేఁ గలుగు నేననెడు అభిమానము అస్మిత యనఁబడును. చిన్మాత్రుఁడైన పురుషుఁడు దృక్ఛక్తి, బుద్ధితత్త్వము, దర్శనశక్తి; వీనియొక్క ఐక్యాధ్యాసము అస్మిత.

అనఁగా:—భోక్తృశక్తియైనట్టి పురుషతత్త్వమునకును, భోగ్యశక్తియైనట్టి బుద్ధితత్త్వమునకును అత్యంతవిభాగమును, అత్యంత సంకరమును కలిగియుండఁగా, నేననెడు అభేదాధ్యాసమువలన భోగకల్పనము కలుగును. ఇట్లు కలుగుటకు అస్మితయే కారణము.

అవ. రాగక్లేశలక్షణమును నిర్వచించుచున్నారు.—

7. సుఖానుశయీ రాగః.

తా. ప్రపంచసుఖమును అనుసరించుటయే రాగ మనెడు క్లేశ మనఁబడుచున్నది.

వి. విషయసుఖములను తెలిసినవానికి, ఆ సుఖముల జ్ఞాపకమువలన అట్టి సుఖములకుఁ గారణమైన విషయములయందు అభిలాష కలుగుటయే రాగము. అనఁగా, సుఖజ్ఞునకు సుఖానుస్మృతి పూర్వకంబుగా సుఖసాధనంబున జనించు ఆసక్తి రాగము.

అవ. ద్వేషక్లేశ స్వరూపమును వివరించుచున్నారు.—

8. దుఃఖానుశయీ ద్వేషః.

తా. దుఃఖమును అనుసరించి యుండునది ద్వేష మనెడు క్లేశ మనఁబడుచున్నది.

వి. దుఃఖజ్ఞునకు దుఃఖానుస్మృతి పూర్వకముగా దుఃఖసాధనమున జనించునట్టి వైరమే ద్వేషము అనఁగా దుఃఖము ననుభవించియుండు తలంపు వలన ఆ దుఃఖమునకు హేతువులైన వానియందు అవి తనకు గలుగఁగూడ దనెడు తిరస్కారజ్ఞానము ద్వేషము.

అవ. అభినివేశక్లేశ లక్షణమును చెప్పుచున్నారు.—

9. స్వరసవాహీ విదుషోఽపి తథా రూఢోఽభినివేశః.

తా. (పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతముగల ప్రాణులకు నిమిత్తములేకయే జన్మాంతర సంస్కారబలముచేత శరీరమునకును, విషయములకును, తనకును ఎడఁబాటు కలుగఁగూడ దనెడు భయరూపమైన జ్ఞానము అభినివేశమనెడు క్లేశ మనఁబడుచున్నది.

వి. తనకు పూర్వజన్మమున కలిగిన మరణదుఃఖానుభవ వాసనచేత శరీరమునకును, విషయములకును, తనకును, వియోగము (ఎడఁబాటు) కలుగఁగూడ దనెడు అభిమానమును వహించియుండునట్టి భయరూపమైన నిత్యసంబంధము తెలిసినవానికిగూడ పైన చెప్పినవి గోచర మగుచుండుటయే అభినివేశ మనెడు క్లేశము.

స్వరస మనఁగా స్వభావము, అనఁగా, వాసనాత్మకముగా మొదటనుండి తోఁచక వస్తువులజూచినపుడు పయికి వ్రప్పాంగు మరణభయము అభినివేశము. ఇది పరోక్షజ్ఞానము కలవానికిని అజ్ఞానికిని కలుగును.

అవ. సకల క్లేశపరిహారోపాయమును చెప్ప నుద్దేశించి యిప్పుడు సూక్ష్మరూప క్లేశములను త్యజించుటకు ఉపాయమును వచించుచున్నారు.—

10. తే ప్రతిప్రసవహేయాః సూక్ష్మాః.

తా. సూక్ష్మరూపము లైన పైన జెప్పిన క్లేశములను ప్రతిలోమ పరిణామముచేత నిరాకరింపవలయును.

వి. సూక్ష్మరూపము లైన ఆ క్లేశములను క్రమముగా నొకదాని విడిచిన యనంతరము మఱియొకదానిని విడువవలయును. అనఁగా, అభినివేశమును విడిచినమీఁద ద్వేషమును, తర్వాత రాగమును, ఆవల అస్మితను, ఆ పిమ్మట అవిద్యను విడువవలయును ఇట్లు వీనిని తెలిసి క్రమక్రమముగా విడుచుటవలన అవిద్య నశించును. మఱల అవి కలుగవు.

అవ. స్థూలరూపములైన క్లేశములను నివృత్తి చేయుట కుపాయమును బోధించుచున్నారు.—

11. ధ్యానహేయాస్తద్వృత్తయః.

తా. తమకార్యములను చేయుటకు ప్రారంభించియుండు ఆక్లేశములయొక్క సుఖ దుఃఖ మోహ రూపము లైన వృత్తులను చిత్తైకాగ్రతవలన నివృత్తి చేయవలయును.

వి. సుఖ దుఃఖ మోహ రూపము లైన క్లేశవృత్తులను చిత్తైకాగ్రతవలన త్యజింపవలయును. స్థూలము లైన వృత్తులు చిత్తపరికర్మము లగు మైత్రి, కరుణ, ముదితాదులవలన నివర్తించును. ఎట్లనఁగా, మైలతోఁ గూడిన వస్త్రమును నీటిలో వైచి పుతికినమాత్రముచే నెట్లు మైల పోవుచున్నదో, అప్రకార మని భావము. మఱియును. ఆ వస్త్రమునందలి కఱ మొదలగువానిని చాటిసీటిలో కడిపి పుడకబెట్టుటవలనను, ఎండలో వైచుటవలనను, ఏలాగు స్వచ్ఛ మగుచున్నదో, ఆలాగు క్లేశవృత్తులు వానికి విరోధము లైన కర్మానుష్ఠానములచేత నశించి పోవుచున్నవి.

అవ. కర్మములకును కర్మఫలములకును కారణ మైన క్లేశస్వరూపమును జెప్పుచున్నారు.—

12. క్లేశమూలః కర్మాశయో దృష్టాదృష్ట జన్మవేదనీయః.

తా. పుణ్యపాప మిశ్రకర్మములకు మూలకారణ మైనది దుఃఖరూపము లైన క్లేశములు. ఇట్టి వాసనారూప మైన కర్మములు ఈ జన్మమునందును, జన్మాంతరమునందును అనుభవింపఁదగినవిగా నున్నవి.

వి. దుఃఖమునకు హేతువును, క్లేశములకు కారణము నై, యుండు పుణ్య పాప మిశ్రకర్మముల సంస్కారమును, వానియొక్క ఫలమును, ఈ జన్మమునందును జన్మాంతరమునందును అనుభవింపఁదగినవిగా నున్నవి. వాసనారూపము లైన యీ పుణ్య పాప మిశ్రకర్మములయొక్క ప్రబల దుర్బలానుగుణ్యముగా పూర్వజన్మమునందలి వానినికూడ ఈ జన్మమునందే అనుభవింపవలసిన దగుచున్నది. ఎట్లనఁగా:—

నందికేశ్వరుఁడు బాల్యమునందే అతిత్వరగా మహాపుణ్యఫలమొసంగు పశుపతిపూజ యనెడి కర్మముచేత ఆజన్మమునందే దేవత్వమును, దీర్ఘాయువును, దివ్యభోగములను బొందెను.

ధ్రువ, ప్రహ్లాదాదుల చరిత్రములును విస్పష్టమే.

విశ్వామిత్రుఁడు పుణ్యకర్మోత్కృష్టత్వముచేత క్షత్రియజాతిని విడిచి బ్రాహ్మణుఁ డాయెను.

నహుషుఁడు, అత్యంతపాతకము లాచరించినందుచే ఆ జన్మమునందే సర్పజన్మమును బొందెను.

ఊర్వశి కుమారవనమునందు లతారూపము నొందెను.

సౌభరి కర్మవైచిత్ర్యముచేత ఆ జన్మమునందే అనేకశరీరములను బొందెను.

ఈ ప్రకారముగా పుణ్యపాప మిశ్రకర్మముల బలమునకుఁ దగినట్లు ఆ సంస్కారఫలములను ఈ జన్మమునందును, జన్మాంతరమునందును అనుభవింపవలసి యున్నది.

అవ. కర్మవాసనాఫలమును నిరూపించుచున్నారు.—

13. సతిమూలే తద్విపాకో జాత్యాయు ర్భోగాః

తా. అనాదికాల సంచిత కర్మపరిపాకముకలన జాతి, ఆయువు భోగము అనునివి యేర్పడుచున్నవి.

వి. అవిద్యాది క్లేశములు నశించువఱకును, ఆ పుణ్యపాప మిశ్ర, కర్మముల పరిపాకఫల మగు జాతియు (జన్మమును), చిరకాల జీవితమును, సుఖదుఃఖములకుఁ గారణ మైన యింద్రియవిషయములను (భోగములను) కలుగుచుండును.

ఇంద్రియవిషయములు గంధాదులనియు, జాతి (జన్మము) యొక్క యాయువు ఆయాప్రాణికి నిశ్చితమై యుండు కాలమునకు కనియు చెప్పఁగ వలయును.

అవ. కర్మపరిపాక పుణ్యపాపఫలమును జెప్పుచున్నారు.—

14. తే హ్లాద పరితాపఫలాః పుణ్యాపుణ్య హేతుత్వాత్.

తా. పుణ్య పాప కర్మల హేతువువలన సుఖదుఃఖఫలములు కలుగుచున్నవి.

వి. పుణ్యపాప కర్మపరిపాకముచేఁ గలుగు జాత్యాయుర్భోగములు సంతోషమునకును, పాపకర్మపరిపాకముచేఁ గలుగు జాత్యాయుర్భోగములు దుఃఖమునకును కారణములై యున్నవి.

సుఖదుఃఖాదులను గలుగఁజేయు కర్మము, కాయిక వాచిక మానసిక భేదములచే సదా జరుగుచుండుటవలన అనేకజన్మములు కలుగుచున్నవి. ఈకర్మము జన్మజన్మమునందును వృద్ధి యగుచుండును.

అవ. కర్మఫలములు యోగులకు దుఃఖరూపమై యున్న దని చెప్పుచున్నారు.—

15. పరిణామ తాప సంస్కార దుఃఖైర్గుణవృత్తివిరోధా చ్చ దుఃఖ మేవ సర్వం వివేకినః.

తా. వివేకులకు (యోగులకు) కర్మముచేఁ గలుగు సుఖదుఃఖాదు లన్నియును దుఃఖరూపములుగానే యుండును.

వి. సుఖముల ననుభవించుటయందు గల గుణవృత్తి దుఃఖరూపమే గావున, వివేకులకు సర్వమును దుఃఖమే యగును. పతివలె క్లేశాదులస్వరూపము నెఱింగిన వివేకికి (యోగికి) భోగసాధనమైన సకలమును, విషమిశ్రమైన అన్నమువలె దుఃఖరూపముగానే యుండును.

ఈ దుఃఖము పరిణామదుఃఖమనియు, తాపదుఃఖమనియు, సంస్కార దుఃఖమనియు మూఁడువిధములుగాఁ జెప్పఁబడియున్నవి.

పరిణామదుఃఖ మనఁగా—తా ననుభవించునది ముగిసి పోవుటవలన మరల దానిని సంపాదింపవలయు ననెడి దుఃఖము.

తాపదుఃఖ మనఁగా—తా ననుభవించునట్టి విషయమునకు విరోధి యైనది పోలే దనెడి దుఃఖము.

సంస్కారదుఃఖ మనఁగా—తన కిష్టమైన పదార్థములతోఁ గూడ అయిష్టమైన పదార్థ ముండుటవలనఁ గలుగు దుఃఖము.

కాఁబట్టి సత్త్వాదిగుణములచేఁ గలుగు సుఖదుఃఖమోహరూప మైన వృత్తులను (భావించుచును) భావింపఁదగిన ధనియును అను నీ భేదములవలన పరస్పరము విరోధము కలుగుచున్నది. వివేకి యగువాఁడు దుఃఖరూపకము లైనట్టి సర్వమును త్యజింపఁదగినది.

అవ. యోగి క్లేశకర్మాదులను త్యజింపక గాని, మోక్షము నొందఁడని చెప్పుట నుద్దేశించి రాఁగల దుఃఖమును త్యజింపవలయునని వచించుచున్నారు.

16. హేయం దుఃఖ మనాగతమ్.

తా. ఇఁకను రాఁగల (అనాగత) దుఃఖమును విడువఁ దగినది.

వి. ఇదివఱకు అనుభవించిన దుఃఖములు గడచిపోయినందువలనను, ఇప్పు డనుభవించుచుండు దుఃఖములను విడుచుటకు శక్యము గాకుండుట వలనను, రాఁగల సంసారదుఃఖమును త్యజింపఁదగినది.

అవ. దుఃఖకారణమును జెప్పుచున్నారు.—

17. దృగ్దృశ్యయో స్సంయోగో హేయ హేతుః.
(ద్రష్టృదృశ్యయోః) అని పాఠాంతరము.

తా. దృగ్దృశ్యములసంయోగమే దుఃఖమునకు కారణము.

వి. చిన్మాత్రుఁడైన పురుషునకును, బుద్ధితత్త్వమునకును, అజ్ఞానమూలకముగాఁ గలిగిన సంబంధము, గుణపరిణామరూపమైన దుఃఖమునకు కారణమై యున్నది.

చిన్మాత్రుఁడైన, (సాక్షిభూతుఁడైన) పురుషుఁడు ద్రష్ట, ఆత్మ యనియుఁ జెప్పవచ్చును. బుద్ధి దృశ్యము.

దృశ్యమనఁగా—చూడఁబడునది. ద్రష్ట యనఁగా—చూచునది.

అనఁగా, బుద్ధి ఆత్మల సంయోగము సంసారమునకును దుఃఖమునకును గారణము.

అవ. దృశ్యస్వరూపమును, దాని కార్యమును, దాని ప్రయోజనమును నిరూపించుచున్నారు.—

18. ప్రకాశ క్రియాస్థితి శీలం భూతేన్ద్రియాత్మకం భోగాపవర్గార్థం దృశ్యమ్.

తా. ప్రకాశము, ప్రవృత్తిస్థితి ఇవియే స్వరూపముగాఁ గలదియును, (పృథివ్యాది స్థూలభూతములు, గంధతన్మాత్రాది సూక్ష్మభూతములు, శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియములు, వాగాదికర్మేంద్రియములు, బుద్ధ్యాది అంతఃకరణములు, ఈ రూపకమైన కార్యరూపమైనదియును) భోగమోక్షములు ప్రయోజనముగాఁ గలదియును; అగునట్టిది దృశ్య మనఁబడును.

వి. ఎట్లనఁగా— ఈదృశ్యము ఆత్మవలన చేతనజ్ఞానములను పొందఁదగిన ప్రకాశరూపక మైన సాత్త్వికమును; ప్రవృత్తిరూపకమైన కర్మము చేయఁదగినట్టి రాజసమును, నియమరూపక మైన స్థితి గల తామసమును గలుఁగఁజేయునదిగా నున్నది.

అవ. దృశ్యావస్థాభేదములను, దాని ప్రయోజనమును జెప్పుచున్నారు.

19. విశేషావిశేష లిఙ్గమాత్రాలిఙ్గాని గుణపర్వాణి.

తా. మహాభూతములును ఇంద్రియములును విశేషలింగములు. తన్మాత్రలును, అంతఃకరణమును అవిశేషలింగములు. బుద్ధి లింగమాత్రము. ప్రధానము అలింగము ఇవి సత్త్వాదిగుణములయొక్క అవస్థలు.

వి. సత్త్వరజస్తమోగుణముల అవస్థావిశేషములు నాలుగు విధములు. ఇవన్నియును ప్రధానతత్త్వమైన అవ్యక్తముతోఁ జేరినవి. కావున ఈ నాలుగు భేదములను తెలిసికొనుట యోగమునకు ప్రయోజనకర మైనది. (1-వ పాదము 45-వ సూత్రమును చూడుఁడు.)

అవ. చిన్మాత్రస్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.—

20. ద్రష్టా దృశిమాత్రః శుద్ధోఽపి ప్రత్యయానుపశ్యః.

తా. పురుషుఁడు చిన్మాత్రుఁడును, పరిణామాద్యవస్థలు లేనివాఁడు నైనను, విషయములను గ్రహించు బుద్ధిని యనుసరించి యుండుటవలన చూచువాఁడై యున్నాఁడని వ్యవహరింపఁబడుచున్నాఁడు.

వి. పురుషుఁడు (ద్రష్ట) సాక్షిరూపుఁ డైన చేతనమాత్రుఁడే. పరిణామాది ధర్మము లేవియు లేని పరిశుద్ధుఁ డైనవాఁడే. అయినను, విషయ వైలక్ష్యమును పరిగ్రహించు జ్ఞానము నంటియుండుటంబట్టి ద్రష్ట (సాక్షి) యని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

పురుషుఁడు విషయోపరక్తి యైనబుద్ధికి అతిసమీపమున నుండువాఁడగుటవలన బుద్ధికి యనుభవ మగు సుఖదుఃఖాదులను తాను అనుభ

వించువాఁ డనెడు వ్యవహారముతో సంబంధించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. అయినను ఈ పురుషుఁడు త్రికాలబాధ్యం డనియును, ఆత్మయనియును చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

అవ. చిన్మాత్రుఁడే భోక్త యని తెలుపుచున్నారు.—

21. తదర్థ ఏవ దృశ్యస్యాత్మా.

తా. ఆ దృశ్యముయొక్క ప్రయత్నరూపమైన స్వరూపము ఆ పురుషునియొక్క ప్రయోజనమై యున్నది

వి. దృశ్యమునకు పురుషునిశక్తివినా వేఱొకశక్తి లేదు కావున ఆత్మచైతన్యమును బొంది పురుషునకు భోగ్యమై యుండు ఈ దృశ్యముయొక్క స్వరూపమును, ప్రయత్నమును, ఆ పురుషునికే యైనందువలన అనుభోక్తృవు పురుషుఁడే యగుచున్నాఁడు.

ఎట్లన:— నిశ్చయముగా ఆత్మకు దేహముచే నేవిధమైన భోగానుభవము (లోకానుభవము) లేకుండినను, ఆత్మచైతన్యమును బొంది యుండు కరణేంద్రియాదుల వ్యాపారము లన్నియును ఆత్మార్థముగ నెట్లున్నదో, అట్లే పురుషునియొక్క చైతన్యమును బొంది సృష్ట్యాది నానాకార్యములను చేసి నిర్వహించుచుండు ముఖ్యమైన పనులెల్లను, ఆ పురుషునికొఱకు భోగమును సంపాదించి యిచ్చెద ననెడు భావము కలిగియుండుటంబట్టి ఆ భోగములను అనుభవించువాఁడును, ఆ పురుషుఁడే యగు చున్నాఁడు. కాఁబట్టి, ఆ పురుషునికొఱకే ప్రధానమును ప్రవర్తించుచున్నది. అనఁగా ఆ పురుషుఁడే అనుభోక్తృ వని భావము.

అవ. బంధ ముండునంతదాఁక సంసార ముండునని చెప్పుచున్నారు.

22. కృతార్థంప్రతినష్టమప్యనష్టతదన్యసాధారణత్వాత్

తా. దృశ్యమైన ప్రధానము వివేకము గలవానికి నష్టమైనను, ఇతరులగువారికి భోగమునకు సాధకమైయుండుటవలన సాధారణముగా సకలమైనవారును బంధరహితులు గా నేరరు.

వి. వివేకజ్ఞానముచే కృతార్థుఁడైనవానికి (యోగికి) మాత్రము దృశ్యము వ్యాపారశూన్యముగా నుండును. తక్కిన యజ్ఞానుల కెల్లను దృశ్యము మిగిలియుండును; కావున బంధముఁ దగిలినవా రగుచున్నారు. అనఁగా, ప్రపంచరూపమైన సంసారము నాశము కానేరదు.

అవ. సంయోగ స్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.—

23. స్వస్వామిశక్త్యోః స్వరూపోపలబ్ధి స్సంయోగః.

తా. స్వశక్తి, స్వామిశక్తుల (చూడఁబడునట్టియది, చూచునట్టియది) స్వరూపముల సాక్షాత్కారమునకు సంయోగమే కారణము.

వి. స్వశక్తి చూడఁబడునట్టి స్వభావము. అనఁగా భోగ్యత్వము. స్వామిశక్తి చూచు స్వభావము. అనఁగా భోక్తృత్వము. దృశ్యమునకు భోగ్యత్వమును, పురుషునకు భోక్తృత్వమును అనాదిసిద్ధమై యుండుటచే, భోగ్యభోక్తృత్వ స్వభావమునకంటె వేఱే సంయోగసంబంధము లేదుగాన; దృశ్యమునకు భోగ్యత్వమును, పురుషునకు భోక్తృత్వము నుండుటయే సంయోగ మనఁబడుచున్నది. అనఁగా ఆత్మ భోక్త యనియును, బుద్ధి భోగ్య యనియును భావము. బుద్ధియొక్కయు ఆత్మయొక్కయు సంబంధమే అజ్ఞానము.

అవ. ఆ సంయోగమునకు కారణమును చెప్పుచున్నారు.—

24. తస్య హేతు రవిద్యా.

తా. ఆ సంయోగమునకు అవిద్యయే కారణ మగుచున్నది.

వి. అజ్ఞానరూపమైన అవిద్యయే సంయోగమునకు కారణముగ నున్నది. దీనిని త్యజింపనివాఁడు, వివేకి (యోగి) కాఁడు. ఇది దుఃఖమునకును కారణమై యున్నది. దీనిపను లెల్ల ఇహజీవనోపాయములుతప్ప పరసాధకమార్గములు కావు. (ఈవిషయము ఇదేపాదము 5 వ సూత్రమున వివరింపఁబడి యున్నది.)

అవ. సంయోగత్యాగలక్షణమును బోధించుచున్నారు.—

25. తదభావా త్సంయోగాభావో హానం తద్దృశేః కైవల్యమ్.

తా. సంయోగమునకు పదార్థములవలె నాశము కలుగుట లేదు. వివేకము కలిగినచో ప్రయత్నము లేకయే నివృత్తి యగును. ఇట్లగు సంయోగనివృత్తియే కైవల్య మనఁబడును.

వి. ఆత్మజ్ఞానము కలుగనిచో అవిద్య నశింపదు. అవిద్యాకార్య మైన సంయోగనాశమే త్యాగము. సంయోగనివృత్తియే పురుషునకు మోక్షము.

వివేకజ్ఞాన ప్రకాశముచేత క్రమముగా బుద్ధియొక్కయు ఆత్మయొక్కయు ప్రతిబింబములును, బుద్ధియు, నశించిపోయిన చేతనమునకు కైవల్యస్థితి కలుగును.

అవ. దృశ్యత్యాగోపాయమును నిరూపించుచున్నారు.—

26. వివేకఖ్యాతి రవిప్లవా హానోపాయః.

తా. చంచలము లేనట్టి వివేకమువలనఁ గలిగిన పరిశుద్ధజ్ఞానమే బుద్ధ్యాత్మలసంయోగ త్యాగమునకు నుపాయము.

వి. బుద్ధ్యాత్మలసంబంధముయొక్క పరిశీలనమే వివేకజ్ఞానము. ఈ వివేకజ్ఞానమును ముఖ్యముగా సంపాదింపవలయును.

అవిద్యారూపమైన యజ్ఞానమునకు విరుద్ధ మైన నిజజ్ఞానబలముచేత అవిద్య లయమై, జ్ఞాతృత్వ కర్తృత్వాద్యభిమానము అడఁగి రజస్తమోగుణములయొక్క సంబంధములేని శుద్ధసత్త్వప్రధాన మైన బుద్ధి అంతర్ముఖమై చిచ్ఛక్తియందు మిశ్రమ మగుటయే వివేకఖ్యాతి యనఁబడుచున్నది. అట్టి వివేకఖ్యాతి సర్వదా యేకస్వరూపమై ప్రవర్తించుచుండఁగా వికారస్వరూప మైన దృశ్యము నివర్తించును. ఈ దృశ్యముయొక్క కార్యములెల్లను లేక పోవుటవలన కైవల్యస్థితి కలుగును.

అవ. వివేకఖ్యాతిలక్షణమును వచించుచున్నారు.—

27. తస్యసప్తధా ప్రాన్తభూమిః ప్రజ్ఞా.

తా. వివేకజ్ఞానము కలిగినవానియొక్క ప్రజ్ఞావిశేషము ఏడువిధములుగా నున్నది.

వి. వివేకజ్ఞానము పరిపాకమునకు రావలసియున్నయెడల సప్తభూమికలకు కడగా నుండవలయును.

చరాచరాత్మకమై ప్రధానతత్త్వమునకు నెలవైనయుండు ఈప్రపంచముయొక్క వికృతానుభవము నానావిధములచేతను దుఃఖరూపకమైనదని నేను చక్కఁగా తెలిసినవాఁడ నైతిని; ఇఁక ఈ ప్రపంచవిషయకమైన సంగతులయందు నేను తెలిసికొనవలసినది కొంచమైనను లేదనునది మొదటి భూమిక యగుచున్నది.

నాచిత్తమం దున్న అవిద్యాదిక్లేశము లెల్లను నిశ్శేషముగా నశించిపోయినవి; ఇఁక నాశము చేయఁదగిన క్లేశము లేవియు లేవనునది రెండవ భూమిక యగుచున్నది.

సంప్రజ్ఞాత సమాధియొక్క కడపటిభాగమైన నిరోధపరిణామమును కలుగఁగల స్థితులను సాక్షాత్తుగా అనుభవమునకు తెచ్చుకొంటిని; ఇఁక నాయొక్క ప్రయత్నముచేత అనుభవమునకు తెచ్చుకొనునట్టి ఆధ్యాత్మ ప్రమేయము లేవియు లేవనునది మూఁడవభూమిక యగుచున్నది.

జననమరణ ప్రవాహరూపమై పరిణమించుచుండు సుఖదుఃఖమోహరూప ప్రపంచాత్మకమైన ప్రపంచమును జయింపఁదగిన ముఖ్యసాధనమైన వివేకజ్ఞానమును సంపాదించితిని; ఇఁక ప్రకృతిని జయించుటకు నేను సంపాదింపవలసిన దేమియు మిగిలి యుండ లేదనునది నాలుగవభూమిక యగుచున్నది.

భోగమోక్షరూపమైన విషయములందు చేయవలసినదాని నంతయు చేసి నాబుద్ధి కృతకృత్యమును పొందినదనునది ఐదవభూమిక యగుచున్నది.

మోహరూపమైన అవిద్యాదిక్లేశములు నశించిపోయినందువలన బుద్ధ్వ్యాపారమునకు కారణములైన సాత్త్వికాది గుణత్రయముల యొక్క వ్యాపార మెల్లను పాలనుండి విడదీసిన నేయి, మరల పాలలోఁ గలియని విధమున ఆ త్రిగుణములు మఱల నాచిత్తమును పొందవనునది ఆఱవ భూమిక యగుచున్నది.

నాయొక్క బుద్ధి ధ్యానము ఆత్మయందైక్యమై నేను ప్రకృత్యతీతుఁడ నైనందున జీవించియుండియు స్వస్వరూపమైన కైవల్యస్థితిని స్వాభావికముగనే కలవాఁడనై యున్నాఁడ ననునది యేడవభూమిక యగుచున్నది.

స్వప్రయత్నముచేఁ గలుగఁజేసికొనఁదగిన మొదటి నాల్గుభూమికలచేత, ఇఁకముందు ప్రపంచానువర్తనయందును కర్మఫలములయందును నిశ్శేషముగా ఆశ తప్పిపోయి, పరిణామము మొదలు ప్రధానతత్త్వము వఱకుఁగల ప్రకృతి యొక్క విషయకమైన సకలవిచారములయందును బుద్ధికి యే విధమైన మఱుఁగును లేకపోవునఁటటి ప్రజ్ఞావిశేషములు కల్గును.

అనఁగా, స్వప్రయత్నముచే సాధింపఁదగిన మొదటి నాలుగు భూమికలును చిత్తవృత్తి విముక్తి (కార్యవిముక్తి) రూపకమైన దనియును, అప్రయత్నముగాఁ గలుగఁదగిన మిగిలిన మూఁడు భూమికలును చిత్తవిముక్తి రూపకమైన దనియును భావము.

అవ. వివేకఖ్యాతి కలుగుటకు కారణమును జెప్పుచున్నారు.—

28. యోగాఙ్గానుష్ఠానా దశుద్ధిక్షయే జ్ఞానదీప్తి రావివేకఖ్యాతే.

తా. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన యోగాంగానుష్ఠానము వలన కలుగునట్టి చిత్తసాత్త్విక పరిణామరూపమైన బుద్ధియొక్క ప్రకాశముచేత క్లేశరూపములైన చిత్తమలములు పోయి వివేకఖ్యాతి కలుగుచున్నది.

వి. వివేకఖ్యాతి కలుగు పర్యంతము యోగాంగముల నాచరింపుచుండవలెను. అప్పుడు చిత్తశుద్ధి కల్గును. దానివలన సాత్త్వికపరిణామ రూపమైన బుద్ధికి ప్రకాశము కలుగును. ఇట్లు బుద్ధికి ప్రకాశము కలుగుటయే వివేకఖ్యాతి యనంబడును.

అవ. అష్టాంగయోగములను విభజించి చెప్పుచున్నారు.—

29. యమ నియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధారణ ధ్యాన సమాధయోఽష్టావఙ్గాని.

తా. యమము, నియమము, ఆసనము, ప్రాణాయామము, ప్రత్యాహారము, ధారణము, ధ్యానము, సమాధి; అను నివి యెనిమిదియు యోగాంగము లనం బడును.

వి. యమ మనఁగా:— ప్రాణిహింసచేయుట, అబద్ధమాడుట, పరధన మపహరించుట, భోగసాధన పదార్థములను స్వీకరించుట, అనునివి లేకుండుట.

నియమ మనఁగా:— పరిశుద్ధత, సంతుష్టి, నిష్ఠ (తపస్సు), మంత్రజపము, ఈశ్వరభక్తి, వీనిని యాచరించుట.

ఆసన మనఁగా:— వీర్యనిగ్రహము చేసి, దేహదార్ఢ్యమును సంపాదించి, చిత్తస్థైర్యము నిమిత్తము కూర్చుండుట.

ప్రాణాయామ మనఁగా:—శాస్త్రోక్తప్రకారముగా ముక్కుయొక్క ఒక ద్వారముచే శ్వాసమును లోపలికి పీల్చి, దానిని లోపలనుండ నిచ్చిన తర్వాత మఱియొక ద్వారముచే బైటవిడుచుట మొదలగు శ్వాససంబంధ కృత్యములు. (1-వ పాదము 34-వ సూత్రమును చూడుము).

ప్రత్యాహార మనఁగా:— ఇంద్రియములను తమతమ వ్యాపారముల యందు ప్రవర్తింపనీకచేసి చిత్తమునకు మఱల్చుకొనుట.

ధారణ యనఁగా:—చిత్తమును ఒకచోట స్థిరముగా నిల్పుట.

ధ్యాన మనఁగా:—ధారణాస్థలమున బుద్ధిని నిల్పి యుంచుకొనుట.

సమాధి యనఁగా:—ధ్యానము దృఢమై ధ్యానము చేయుచున్నా ననెడి తలంపుపోయి చిత్తము విషయాంతరముల గోచరము లేక వ్యాపార శూన్యమైనదై ధ్యేయాకారమై యుండుస్థితిగా నుండుట. (సమాధివిషయమై మొదటిపాదమున చాలవఱకు జెప్పఁబడి యున్నది). అష్టాంగముల విషయము దిగువ నుదహరింపబడును.

[అష్టాంగవిషయములను విస్తారముగాఁ దెలిసికొనుట కిచ్ఛ గలవారు రాజయోగ రత్నాకరమునందు జూడఁదగును].

అవ. యమముయొక్క లక్షణమును జెప్పుచున్నారు.—

30. అహింసా సత్యాస్తేయ బ్రహ్మచర్యా పరిగ్రహా యమాః.

తా. ప్రాణులను హింసచేయకుండుట, మనః పూర్వకముగా సత్యము పల్కుట, పరులసొమ్మును అపహరింపకుండుట, ఇంద్రియనిగ్రహము చేయుట, భోగసాధన పదార్థములను గైకొనకుండుట ఇవి యమము.

వి. పైని చెప్పఁబడిన వాని నైదింటిని ప్రథమమున వర్జించి, అనంతరము నియమము నభ్యసించుటకు ప్రయత్నింపవలయును. యమముయొక్క కృత్యములను వర్జింపక, నియమము నాచరించుట సాధకునకు హానిని కలుగఁ జేయును. ఇవి నిషిద్ధకార్యములు గాన అవశ్యము వర్జింపవలయును.

అవ. యమాంగముల నేకాలమునను విడువగూడదని చెప్పుచున్నారు.

31. ఏతే జాతి దేశ కాల సమ యానవచ్ఛిన్నా స్సార్వ భౌమా మహావ్రతమ్.

తా. జాతి, దేశము, కాలము, సమయము, అను వీనియందుఁ గాని; మఱియే యవస్థయందుఁగాని, యమాంగములను తప్పక నాచరింపవలయును.

వి. బ్రాహ్మణత్వాది జాతులు, కాశీ రామేశ్వరాది దేశములు, శివరాత్రి ఏకాదశ్యాది కాలములు, బ్రాహ్మణ ప్రయోజనము, వివాహాది సమయములు అనునవి మొదలగు నట్టి సందర్భములలోఁ గాని హింస చేయఁగూడదు. అబద్ధము చెప్పఁగూడదు; పరద్రవ్యము నపహరింపఁగూడదు; ఇంద్రియమును ప్రయోగము చేయఁగూడదు (వ్యభిచరింపఁగూడదు); భోగసాధన వస్తువులను గ్రహింపఁగూడదు; అని యిట్లు సర్వదా జ్ఞాపకముంచుకొని ప్రవర్తించుచుండుట మహావ్రతము యమ మనఁబడును.

అవ. నియమలక్షణమును నిరూపించుచున్నారు.—

32. శౌచ సన్తోష తపస్స్వాధ్యా యేశ్వరప్రణిధానాని నియమాః.

తా. శుచిత్వము, సంతోషము, తపము, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వర భక్తి, ఇవి నియమ మనఁబడును.

వి. మన్ను నీళ్లు మొదలగువానిచే దేహమును శుద్ధిచేయు బాహ్యశౌచము, మైత్ర్యాది పరికర్మములచే చిత్తమలమును పోఁగొట్టుకొనునట్టి అంతరశౌచము అను ద్వివిధ శుచిత్వమును, (1-పా. 33-వ సూత్రమును చూడుము) సదా సమాధాన మనస్కుఁడై యుండు సంతోషమును, నిష్ఠయు, ప్రణవపూర్వకమైన వేదమంత్రజపమును, పరమేశ్వరునియందు భక్త్యతిశయమును, (ఇదేపాదమున 1 సూత్రమును చూడుము) నియమ మనఁబడు చున్నది.

అవ. యమ నియమములచే యోగము సిద్ధించు ననుచున్నారు.—

33. వితర్కబాధనే ప్రతిపక్షభావనమ్.

తా. యోగప్రతిబంధకములైన హింసాదులను నశింపఁజేయుటకు అహింసాదుల భావనయే కారణమై యున్నది.

వి. యోగవిరోధమైన హింసాదులకు ప్రతిరోధమైన యహింసాదులను భావించుటవలన మహాపాతకమునకు కారణములైన హింసాదులు నాశనమై

యోగము చేకూడదు. కావున యమ నియమముల ఆచరణలేనివా రెన్నటికిని ఉత్తమస్థితికి యోగ్యులుకారు. సర్వోత్తమస్థితిని (యోగమును) అభిలషించిన వారికిది ఆవశ్యకమై యున్నది.

అవ. యోగవిరోధముయొక్క స్వరూపమును, దానికి కారణమును దానియొక్క భేదమును, దానిఫలమును జెప్పుచున్నారు.—

34. వితర్కా హింసాదయః కృతకారి తానుమోదితా లోభ క్రోధ మోహా పూర్వకా మృదుమధ్యాధి మాత్రా దుఃఖాజ్ఞానానన్త ఫలా ఇతి ప్రతిపక్ష భావనమ్.

తా. తానుచేయుట, ఇతరులచేఁ జేయించుట, ఇతరులు చేసినదానిని జూచి సంతోషించుట, అనునివి స్వరూపముగాఁ గలదియు; ఆశ, ద్వేషము, భ్రమ, ఇవి కారణముగాఁ గలదియు; మందము, మధ్యము, తీవ్రము, అను భేదములు గలదియు; దుఃఖము, అజ్ఞానము, ఇవియే పారము లేని ఫలముల నొసంగునదియు; అగు నిట్టి యోగవిరోధమైన హింసాది కార్యములను విడుచుటకు అహింసాదులను అభ్యసింపవలయును'

వి. హింసాదులయందు తగిలిన చిత్తము తనచేయునట్లు చేయును, పరులచేఁ జేయింప పరికొల్పును, ఇతరులు చేసినదానిని జూచి సంతోషింప జేయును, దానిపై ఆశను పుట్టించును, క్రోధమును కలుగఁజేయును. మోహము గలుగును. మంద మధ్య తీవ్రము లగు అవస్థలలో పడునట్లు చేయును, దుఃఖమును, అజ్ఞానమును కలుగును, వీనివలన అపారమైన దుఃఖఫలములు సంప్రాప్తమై అనేక జన్మముల నొందింపఁజేయును. అందువలన ముక్తినొందుటకు సాధ్యము లేకపోవును, కాఁబట్టి యోగప్రతి బంధకములైన హింసను చేయక యుండవలయును. హింసచేయమియే అహింసను అభ్యసించుట యనఁబడును.

అవ. అహింసాభ్యాసముయొక్క ప్రయోజనమును జెప్పుచున్నారు.

35. తత్సన్నిధౌ వైరత్యాగః

తా. అహింసాభ్యాసము చేయుచుండి యోగి నివసించు స్థలమునందు, స్వాభావికముగా వైరము గల గోవ్యాఘ్రములు, గజసింహములు మొదలగు నవికూడ వైరమును విడిచి ప్రవర్తించును.

వి. జాగ్రత్స్వప్నావస్థలయందు సహా మనోవాక్కాయములచే హింసఁ జేయఁగూడదని తలంచియుండు యోగి (వివేకి) సమీపమునఁ స్వభావసిద్ధముగా ద్వేషముతోఁ గూడి ప్రవర్తించు వైరివర్గములగు ప్రాణులెల్లను తమతమ వైరమును విడిచి పరస్పర స్నేహభావముతో నుండును.

అవ. సత్యాభ్యాసికి గల్గు ఫలమును నిరూపించు చున్నారు.—

36. సత్యప్రతిష్ఠాయాం క్రియాఫలాశ్రయత్వమ్.

తా. సత్యము నభ్యాసముగా కలవాఁడు, అగ్నిష్టోమాది కర్మములు చేయకపోయినను, వానికి ఆయా కర్మఫలములు లభించును.

వి. సదా సత్యమును విడువక అభ్యాసము చేయువానికి, (సత్యము పలుకువానికి) ఏ విధమైన సత్కర్మములు చేయకపోయినను, ఆ కర్మములకుఁ దగిన ఫలములెల్లను ప్రాప్తించును. మఱియు వాని వచనమాత్రము చేతనే, కర్మములు చేయని యితరులకును ఆ కర్మఫలము లభించును. అనఁగా సత్యము నందుదృష్టి కలవానికి నిగ్రహానుగ్రహశక్తి కలదని భావము.

అవ. చౌర్యము చేయనివానికిఁ గలుగు ఫలమును జెప్పుచున్నారు.—

37. అస్తేయప్రతిష్ఠాయాం సర్వరత్నోపస్థానమ్.

తా. దొంగతనము చేయకుండువానికి సమస్త రత్నములును ప్రాప్తించును.

వి. పరులద్రవ్యమును అపహరింపకుండుటను అభ్యసించిన దృఢచిత్తునకు తాను అశలేని వాఁడైనను, అప్రయత్నముగనే సకల స్థలములయందుఁగల సమస్తరత్నములు తనంతట లభించును.

అవ. ఇంద్రియ నిగ్రహమువలని ప్రయోజనమును వచించుచున్నారు.

38. బ్రహ్మచర్య ప్రతిష్ఠాయాం వీర్యలాభః.

తా. బ్రహ్మచర్యమును అభ్యసించుటవలన బ్రహ్మవర్చస్సు లభించును.

వి. ఇంద్రియ నిగ్రహమును అభ్యసింగా స్థైర్యము గలవానికి వీర్యము (తేజము = బ్రహ్మవర్చస్సు) యొక్క లాభము కలుగును. మఱియు బలము కలుగును. మేధస్సు పరిశుద్ధ మగును. దీనివలన ఆత్మజ్ఞానము గోచరించును. కావున యింద్రియమును చలింపనీయక కాపాడవలసినది.

అవ. భోగసాధన వస్తువులను గ్రహింపనివానికి గలుగు ఫలమును నిరూపించుచున్నారు.—

39. అపరిగ్రహ స్థైర్యే జన్మకథంతా సంబోధః.

తా. భోగసాధన వస్తువులను స్వీకరింపని అభ్యాసముగలవానికి, పూర్వ జన్మములందు తా నెలాగున నుండెనను జ్ఞానము ప్రాప్తించును.

వి. ఎల్లప్పుడును అపరిగ్రహమును అభ్యాసము చేయు దృఢమనస్కునకు జన్మాంతరములయందు తాను యే ప్రాణిగ నుండినదియు, ఏపని చేసినదియు, ఏ ఫలము నొందినదియు నిని పొందలుగాఁగల విషయములు జ్ఞప్తికి వచ్చును. అనఁగా, పూర్వజన్మ జ్ఞానము గోచరించునని భావము. కాఁబట్టి దీనిని యోగి యగువాఁడు ప్రారంభమునందే అభ్యసింపవలసినది.

అవ. శౌచముయొక్క ఫలమును జెప్పుచున్నారు.—

40. శౌచాత్స్వాఙ్గజుగుప్సాపరై రసంసర్గః.

తా. శుచిత్వమును అభ్యసించుటవలన తన అవయవములయందు అసహ్యమును, ఇతరుల సంబంధము కూడ దనియును బోధ మగును.

వి. పరిశుద్ధతను అభ్యాసముచేయువానికి తన దేహోత్పత్తికిఁ గారణము లైన మాతా పితృ దేహజన్య శుక్లశోణిత రూపమైన పర్యాలోచన వలన తన దేహమునందు జుగుప్సయును, పరులను స్పృశించుట కేవల మసహ్యమని

దేహము తోఁచును. మఱియు, శుచిత్వమువలన బుద్ధి మాంద్యముపోయి జాగరూకత కలుగును పాపుల సంసర్గమును తప్పింపజేయును. అందువలన వారి సంసర్గమువలనఁ గలుగు దోషములును దుర్గుణములును రవంతమాత్రమును దగ్గఱ చేరవు. కావున దీనిని అందఱును అభ్యసింపఁ దగినది.

అవ. శౌచమువలనఁ గలుగు విశేష ఫలమును వచించుచున్నారు.—

41. సత్త్వశుద్ధి సౌమనస్యైకాగ్ర్యేన్ద్రియ జయాత్మ దర్శనయోగ్యత్వాని చ.

తా. శుచిత్వమువలన సత్త్వశుద్ధియును, దీనివలన సౌమనస్యమును, దీనివలన చిత్తైకాగ్రతయును, దీనివలన ఇంద్రియజయమును, దీనివలన ఆత్మ దర్శన జ్ఞానము కలుగును.

వి. పరిశుద్ధుఁడైనవానికి రజస్తమోగుణముల వశతయును, మనస్సునందు శాంతి కలిగియు దుఃఖములేని ప్రీతియును, చిత్తస్థైర్యమును, విషయములయందు విముఖతయును, బ్రహ్మజ్ఞానమునందు సమర్థతయును కలుగును.

అవ. సంతోషముతో నుండువానికిఁ గలుగు ప్రయోజనమును చెప్పుచున్నారు.—

42. సంతోషా దనుత్తమ స్సుఖలాభః.

తా. సంతోషాతిశయమువలన నిరతిశయమైన ఆనందము కలుగును.

వి. సర్వదా సంతోషముగా నుండువానికి బ్రహ్మానందమువలె నిరతిశయానందము ప్రాప్తించును. అనఁగా, సంతుష్టిచే ప్రాప్తించిన దానిని పొంది, సంతోషించువానికి ఆశలు కలుగుటకు అవకాశము లేకుండును. అందువలన సకల దుఃఖములను నివృత్తియగును.

అవ. తపస్సువలని ప్రయోజనమును వచించుచున్నారు.—

43. కాయేన్ద్రియసిద్ధి రశుద్ధిక్షయా త్తపసః.

తా. తపస్సు చేయుటవలన చిత్తమునందలి మలినము తొలఁగుచున్నది. అందువలన జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములకు అద్భుతశక్తి కలుగుచున్నది.

వి. కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులవలన, చిత్తము మలినదూరమై పరిశుద్ధమై యుండును. అందువలన స్వేచ్ఛానుసారముగా తన దేహమును అణురూపముగాఁ గాని మహద్రూపముగాఁ గాని చేసికొను శక్తియును; మఱియు, ఇంద్రియముల కెంతయుగా నుండు సూక్ష్మవస్తువులను గాని, మఱుఁగుగాఁ గనబడకుండు ఏవస్తువులను గాని గోచరింపఁజేసికొను శక్తియును కలుగును.

అవ. జపము చేయువానికిఁ గలుగు ఫలమును జెప్పుచున్నారు.—

44. స్వాధ్యాయా దిష్టదేవతా సంప్రయోగః.

తా. తనకు ఇష్టమైన మంత్రమును జపించుటవలన, తాను కోరిన దేవత ప్రత్యక్ష మగును.

వి. వేదమంత్రములయందు తనకు అభిమతం బైన దేవతామంత్రమును ఓంకారపూర్వకముగా జపించుటవలన ఆదేవత సాక్షాత్కారమై తన యిష్టార్థముల నొసంగును. మఱియు ప్రణవపూర్వక మైన ఈశ్వరోపాసనవలన చిత్తము నిర్మలత్వము నొందును. అందువలన దుష్టసంకల్పము లెల్లను తొలఁగును.

అవ. ఈశ్వరప్రణిధానమువలని లాభమును జెప్పుచున్నారు.—

45. సమాధిసిద్ధి రీశ్వరప్రణిధానాత్.

తా. పరమేశ్వరునియందు అతిశయమైన భక్తి చేయుటవలన సంప్రజ్ఞాత సమాధిలాభము కలుగును.

వి. ఈశ్వరునియందు అధికమైన భక్తిని చేయుచుండుటవలన చిత్తమందలి సకలపాపములు నశించును. ఆ పరమేశ్వరునకు సమీపమునందుండు సంప్రజ్ఞాతసమాధికూడ నిరాటంకముగా సిద్ధించును. (సంప్రజ్ఞాతసమాధి లక్షణము 1-వ పా. 17-వ సూత్రమున విపులముగా వివరింపబడి యున్నది).

అవ. ఆసనాభ్యాసమువలని ప్రయోజనమును నిరూపించుచున్నారు.

46. స్థిర సుఖ మాసనమ్.

తా. ఆసనములు స్థిరమును సుఖమును కలుగజేయును.

వి. వీరాసనము, స్వస్తికాసనము, పద్మాసనము, సిద్ధాసనము, సింహాసనము, కుక్కుటాసనము, భద్రాసనము, యోగాసనము మొదలుగాగల ఆసనములలో నెవరికి యే ఆసనము నిశ్చలమై సుఖకరమైయుండునో దానిని వారు అభ్యసింపవలసినది. ఆసనములయొక్క దృఢాభ్యాసమువలన చిత్తమునకు స్థిరత్వము కలుగును.

ఆసనములు ఎనుబదినాలుగు. ఇదియును గాక మతాంతరములును గొన్ని గలవు. అందు ముఖ్యమైనవానిలో గొన్నిటిని యిచట చెప్పబడును.

వీరాసనము:—ఒకతొడమీద నొకపాదమును, ఇంకొక తొడమీద వేఱొకపాదము నుంచి శరీరమును వంకరలేక నిల్పుట.

స్వస్తికాసనము:—పిక్కలయొక్కయు తొడలయొక్కయు మధ్యలో పాదములనుంచి దేహమును చక్కగ నిక్కించుట.

పద్మాసనము:—ఎడమతొడపై కుడిపాదమును, కుడితొడపై యెడమపాదమునుంచి, వెనుకప్రక్కనుండి కుడిచేతితో నెడమతొడపై నున్న కుడికాలి పెద్దవ్రేలిని, ఆ ప్రకారముగానే యెడమచేతితో కుడితొడపై నున్న యెడమకాలి పెద్దవ్రేలిని పట్టుకొని, ఱొమ్మునందు గడ్డమునుంచి, భ్రూమధ్యమందు దృష్టిని నిల్పుట.

సిద్ధాసనము:—ఎడమకాలి మడమను మూలాధారమునందును, కుడి కాలిమడమను లింగస్థానమందు నుంచి, శిరస్సు కంఠము భుజము వీనిని చక్కఁగా నిక్కించి, భ్రూమధ్యమును జూచుచుండుట.

మతాంతరసిద్ధాసనము :—లింగముమీఁద యెడమ మడమనుంచి, దానిపై కుడిమడిమ నుంచి, నాసాగ్రమును చూచుచుండుట. దీనినే వజ్రాసన మనియు, ముక్తాసన మనియు, గుల్ఫాసన మనియుఁ జెప్పుదురు.

సింహాసనము :—అండకోశముల క్రింది ప్రదేశములందు తొడల యొక్క వెనుకటి భాగములు అంటునట్లు, కుడియెడమల మడమలను మార్చి యుంచి, కుడి యెడమ చేతులవ్రేళ్లను మోఁకాళ్లమీఁద సవ్యంబుగ వెడల్పుగ నుంచి, నిక్కి కూర్చుండి నోరుదెఱచికొని, భ్రూమధ్యమందలి చిద్బిందువును వీక్షించు చుండుట.

కుక్కుటాసనము:—పద్మాసనమున నుండి మోకాళ్లతొడలసందు లలో చేతులనుదూర్చి, చేతులను నేలమూని పై కెగసినట్లుండుట.

భద్రాసనము:—అండకోశములకు దిగువ చీలమండనుంచి, మడమల రెంటిని రెండుచేతులతోఁబట్టి కదలకుండుట దీనినే గోరక్షాసన మనియును జెప్పుదురు.

యోగాసనము :—పాంశవండమును మోకాళ్లక్రింద నుంచుకొని పాదములను నేలపై నిల్పి తొడలసందున చేతులనుంచి పిక్కలను బట్టుకొని ఆత్మావలోకనము చేయుచుండుట.

కూర్మాసనము:—ఆధారమునకు రెండుప్రక్కలయందు రెండుకాళ్ల మడమలను హత్తించి, రెండుమోఁకాళ్లను భూమియందుంచి నిక్కి చక్కఁ గాఁ గూర్చుండుట.

గోముఖాసనము :—ఎడమకాలిమడమ కుడిపిఱ్ఱప్రక్కగాను, కుడి కాలిమడమ యెడమపిఱ్ఱప్రక్కగాను, మోఁకాలిమీఁద మోఁకాలుకదియ

నుంచి పాదాంగుష్ఠములను చేతులతోఁబట్టి శిరమును వక్కఁగ నిక్కించి భ్రూమధ్యావలోకనము చేయుచుండుట.

ధనురాసనము:—పాదాంగుష్ఠముల రెంటిని రెండుచేతులతో ధనురాకారముగా వీపువెనుక చెవులకు సరిగాఁ బట్టియుండుట.

కపాలాసనము:—తలక్రిందుగ నిలిచి భ్రూమధ్యమందలి చిద్బిందువును చూచుచుండుట.

ఇందు గృహస్థులకు పద్మాసనమును సిద్ధాసనమును ఉత్తమమైనను, గృహస్థులకు పద్మాసనమే మేలు. తక్కిన ఆశ్రమస్థులకు సిద్ధాసనము మేలు. సిద్ధాసనమువలన ఇంద్రియనిరోధము, శరీరదార్ఢ్యము, నిర్మల చిత్తవృత్తి, ఇవి కలుగును. మతాంతరసిద్ధాసనము సర్వాసనములలోను మేలైనది. ఇది ముక్తిద్వారకవాటపాటన పటువైనది. కపాలాసనమును ప్రతినిత్యము జామువేపు అభ్యాసము చేయుచుండినచో మూఁడునెలలకు మీఁద జరారహితుండును మృత్యుంజయుండును అగును.

(ఇంకను అనేకాసనములు కలవు. వానిని ఆసన విధాన స్వరూప పటములతో ముద్రించిన "హఠయోగప్రదీపిక" యందుఁ గనందగును).

అవ. ఇష్టాసనసిద్ధికి ఉపాయమును చెప్పుచున్నారు.—

47. ప్రయత్నశైథిల్యానన్త సమాపత్తిభ్యామ్.

తా. ఆసనమును అభ్యాసము చేయుచున్నను, తనకు (ఆసనము) సిద్ధింపవలయునను తలంపు సదా యుండెనేని సులభముగా సిద్ధించును.

వి. తాను ఇచ్ఛయించిన ఆసనమును క్రమప్రకారము అభ్యసింపక పోయినను, తాను కోరినట్టి ఆసనము అవిచ్ఛిన్నముగా జ్ఞాపకమునం దుండెనేని తనంతటు సిద్ధించును. అయినను వారివారి శక్తికిఁ దగిన ఆసనమును అభ్యసించుటకు ప్రయత్నము చేయుటయే ఉత్తమము.

అవ. ఆసనసిద్ధియొక్క ఫలమును బోధించుచున్నారు.

48. తతో ద్వన్ద్వాఽనభిఘాతః.

తా. ఆసనము సిద్ధించినమీఁద శీతోష్ణాది ద్వంద్వములచే బాధింపఁ బడఁడు.

వి. తాను కోరిన ఆసనము సిద్ధించిన పిమ్మట, శీతోష్ణ క్షుత్పిపాసాది ద్వంద్వములు వానిని బాధింపవు.

అవ. ఆసన సిద్ధ్యనంతరకృత్యమైన ప్రాణాయామమును చెప్పుచున్నారు.—

49. తస్మిన్ సతి శ్వాసప్రశ్వాసయో ర్గతివిచ్ఛేదః ప్రాణాయామః.

తా. ఆసనసిద్ధి కలిగిన తర్వాత ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములయొక్క గమనాగమనముల నిరోధము చేయుటయే ప్రాణాయామ మనఁబడును.

వి. శ్వాసమును విడుచుటయును, శ్వాసమును పీల్చుటయును, క్లృప్త ప్రకారము చేయవలయునని యెఱుంగునది.

అవ. ప్రాణాయామ విభాగాది విశేషమును జెప్పుచున్నారు.—

50. సతు బాహ్యాభ్యన్తర స్తమ్భవృత్తి ర్దేశకాల సంఖ్యాభిః పరిదృష్టో దీర్ఘ సూక్ష్మః.

తా. ప్రాణాయామ మనునది త్రివిధము. శ్వాసమును వెలువిడుచుట రేచకప్రాణాయామ మనియును, శ్వాసమును లోపలికి పీల్చుట పూరకప్రాణాయామ మనియును, శ్వాసమును లోపలనే నిల్పియుంచుట కుంభకప్రాణాయామ మనియును చెప్పఁబడును. ఇది దేశముచేతను, కాలముచేతను, సంఖ్యచేతను, దీర్ఘముచేతను, సూక్ష్మముచేతను. క్లృప్తమై (నియమితమై) యున్నది.

వి. నాసికమునుండి 12 అంగుళములవఱకు శ్వాసమును విడుచుట దేశక్లృప్తము.

శ్వాసమును 16 మాత్రలకాలము రేచకమును, 32 మాత్రలకాలము పూరకమును, 16 మాత్రలకాలము కుంభకమును చేయుట కాలక్లిష్టము.

ఈ రేచక పూరక కుంభకములను ప్రతిదినము నన్నిమారులని లెక్కబెట్టుట సంఖ్యాక్లిష్టము.

నాసికమునుండి 16 అంగుళములవఱకు శ్వాసమును విడుచుట దేశదీర్ఘము.

శ్వాసమును 24 మాత్రలకాలము రేచించుట కాలదీర్ఘము.

రేచకాదులను తాను నిర్ణయించుకొనిన లెక్కకంటె యెక్కువగా చేయుట సంఖ్యాదీర్ఘము.

తనక్లిష్టముకంటె నెక్కువగాఁజేయుట దీర్ఘము.

తనక్లిష్టముకంటె తక్కువగాఁ జేయుట సూక్ష్మము. దీనికి వైకృత ప్రాణాయామ మనియును పేరు కలదు.

అవ. త్రివిధప్రాణాయామములను వచించి, చతుర్థ ప్రాణాయామ లక్షణమును బోధించుచున్నారు. —

51. బాహ్యాభ్యన్తర విషయాక్షేపీ చతుర్థః.

తా బాహ్యాభ్యంతరవిషయము లైన రేచక పూరకములను విడుచుట చతుర్థప్రాణాయామ మనఁబడును.

వి. రేచక పూరకములను విడిచి, కుంభకమునందుమాత్ర ముండుట చతుర్థప్రాణాయామ మనఁబడుచున్నది, దీనికే కేవలకుంభక మనియు పేరు కలదు. ఇదియే యోగాంగముగ నున్నది.

అవ. ప్రాణాయామ ప్రయోజనమును జెప్పుచున్నారు. —

52. తతః క్షీయతే ప్రకాశావరణమ్.

తా. ప్రాణాయామము చేయుటవలన చిత్తమునందలి సాత్త్వికభాగమును ఆవరించుకొనియుండు మలినము నశించును.

వి. చిత్తముయొక్క సాత్త్వికభాగమును చుట్టుకొని పాపమును చేయునట్లు ప్రేరేపించు మలినము, ప్రాణాయామమువలన నివర్తించును.

అవ. ప్రాణాయామ విశేషప్రయోజనమును వచించుచున్నారు.—

53. ధారణాసు యోగ్యతా మనసః.

తా. ధారణయందు చిత్తమునకు స్థైర్యము కలుగును.

వి. ప్రాణాయామముచేత నిర్మలమై యుండు చిత్తము ఎప్పుడు నిల్పిన నప్పుడు నిల్చుశక్తి కలిగినతర్వాత, ఇఁక చెప్పఁబోవు ధారణయందు మనస్సు స్థిరమై నిలుచును.

(ప్రాణాయామ లక్షణమును విపులముగా "హఠయోగ ప్రదీపిక" యందుఁ గనఁదగును).

అవ. ప్రత్యాహార లక్షణమును నిరూపించుచున్నారు.—

54 స్వవిషయాసంప్రయోగే చిత్తస్వరూపానుకార ఇవేన్ద్రియాణాం ప్రత్యాహారః.

తా. ఇంద్రియములను తమతమ విషయములయందు పోనీక, నిర్మల చిత్తమునకు మఱల్చి, తమతమ స్థానమున నిల్పుటయే ప్రత్యాహారము.

వి. చక్షురాదీంద్రియములు తమతమవిషయములైన రూపాదివిషయములనుండి చిత్తమునం దైక్య మగునట్లు చేయుటయే ప్రత్యాహార మనఁబడును.

అవ. ప్రత్యాహారముయొక్క ఫలమును జెప్పుచున్నారు.—

55. తతః పరమావశ్యతేన్ద్రియాణామ్.

తా. ప్రత్యాహారాభ్యాసమువలన యింద్రియములు స్వాధీన మగును.

౫. ప్రత్యాహారము సిద్ధించిన యోగికి యింద్రియములు వశమై యుండును. ఈ యింద్రియవ్యాపారములు వశమైనతర్వాత చిత్తచాంచల్యము లేక పోవును. ధ్యానమునందు చిత్తము స్థిరముగా నిల్చును.

పాతంజలయోగశాస్త్రమునందు

సాధనపాదము.

సమాప్తము.

హఠయోగప్రదీపిక

ఓమ్.

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

పాతంజలయోగశాస్త్రము.

3. విభూతి పాదము.

శ్లో. యత్పాదపద్మస్స్మరణా దణిమాది విభూతయః,
భవన్తి భావినా మస్తు భూతినాథ స్స భూతయే.

అవ. ధారాలక్షణమును వచించుచున్నారు —

1. దేశబన్ధ శ్చిత్తస్య ధారణా.

తా. నాభిచక్రాది ప్రదేశములయందు చిత్తమును చలింపక నిల్పుట ధారణ యనఁబడును.

వి. యోగాభ్యాసి ప్రథమమునందు అభ్యాసము నిమిత్తమై యేవస్తువు నందుఁగాని, ఏ స్థలమునందుగాని చిత్తమును నిల్పవలయును. ఇట్లు నిల్పినచో చిత్తమునకు చలనము కలుఁగు. అట్టి స్థితి ధారణ యనఁబడును.

ద్వితీయపాదమునందు సంగ్రహముగాఁ జెప్పిన ధారణాది అంగత్రయములను నిరూపించుటకొఱకును, మఱియు సంయమాదులను బోధించుటకొఱకును తలంచినవారై, యీ పాదమునందు పూర్వోక్తధారణాది ప్రయోజన విశేషమును (బాహ్యాభ్యంతర సిద్ధులను) క్రమముగాఁ జెప్పుటకు నిశ్చయించిరని తెలియునది.

అవ. ధ్యానక్రమమును నిరూపించుచున్నారు.—

2. తత్ర ప్రత్యయైకతానతా ధ్యానమ్.

తా. ధారణాస్థలమునందు జ్ఞానముయొక్క ధ్యానేతర వస్తువులను చిత్తమున రానీక చేయుటయే ధ్యాన మనఁబడుచున్నది.

వి. ధారణయొక్క స్థలమున తాను ధ్యానించు వస్తువునకంటె వ్యతిరిక్తమైన దానిని రానీయక, తాను ధ్యానించువస్తువును మాత్రమే భావించుట ధ్యానము. అనఁగా, ధారణయందు బుద్ధినియమించి మఱవకుండుట.

అవ. సమాధి లక్షణమును చెప్పుచున్నారు.—

3. తదే వార్థమాత్ర నిర్భాసం స్వరూపశూన్య మివ సమాధిః

తా. ముందు చెప్పిన ధ్యానము ధ్యానించు వస్తువుయొక్క స్వరూపమై, ఆ ధ్యానము లేకుండుటయే సమాధి యనఁబడును.

వి. ధ్యానము, ధ్యానించు వస్తువుయొక్క స్వరూపముగా పరిణమించి, నేను ధ్యానించుచున్నా ననుటకూడ మఱచిపోవుటయే సమాధి యనఁబడు చున్నది.

అవ. యోగాంగ త్రయముయొక్క సంకేతనామమును వచించుచున్నారు.—

4. త్రయ మేకత్ర సంయమః.

తా. ఒకే విషయమందు ధారణ ధ్యానము సమాధియను నీ మూఁడును కూడియుండుట సంయమ మనఁబడును.

వి. ధారణా ధ్యాన సమాధులు కూడియుండుటకు సంయమ మని నామము. ఈ మూఁడును యోగమునకు అంతరంగ సాధనములై యున్నవి.

అవ. సంయమసిద్ధియొక్క ఫలమును నిరూపించుచున్నారు.—

౫. తజ్జయాత్ప్రజ్ఞాలోకః.

తా. సంయమముయొక్క అభ్యాసము స్థిర మగుటవలన తెలియఁదగిన స్వరూపము తెలియును.

వి. సంయమమును చక్కఁగా నభ్యసించి యుండువానికి తాను చూడఁ గోరిన సకలవస్తు స్వరూపములును చక్కఁగా కనఁబడును. అనఁగా, ఇది దృఢమైనచో యే వస్తువును అడ్డుపాటులేక గోచర మగు నని భావము.

అవ. సంయమమును వుపయోగించు పద్ధతిని బోధించుచున్నారు.

6. తస్య భూమిషు వినియోగః.

తా. ఆ సంయమమును చిత్తముయొక్క స్థూలాది భూమికలయందు వుపయోగింపఁదగి యున్నది.

వి. చిత్తమునం దొకటికన్న నొకటి సూక్ష్మమై యుండు భూమికల యందు క్రమముగా అభ్యాసము చేయుచుండవలయును. అట్లు చేయని యెడల సంయమముచేఁ గలుగు ప్రయోజనములను పొంద నేరఁడు. (ఈ భూమికలనుగూర్చి ఇదేపాదము 9-వ సూత్రమున వివరింపఁబడును.)

అవ. సాధన పాదమునందు యోగముయొక్క అయిదంగములను చెప్పి, తక్కిన మూఁడంగములను చెప్పనిదానికి కారణమును వచించుచున్నారు.—.

7. త్రయ మన్తరఙ్గం పూర్వేభ్యః.

తా. యమాది యైదంగములకంటెను. ధారణాది మూఁడంగములు సంప్రజ్ఞాతసమాధికి అంతరంగములు.

వి. పరంపరగా సమాధికి ఉపయుక్తములైన యమాదియైదంగములు సంప్రజ్ఞాత సమాధియొక్క బాహ్యాంగము లనియును, ధారణాది మూఁడంగములు సంప్రజ్ఞాత సమాధియొక్క అంతరంగము లనియును, తెలియఁదగినది.

మఱియు యోగాంగముల నెనిమిదింటిని రెండవపాదమున వివరించి, అందు ఆయిదంగముల లక్షణములను ఆ పాదమునందు జెప్పి, మిగత మూఁడంగములను ఆచోట చెప్పకపోయిన కారణ మేమనఁగా, ఈ మూఁడవపాదమునందు యోగముయొక్క దృఢీకరణమును చెప్పుటచేత నిచ్చట వానిని చెప్పఁబడు చున్నదని గ్రహించునది.

అవ. ధారణాది మూఁడంగములను నిర్బీజసమాధికి బహిరంగములని చెప్పుచున్నారు.—

8. తదపి బహిరఙ్గం నిర్బీజస్య.

తా. అసంప్రజ్ఞాత సమాధికి ధారణాదులు మూఁడును బహిరంగములు.

వి. ధారణాదులు నిర్బీజసమాధికి (నిరాలంబన రూపమైన అసంప్రజ్ఞాత సమాధికి) బహిరంగములై యుండుటవలన, ఈ సంయమమున నుపయుక్తమైన సమాధి సబీజ మనఁబడుచున్నది.

అవ. యోగసిద్ధిని జెప్ప నుపక్రమించిన వారై ప్రథమమున నిరోధ పరిణామమును బోధించుచున్నారు.

9. వ్యుత్థాన నిరోధ సంస్కారయో రభిభవ ప్రాదుర్భావౌ నిరోధలక్షణ చిత్తాన్వయో నిరోధపరిణామః.

తా. చిత్తభూమికలైన క్షిప్తము, మూఢము, విక్షిప్తము, ఏకాగ్రము, నిరుద్ధము అను నీ యైదిటిలో, క్షిప్త మూఢ విక్షిప్తములు మూఁడును వ్యుత్థాన మనియును; ఏకాగ్ర నిరుద్ధ భూమికలు రెండును నిరోధ మనియును తెలియఁదగినది. అనఁగా, ఈ వ్యుత్థాన నిరోధములవలనఁ గలిగిన వాసనలయందు వ్యుత్థాన వాసనా తిరస్కారము నిరోధ సంస్కారము యొక్క ఆవిర్భావ మనియును; ఆ నిరోధ సంస్కారముయొక్క ప్రారంభమునం దుండు చిత్తమునకు నిరోధ పరిణామ మనియును భావము.

వి. చిత్తమునందు రజోగుణోద్రేకముచే బహిర్ముఖమై సుఖదుఃఖాదులయందు ప్రేరేపింపఁబడి చంచలమై యుండు చిత్తముయొక్క స్థితి క్షిప్తము.

చిత్తమునందు తమోగుణోద్రేకముచే కృత్యాకృత్యవివేకము లేక క్రోధాదులచే విరుద్ధ కార్యములయందు ఆసక్తి గలిగియుండు చిత్తముయొక్క స్థితి మూఢము.

చిత్తమునందు సత్త్వగుణోద్రేకముచే సుఖసాధనములైన విషయములయందు ప్రవర్తించి సుఖమయమై యుండు చిత్తముయొక్క స్థితి విక్షిప్తము.

చిత్తమునందు సత్త్వగుణ మధికమై బాహ్యమునందు ప్రసరింపనీయకుండు చిత్తముయొక్క స్థితి ఏకాగ్రము.

చిత్తమునందు సత్త్వగుణోత్కర్షముచే ఆనందమై యుండు చిత్తముయొక్క స్థితి నిరుద్ధము.

ఇందు మొదటి మూఁడు భూమికలును సమాధికి నుపయుక్తములు కావు. మిగిలిన రెండు భూమికలును సమాధికి నుపయుక్తములు. (ఈ విషయమును 1-వ పా, 2-వ సూత్రమున చూడఁదగును.)

అవ. నిరోధ పరిణామమును బొందిన చిత్తమునకు గలుగు ఫలమును జెప్పుచున్నారు.—

10. తస్య ప్రశాన్తవాహితా సంస్కారాత్.

తా. నిరోధ పరిణామమును బొందిన చిత్తమునకు ఆ నిరోధ పరిణామ సంస్కార బలమువలన కేవల సత్త్వగుణ ప్రవాహము కలుగుచున్నది.

వి. నిరోధ పరిణామబలముచే చిత్తక్లేశములచేఁ గలుగు చంచలమునశించి కేవలసత్త్వగుణ సమానమైన సజాతీయ సత్త్వోత్కృష్ట ప్రవాహము కలుగును.

అవ. సమాధి పరిణామమును నిరూపించుచున్నారు.—

11. సర్వార్థతైకాగ్రతయోః క్షయోదయౌ చిత్తస్య సమాధి పరిణామః.

తా. అనేక విషయములయందు పరిణమించు చిత్తధర్మము సర్వార్థత యనఁబడుచున్నది. ఒకే విషయమునందు పరిణమించు చిత్తధర్మము యేకాగ్రత యనఁబడుచున్నది. సర్వార్థతా పరిణామముయొక్క లయమును, యేకాగ్రతా పరిణామముయొక్క ఉదయమును కలుగుచుండఁగా, సమాధి పరిణామ మని చెప్పఁబడుచున్నది.

వి. ఇదివఱకుఁ జెప్పిన నిరోధ పరిణామమునకును, ఈ సమాధి పరిణామమునకును భేద మెయ్యది యనఁగా.

అనుభవముచేఁ గలిగిన వ్యుత్థాన సంస్కార రూపముయొక్క వాసనలను త్యజించుచు, నిరోధరూప సంస్కారవాసనయందుఁ బ్రవేశించుట నిరోధ పరిణామము.

నానా విషయాకారమై పరిణమించు చిత్తధర్మముచే ననుభవించుటయొక్క లయమును. సత్త్వోత్కృష్టమునందు సుఖమయమై యుండు అనుభవముయొక్క ఆవిర్భావమును సమాధి పరిణామము.

అవ. ఏకాగ్రతా పరిణామమును బోధించుచున్నారు.—

12. శాన్తోదితౌ తుల్య ప్రత్యయౌ చిత్తస్యైకాగ్రతా పరిణామః.

తా. చిత్తమునకు శాంతము కలుగుచుండఁగా సమానములైన వృత్తి విశేషములు ఏకాగ్రతా పరిణామ మనఁబడుచున్నది.

వి. ఏకాకారమై యుండు చిత్తముయొక్క కేవల సత్త్వోత్కృష్ట ప్రవాహమునందు మొదటి స్థితియొక్క శమనమును, రెండవ స్థితియొక్క

ఉదయమును, ఇట్లుగా స్థితి కలుగుచుండుటయే ఏకాగ్రతా పరిణామ మనఁబడును.

ఎట్లనఁగా :—బహు దూరమైన మార్గమునందు నడచి పోవువానికి నడచిపోయినమార్గము నిలిచిపోయినట్లును, ముందుమార్గమునందు తాను ప్రవేశించు చుండునట్లును తెలియఁదగినది.

అవ. పరిణామ భేదములను చెప్పుచున్నారు.—

13. ఏతేన భూతేన్ద్రియేషు ధర్మలక్షణావస్థా పరిణామా వ్యాఖ్యాతాః.

తా. పైని జెప్పఁబడిన నిరోధసమాధి, ఏకాగ్రతా పరిణామముల నిరూపణచేత ; భూతములయందును, ఇంద్రియములయందును, ధర్మ పరిణామ మనియును, లక్షణపరిణామ మనియును, అవస్థాపరిణామ మనియును వివరింపఁబడిన దగుచున్నది.

వి. ఎట్లనఁగా :—స్వభావమై యుండు ధర్మికి, ముందున్న ధర్మము పోయి వేఱె ధర్మము కలుగుట ధర్మ పరిణామము. అనఁగా, మన్ను రూపమైన ధర్మికి ముందున్న ముద్దరూపమైన ధర్మముపోయి ఘటత్వ రూపమైన వేఱె ధర్మము కలుగుచున్నది; అది మట్టికి ధర్మ పరిణామ మనఁబడును. ఇది నిరోధ పరిణామమునకు ప్రతిగా నున్నది.

ఆ ఘటము ముందు మట్టిచే కప్పఁబడియుండెను, అది మట్టిలోనుండి బైటికివచ్చెను, బైటవచ్చినది నష్టమై పోయినది అనుట ఘటమునకు లక్షణా పరిణామము. ఇది సమాధి పరిణామమునకు ప్రతిగా నున్నది.

ప్రతి క్షణమునందును ప్రతివస్తువునకును పరిణామము కలుగుచున్నది. ఎట్లన, ఒక వస్తువును మనము చూచునప్పుడు దానియందు అంతకుముందున్న స్థితి, ఆ చూచినప్పుడు లేదు. ఇట్లు చూచినక్షణమం దున్నస్థితి అనంతర క్షణమునందు లేదనుట ప్రతిదానికిని అవస్థాపరిణామ మనఁబడును. ఇది ఏకాగ్రతా పరిణామమునకు ప్రతిగా నున్నది.

ఇట్లు చిత్త పరిణామములను ఇతర స్థలములయందును అన్వయించు కొనవలయును. వీనివలన చిత్తమునందలి పరిణామ లక్షణములు తెలియును.

అవ. ధర్మియొక్క లక్షణ మిట్టిదని వచించుచున్నారు.—

14. శాన్తోదితా వ్యపదేశ్య ధర్మానుపాతీ ధర్మీ.

తా. తనతన పనులను చేయుటకు సామర్థ్యము లేక విశ్రాంతిని పొందియుండు స్వభావమును, తనతన పనులను చేయుచుండు స్వభావమును, ఇట్టి పనులను చేయఁగల మని నిర్ణయించుటకు అశక్యమై యుండుస్వభావమును గుండునట్టి ధర్మములను ఆశ్రయించి యుండునది ధర్మియనఁబడుచున్నది.

వి. తమతమ పనులను చేయుటకు శక్తిచాలక శాంతమై యుండునట్టి ధర్మములను, తమతమ పనులను చేయుచుండు ధర్మములను, ఇట్టి పనులనే చేయఁగలమని నిర్ణయించుటకు అసాధ్యమైయుండు ధర్మములను యెడఁబాయక ఆశ్రయించి యుండునది ధర్మి యనఁబడును.

ఎట్లనఁగా:—బంగారమనెడు ధర్మి ఘుట్టిరూపమైన ధర్మమును వహించి యుండు కాలమునందు, ఉంగరము రూపమైనధర్మము లేక యుండినట్లును, మరల అదే ఉంగరము రూపమైన ధర్మమును పొందియుండు కాలమునందు ఘుట్టిరూపమైన ధర్మము లేక యుండినట్లును; ఈ ఘుట్టియందును, ఉంగరమునందును సహితము యెడఁబాటులేక యేకరూపమై యుండు బంగారము ధర్మి యనఁబడుచున్నది.

అవ. ఒక్క ధర్మికే అనేక పరిణామములు కలుగునని చెప్పుచున్నారు.

15. క్రమాన్యత్వం పరిణామాన్యత్వే హేతుః.

తా. ధర్మికి యేక్రమము గలదో, అట్టి క్రమమునందు ప్రతిక్షణమునను వేఱుగాఁ గనఁబడుట పరిణామాంతర కారణ మనఁబడుచున్నది.

వి. పృథివియందు మొదట చూర్ణము రూపము, అనంతరము ఆ చూర్ణమువలననుండి ముద్దరూపము, తర్వాత దానివలననుండి కపాలములు.

అగల ఆ కపాలములవలననుండి ఘటము. ఇట్లు మట్టిరూప మైన ఒకే ధర్మమునందు అనేకపరిణామములు కనఁబడుచుండుటవలన నొక ధర్మికి అనేక పరిణామములు కలుగుటకు సందేహము లేదు. ఆకారణముపట్టి ఇదేలాగున చిత్తమునకును, భూతములకును, ఇంద్రియములకును, అనేక పరిణామములు కలవని తెలియఁదగినవి.

అవ. పరిణామములసంయమముచేత త్రికాలజ్ఞానము కల్గునని నిరూపించుచున్నారు. —

16. పరిణామత్రయ సంయమా దతీతానాగత జ్ఞానమ్.

తా. ఈ ధర్మికి ఈధర్మము, ఈ లక్షణము, ఈయవస్థ, అని పరిణామత్రయముయొక్క సంయమముచేతఁ గడచిపోయిన వస్తువుల విషయములయందును జ్ఞానము కలుగును.

వి. ధర్మ లక్షణావస్థా పరిణామములవలన యోగికి ఈ వస్తువు ఈలాగున నుండెను, ఈలాగున నున్నది, ఈలాగున నగు నని వస్తువిషయక మైన త్రికాలజ్ఞానము కలుగును. అనఁగా భూతభవిష్యద్వర్తమానజ్ఞానము చక్కఁగాఁ గలుగును.

అవ. సకలజంతుభాషాజ్ఞానసిద్ధి కలుగుటకు ఉపాయమును జెప్పుచున్నారు.—

17. శబ్దార్థప్రత్యయానా మితరేతరాధ్యాసా త్సంకర స్తత్ప్రవిభాగ సంయమా త్సర్వభూతరుతజ్ఞానమ్.

తా. క్లుప్తవర్ణాత్మకమైన శబ్దము, జాతి గుణ క్రియారూప మైన ఆ శబ్దముయొక్క అర్థము, ఆ క్లుప్తమైన అర్థముచేఁ గలుగు జ్ఞానము, వీనియొక్క శబ్దార్థజ్ఞానములయందు ఒకదానిని వేఱొకదానినిగా బుద్ధికి తెప్పుకొనుటవలన ఒకదానిలో నొకటి కలిసిపోవుచున్నది. అట్లు పోనీయక ప్రత్యేక

ప్రత్యేకముగా విభజన చేసి సంయమము చేయుటవలన సకలప్రాణులభాషాజ్ఞానము కలుగును.

వి. ఇది ఈశబ్దము, ఇది దీనియర్థ మైన వ్యక్తి, ఇది ఈవ్యక్తియొక్క జ్ఞానము, అని వేర్వేఱుగా విభజనచేసి సంయమము చేయుటవలన మృగ పశు పక్షి సర్ప పిపీలికాదుల భాషాజ్ఞానము కలుగును.

ఎట్లనఁగా:— "గోవును తీసికొనిరా" అని చెప్పినప్పుడు, గోవు అను శబ్దమునకు గోస్వరూప మైన అర్థమనియు, ఈ అర్థమును జెప్పునది గోవు అను శబ్ద మనియు, ఈ శబ్దార్థముల రెంటివలన గలిగినది ఈ జ్ఞానమనియు విమర్శలేక వీని నన్నిటిని అభేదముగనే తెలియునట్టివాఁడు, "ఇది గోవు" అను వ్యక్తికి వాచకమైన "గోవు" అనెడు శబ్ద మనియు, ఈ "గోవు" అను శబ్దమునకు "గోవు" అను వ్యక్తిరూపమైన ఈ యర్థమనియు, ఈశబ్దార్థములను దెలియుచేయు జ్ఞాన మిది యనియు, పరస్పరము భేదమును దెలిసికొని వ్యవహరించుటలేదు. ఏలాగనఁగా, "గోవు" అనుచోట ఏది శబ్దము, ఏది అర్థము, ఏది జ్ఞానార్థ మని వానిని అడిగినచో, నీమూఁడు ప్రశ్నలకును "గోవు" అని ఏకరూపమైన ఉత్తరమును చెప్పగలఁడుగాని, పరస్పరభేదమును దెలిపి ఉత్తర మీయఁగలవాఁడు కాఁడు ఏలన, ఆ ఉత్తరము నిచ్చినవాఁడు శబ్దార్థ జ్ఞానములను అభేదముగాఁ దెలిసికొనినయెడల, శబ్దార్థజ్ఞానములు మూఁటి కివి ఒకే ఉత్తరము నీయఁడు; కావున శబ్దార్థజ్ఞానములను చక్కఁగా విభజించి సంయమము చేయుటవలన సకల జీవజంతువుల భాషలు బోధపడును.

అవ. పూర్వజన్మజ్ఞానసిద్ధి కలుగుటకు ఉపాయమును జెప్పుచున్నారు.

౧౮. సంస్కార సాక్షాత్కరణా త్పూర్వజాతి జ్ఞానమ్.

తా. ద్వివిధము లైన చిత్త సంస్కారములయందు సంయమము చేయుటచే కలుగు జ్ఞానమువలన, తనయందు తోఁచుచుండు సంస్కారములను విమర్శింపఁగా జన్మాంతరములయందు తనకుఁ గలిగిన జాతి మొదలగునవి గోచరించును.

వి. ద్వివిధ సంస్కారము లనఁగా.— జన్మ జన్మాంతరా ద్యనుభవములవలన చిత్తమునందు వాసనారూపమై నిలిచినది, ఇప్పుడు స్మృతిని కలుఁగఁజేయఁదగిన సంస్కారము లనియును, సుకృతదుష్కృతకర్మములను చేసి యుండుటవలన గల్గిన పుణ్యపాప పరిపాకములని సుఖదుఃఖములకుఁ గారణమైన జాత్యాయుర్భోగరూప మైన సంస్కారము లనియును రెండు విధములు.

ఈ రెండువిధము లైన చిత్తసంస్కారముల సంయమముచేఁ దాను పూర్వజన్మమునందు ఏజాతిప్రాణియై యున్నది మొదలగునవి చక్కఁగాఁ దెలియును.

అవ. పరచిత్తజ్ఞానమును దెలిసికొనుట కుపాయమును జెప్పుచున్నారు.

19. ప్రత్యయస్య పరచిత్తజ్ఞానమ్.

తా. పరుల సుఖరాగాది భావములవలనఁ గలుగు జ్ఞానమునందు సంయమము చేయుటవలన వారి అభిప్రాయములు గోచరించును.

వి. అన్యులయొక్క మాటలు, నడవడికలు, ముఖవికాసము, మొదలగువానిని జాగ్రత్తగా కనిపట్టినయెడల వారియొక్క చిత్తమందలి అభిప్రాయము ఇట్టి దని చెప్పునట్టి జ్ఞానము కలుగును.

అవ. పరచిత్తజ్ఞానమును దెలియమికి కారణ మిట్టి దని వచించుచున్నారు.—

20. నచ తత్సాలమ్బనం తస్య విషయీభూతత్వాత్.

తా. ఆ పరపురుషులయొక్క ఆలోచన చేయు చిత్తవికారాదులు బాహ్యమున కనఁబడనీయక లోపలనే ఆలోచించునప్పుడు, అట్టి దానిని సంయమమువలన కనిపట్టుటకుఁ గా నేరదు.

వి. వీఁడు నల్లనిరంగు ఆలోచనయందున్నాఁడు, వీఁడు తెల్లని రంగు ఆలోచనయందున్నాఁడు, అను నిట్టి విషయములతోఁ గూడి

యందు పరులచిత్తము, ముఖరాగాదిభావములచే బైట గోచరింపకుండుట వలన ఆచిత్తమందు సంయమమును చేయుట అశక్యము.

అవ. అదృశ్యకరణసిద్ధిని నిరూపించుచున్నారు.—

21. కాయరూపసంయమా ద్గ్రాహ్యశక్తిస్తంభే చక్షు ప్రకాశాసంయోగే న్తర్ధానమ్.

తా. తన ఆకారాది విశిష్టస్వరూపమునందు సంయమము చేయుట వలన, ఇతరులు గ్రహింపదగిన శక్తికి ప్రతిబంధకము కలుగుటయే గాక, ఇతరుల దృష్టికి శరీరము కనఁబడక అదృశ్య మగును.

వి. తనయొక్క శరీరాద్యవయవములను సంయమము చేయుటవలన పరులకు తన శరీరమందలి రూపాదులు ప్రతిబంధక మగుటవలన (శరీరము) కనఁబడక అదృశ్య మగుచున్నది.

అవ. శబ్దాద్యదృశ్యకరణిలక్షణమును జెప్పుచున్నారు.—

22. ఏతేన శబ్దాద్యన్తర్ధాన ముక్తమ్.

తా. క్రింద జెప్పఁబడిన దేహాదృశ్యకరణోపాయముచేతనే శబ్దాదులను దెలియక చేయ నగును.

వి. అదృశ్యకరణోపాయముచేత శబ్ద స్పర్శ రస గంధములను అదృశ్యము చేయవచ్చును.—

అవ. మరణకాలము దెలియుఁగుట్టి సిద్ధిని వచించుచున్నారు.—

23. సోపక్రమం నిరుపక్రమంచ కర్మతత్సంయమా దపరాన్తజ్ఞాన మరిష్టేభ్యో వా.

తా. కర్మము తనకు ఫలము నిచ్చుటకు ఉపక్రమించిన దనియును. తనకు ఫలము నిచ్చుటకు ఉపక్రమింపక యున్నదనియును రెండువిధములు. ఆ రెండువిధములకర్మములను సంయమము చేయుటవలన అరిష్టసూచనలు మరణకాలము ఇవి గోచరించును.

వి. ఫలము నిచ్చుట కుపక్రమించినది సోపక్రమకర్మము. మంద ఫలము నిచ్చుటకు మిగిలి యుండునది నిరుపక్రమకర్మము. వీని సంయమము వలన మరణకాలము గోచరించును.

ఎట్లనఁగా:—ఉష్ణప్రదేశమునందు ఆరవేసిన బట్టయొక్క తేమ శీఘ్రముగా ఎండిపోవునట్లు, సోపక్రమకర్మము ప్రతిదినమును ఫలముల నిచ్చుటచేతను, దానికి విరోధమైన కర్మాచరణచేతను సహా శీఘ్రముగా క్షయించుచున్నది. శీతలప్రదేశమునందు మడతపెట్టియుంచిన బట్ట నిదానముగా ఎండుచువచ్చునట్లు, నిరుపక్రమకర్మము కాలక్రమముచేతను దానికి వ్యతిరిక్తమైన కర్మము చేయుటచేతను, సావకాశముగా క్షయించుచున్నది. ఈ ద్వివిధములైన కర్మలయందును సంయమము చేయుటవలనఁ దనకు ఈ దేశమునందు, ఈ స్థలమునందు, ఈ వేళయందు, ఈరీతిగా శరీరవియోగము కలుగు నని నిస్సంశయముగాఁ దెలియును. అరిష్టసూచనలవలనను మరణకాలము గోచరించును. ఆసూచనలు మూఁడువిధములు.

(1) తర్జనివ్రేళ్లతోఁ (చూపుడువ్రేళ్లతో) చెవులను గట్టిగా మూసికొనినయెడల చెవిలోపలి శబ్దము వినఁబడకుండుట, నాలుకను చాఁచి చూడఁగా నాలుకకొన కనఁబడకుండుట, దీపమును జూచిన రెండు శిఖలుగాఁ గనఁబడుట. ఇవి ఆధ్యాత్మిక (దేహమునకు సంబంధమైన) అరిష్టము లనఁబడును.

(2) వికారరూపములు కనఁబడుట, సూర్యుని జూచిన ముక్కలైనట్లును తూట్లుపడినట్లును కనఁబడుట, వీనిచేతను మరణకాలము సమీపించిన దని తెలిసికొనవచ్చును. ఇవి ఆధిభౌతికారిష్టము లనఁబడును.

(3) ఎన్నఁడు చూడనట్టి స్వర్గాది లోకాంతరముల పదార్థములు కనఁబడుట, ఇవి కెందరైనవానిచేతను అంత్యకాలము సమీపించిన దని యెఱుంగవచ్చును. ఇవి ఆధిభౌతికము లనఁబడును.

అవ. చిత్తపరికర్మసిద్ధిని నిరూపించుచున్నారు.—

24. మైత్ర్యాదిషు బలాని.

తా. మైత్రి, ముదిత, కరుణ, ఉపేక్ష, అను వీనిని సంయమము చేయుటవలన ఆ మైత్ర్యాదులు వృద్ధి యగును.

వి. మైత్ర్యాదుల సంయమమువలన తాను అభ్యాసము చేయక పోయినను అవి వృద్ధి యగును. (ఈ విషయము 1-వ పా. 33-వ సూత్రమున వివరింపఁబడియున్నది.)

అవ. దేహబలమును తాను కోరినట్లుగాఁ జేసికొనుట కుపాయము జెప్పుచున్నారు.—

25. బలేషు హస్తిబలాదీని.

తా. ఏనుఁగు, సింహము, మొదలగువాని బలమునందు సంయమము చేయుటవలన, ఏనుఁగు సింహము మొదలగువాని బలము కలుగును.

వి. గజ సింహ హనుమ ద్గరుడ శరభ గండభేరుండ తిమి తిమింగల వాయ్వాది మహాశక్తిగలవానియందు సంయమము చేసినయెడల, తాను చేసిన దానియొక్క బల పరాక్రమ సాహస వేగాదులు కలుగును.

అవ. పరోక్షముగా నుండు వస్తువులను గాంచుటకు ఉపాయమును వచించుచున్నారు.—

26. ప్రవృత్త్యాలోకన్యాసా త్సూక్ష్మ వ్యవహిత విప్రకృష్ట జ్ఞానమ్.

తా. విషయవతి, జ్యోతిష్మతి అను విషయములయందు, సాత్త్విక ప్రకాశదృష్టిచేఁ జూచి సంయమము చేయుటవలన పరమాణువు మొదలు గాఁగల అతిసూక్ష్మమైన వస్తువులును, భూమిలో నిక్షేపము చేసియుండు నవియును, మేరువు మొదలగు పర్వతముల వెనుకటి భాగమునందు కనఁబడక యుండు సిద్ధరసాది వస్తువులును గోచరించు జ్ఞానము కలుగును.

వి. విషయవతీ జ్యోతిష్మతులచే నుత్కృష్టమైన చిత్తేంద్రియముల యందు ఆయావిషయములను జేర్చికొని సంయమము చేయుటవలన అతి సూక్ష్మమైనవియును, భూమిలోనివియును దూరమునందు కనఁబడకుండు నవియును, మేరువు పశ్చాద్భాగమునందుండు సిద్ధమూలికాదులును గోచరించును. (1-వ పా, 35-వ సూత్రమున విషయవతిని గురించియు, 36-వ సూత్రమున జ్యోతిష్మతిని గురించియు చెప్పఁబడియున్నది).

అవ. లోకాంతర జ్ఞానసిద్ధిని చెప్పుచున్నారు.—

27. భువనజ్ఞానం సూర్యసంయమాత్.

తా. సూర్యునియందు సంయమము చేయుటవలన భూమ్యాది చతుర్దశలోకముల జ్ఞానము కలుగును.

వి. ప్రకాశమయుఁడైన సూర్యునియందు చేయు సంయమము వలన భూలోక, భువర్లోక, సువర్లోక, మహాలోక తపోలోక, జనలోక, సత్యలోకము లగు ఊర్ధ్వలోకములయొక్కయు; అతల, వితల, సుతల, తలాతల, రసాతల, మహాతల, పాతాళము లగు అధోలోకములయొక్కయు సకలవస్త్వాదిజ్ఞానము గోచరించును.

అవ. గ్రహనక్షత్రజ్ఞాన సిద్ధిని చెప్పుచున్నారు.—

28. చన్ద్రే తారావ్యూహజ్ఞానమ్.

తా. చంద్రునియందు సంయమము చేయుటవలన నక్షత్ర సమూహముయొక్క జ్ఞానము సిద్ధించును.

వి. ప్రకాశాత్మకుఁడైన చంద్రునియందు సంయమము చేయుట వలన భౌతికవస్తువులు (సకలగ్రహనక్షత్రములు) గోచరించును.

అవ. గ్రహనక్షత్ర సంచార జ్ఞానసిద్ధిని నిరూపించుచున్నారు.—

29. ధ్రువే తద్గతిజ్ఞానమ్.

తా. ధ్రువునియందు సంయమము చేయుటవలన ఆగ్రహనక్షత్రముల సంచారజ్ఞానము కలుగును.

వి. గ్రహనక్షత్రములకు ప్రధానమైనట్టియు ధ్రువనక్షత్రమునందు సంయమము చేయుటవలన గ్రహ నక్షత్రాదుల సంచారాదులు గోచరమగును.

అవ. శరీరాంతరగ కోశాది జ్ఞానసిద్ధిని చెప్పుచున్నారు.—

30. నాభిచక్రే కాయవ్యూహజ్ఞానమ్.

తా. నాభిచక్రమునందు సంయమము చేయుటవలన కాయవ్యూహజ్ఞానము కలుగును.

వి. దేహములోపలి నాభిచక్రమునందు సంయమము చేయుటవలన రసమల ధాతు నాడీ చక్రకోశములయొక్క సమస్తస్వరూపములను చక్కగా గోచరించును.

అవ. క్షుత్పిపాసానివారణసిద్ధిని వచించుచున్నారు.—

31. కణ్ఠకూపే క్షుత్పిపాసా నివృత్తిః.

తా. కంఠము లోపలిభాగమును సంయమము చేయుటవలన ఆకలి దప్పులు నివారణ మగును.

వి. కంఠకూప లోభాగమునందు ప్రాణాదులస్పర్శచే ఆకలి దప్పులను కలుగఁజేయు గుంటగా నుండు ప్రదేశమునందు సంయమము చేయుటవలన ప్రాణాదుల స్పర్శము తప్పిపోయి క్షుత్పిపాసానివృత్తి యగును.

అవ. దేహస్థైర్యసిద్ధిని జెప్పుచున్నారు.—

32. కూర్మనాడ్యాం స్థైర్యమ్.

తా. కుత్తుక దిగువభాగమునందుండు కూర్మనాడియందు సంయమము చేయుటవలన స్థైర్యము కలుగును.

వి. కూర్మనాడీ సంయమవలన దేహమునకును, శరీరములోపలి కోశ ధాతు నాడీచక్రాదులకును స్వస్థత కలుగును.

అవ. దేవతాసిద్ధపురుష సందర్శనసిద్ధిని చెప్పుచున్నారు.—

33. మూర్ధ జ్యోతిషి సిద్ధదర్శనమ్.

తా. శిరస్సులోపల బ్రహ్మరంధ్ర మను స్థలమున ప్రకాశాత్మకమైన సుషుమ్నాంతమందుండు మహాతేజస్సునందు సంయమము చేసినయెడల సిద్ధ పురుషులు పొందఁబడఁగాఁగల మహాత్ములదర్శనము కలుగును.

వి. గర్భగుడియందుండు అఖండజ్యోతియొక్క ప్రభ, వాకిలియొక్క రంధ్రముచే బైటప్రసరించునట్లు, శిరస్సులోపల సహస్రారమునందు జ్యోతిర్మయమై యుండు శుద్ధసాత్త్విక ప్రకాశము సహస్రారముయొక్క క్రింది భాగమునందుండు బ్రహ్మరంధ్రముద్వారా బైటప్రసరించుచుండును. ఆ ప్రభయందు సంయమము చేయుటవలన, అంతరిక్షమునందు సంచరించుచుండు దేవతలు, సిద్ధపురుషులు మొదలగు మహాత్ముల దర్శనమును, వారితో సంభాషించుటయును గలుగును. మఱియు ఆ ప్రదేశమున చిత్తమునందు సంస్కారరూపమైయుండు చిహ్నములయందు సంయమము చేయుటవలన యేజన్మమునందైనను గాని తాను చూచినట్టి గతించినవారిని చూడనగును.

అవ. సర్వజ్ఞత్వ సిద్ధినొందుట కుపాయమును జెప్పుచున్నారు.—

34. ప్రాతిభాద్వా సర్వమ్.

తా. ప్రతిభయందుఁగాని, ఈ ప్రతిభయొక్క సంబంధమైన ప్రాతిభ మందుఁగాని, సంయమము చేయుటవలన సమస్తమును గోచర మగును.

వి. చిత్తముయొక్క సత్త్వభాగమునందు నెలకొని యుండు చిత్తు యొక్క ప్రభ (చిత్ప్రభ) ప్రతిభ యనఁబడును. అనఁగా, జ్ఞాతృత్వము, లేక శుద్ధజ్ఞానము, లేక ప్రతిబింబము ప్రతిభ యనఁబడుచున్నది.

ఈ ప్రతిబింబములవలన అంకురించుచుండు ప్రకాశకిరణములు (బుద్ధికి అనిర్దేశ్యమై క్షణమందు పుట్టుజ్ఞానము) ప్రాతిభ యనఁబడును. ప్రతిభ యందుఁగాని, ప్రాతిభయందుఁగాని సంయమము చేయుటవలన సకల విషయ వస్తు విచారములును చక్కఁగాఁ దెలియును.

బ్రహ్మరంధ్రమునకు పైగను, సహస్రారమునకు దిగువను, చిత్తము యొక్క సత్త్వభాగమును, బ్రహ్మరంధ్రప్రాంతము రాజసభాగమును బ్రహ్మరంధ్రమునకు క్రింద తామసభాగమును నెలకొనియున్నది. ఈ ప్రతిభాగము నందును పరంపరగా చిత్ప్రభ చేరియున్నది. వీనివలన ప్రతిప్రభలు బయలు పడుచున్నవి. చిత్సంబంధమైన ప్రతిప్రభకును ఆ ప్రభను పొందియుండు వస్త్వనుగుణముగా జ్ఞానము కలిగియున్నది. ఈ జ్ఞానములు అంతఃకరణములై యున్నవి. ఎట్లనఁగా, శుద్ధసత్త్వభాగప్రభకు ప్రజ్ఞ యనియును, జ్ఞానమనియును; సత్త్వభాగప్రభకు బుద్ధి యనియును; రాజసభాగప్రభకు మనస్సనియును; తామసభాగప్రభకు అహంకార మనియును; వీనియందంతయు అనాదిగా నెలకొనియుండునట్టియు, నెలకొనుచు వచ్చుచుండునట్టియు, సంస్కారరూపమైన చిహ్నములుగల భాగములకు చిత్తమనియును; ఈ శుద్ధసాత్త్వికాది భాగములకు వీనియొక్క స్వభావానుసారమై జ్ఞాతృత్వాది నామములు కలిగియున్నవి. వీనికన్నిటికి అంతఃకరణమనియు, చిత్తమనియు వ్యవహారము కలిగి యున్నవని తెలియఁదగినది. వీనిలో జ్ఞాతృవను కరణమునకు త్రికాలజ్ఞానమును, బుద్ధికి వర్తమాన కాలజ్ఞానమును, మనస్సునకు భవిష్యత్కాలజ్ఞానమును, చిత్తమునకు భూతకాలజ్ఞానమును, అహంకారమునకు అజ్ఞానమును, ఇట్లు అంతఃకరణములకు ప్రత్యేక ప్రత్యేకజ్ఞానము లున్నవి. వీనియందు బుద్ధ్యాదులు నాలుగును ప్రపంచానువర్తనయందే యుండుటవలనను, మఱియు తమతమ స్వరూపములను తెలిసికొనకయుండుట వలనను, ఇవి అంతఃకరణ రూపమైనఁగనే యున్నవి. జ్ఞాతృవు అంతఃకరణమైనను ప్రపంచవిషయములకు సాక్షిభూతుఁడుగా నుండునేగాని, విషయ

ములయందు అనువర్తించుటలేదు గాన, అంతఃకరణ మనెడు వ్యవహారము లేదు. సూర్యోదయ కాలమునందు సూర్యునిచే కిరణములు అంకురించు చుండునట్లు జ్ఞాతృసంబంధమైన ప్రజ్ఞ అంకురించుచున్నది. ఈ అంతర్ప్రసరణ సదా కలిగి యున్నప్పటికిని, ప్రపంచవాసనయం దుండు బుద్ధికి బోధ మగుట లేదు.

[దీనిని గురుముఖముగా తెలిసికొనవలయును. ప్రాతిభసంయమమే గాయత్రీ విద్యారహస్యమై యున్నది].

అవ. తనయొక్కయు నితరులయొక్కయు చిత్తవాసనల నెఱుంగుట కుపాయమును జెప్పుచున్నారు.—

35. హృదయే చిత్తసంవిత్.

తా. అంతఃకరణముల కాధారమైన శరీరముయొక్క మధ్యప్రదేశము నందు సంయమము చేయుటవలన తన చిత్తమునందలివియు, పరుల చిత్తమునందలివియు విషయములను తెలిసికొనవచ్చును.

వి. అంతఃకరణస్థానమైన హృదయ మధ్యభాగమునందు అధోముఖమై యుండు సూక్ష్మపుండరీకాకారమునందు సంయమము చేయుటవలన తన యొక్కయు, పరులయొక్కయు చిత్తమునందలి విషయజ్ఞానము (ఘోర్వ విహారవిద్య) కలుగును.

అ. జ్ఞాతృత్వజ్ఞానసిద్ధిని వక్కాణించుచున్నారు.—

36. సత్త్వపురుషయో రత్యన్తాసంకీర్ణయోః ప్రత్యయావిశేషో భోగః పరార్థా త్స్వార్థసంయమాత్పురుషజ్ఞానమ్.

తా. కేవలము పరస్పరము కలియగానట్టి ప్రకాశమానమైన భోగ్య రూపమైన బుద్ధితత్త్వమునందును, స్వాత్మరూపుఁడైన భోక్తృవగు జ్ఞాతృ తత్త్వమునందును, తాను భోగ్యభోక్తృవనెడు జ్ఞానముయొక్క భేదము

లేకుండుట భోగ మనఁబడును. భోగ్యమైన బుద్ధి తత్త్వము తనకు ప్రయోజన మనెడి జ్ఞానమును విడిచి భోక్తృరూపుఁడైన పురుషునకు భోగమును సంపాదించి యీయఁగల ననెడి జ్ఞానముచే జ్ఞాతృవునందు సంయమము చేయుటవలన జ్ఞాతృరూపుఁడైన పురుషునియొక్క జ్ఞానము కలుగును.

వి. భోగ్య భోక్తృవులయొక్క పరస్పరభేదమును తెలియకయుండు నది భోగము. ఈ యజ్ఞానమును విడిచి బుద్ధి భోగ్యము, పురుషుండు భోక్తృవు అను వ్యవహారమునకు లోఁబడినవాఁడను తెలివిచే చిత్స్వరూపుఁడైన పురుషునియందు సంయమము చేయుటవలన స్వరూపుఁడైన పురుషుని జ్ఞానము కలుగును. ఇది భూమావిద్యకు సంబంధించినది.

అవ. స్వాత్మస్వరూపుఁడైన పురుషుని సంయమముయొక్క ఫలమును చెప్పుచున్నారు.—

37. తతః ప్రాతిభ శ్రావణ వేదనాదర్శాస్వాద వార్తా జాయన్తే.

తా. ఆ స్వాత్మసంయమాభ్యాసమువలనఁ గల్గిన ప్రాతిభజ్ఞానము వలన దివ్యశబ్దజ్ఞానము, దివ్యస్పర్శజ్ఞానము, దివ్యరూపజ్ఞానము, దివ్యరసజ్ఞానము దివ్యగంధజ్ఞానము కలుగును.

వి. స్వాత్మపురుష సంయమముచే ప్రాతిభజ్ఞానము కలిగి అందువలన లోకాంతరముల యందుండు దేవతలు మొదలగువారితో మాటలాడుట, వారిని తాఁకుట, వారిని చూచుట మొదలగునవి సంప్రాప్తించును.

[ప్రాతిభమనఁగా ఇదేపాదమున, 34-వ సూత్రమున చెప్పఁబడియె. ౩౪-వ సూత్రమున చెప్పఁబడినజ్ఞానము ఇహలోక సంబంధమును మాత్ర మనుసరించినది.]

అవ. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడినట్టి సంయమసిద్ధులయొక్క గుణదోషములను నిరూపించుచున్నారు.—

38. తే సమాధా వుపసర్గా వ్యుత్థానే సిద్ధయః.

తా. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన సిద్ధులవలనఁ గలిగిన ఫలములు, సమాధి యొక్క అభివృద్ధియందు విఘ్నరూపములై యున్నవి. సమాధిని విడిచిన కాలమున ఫలరూపములై యున్నవి.

వి. సమాధిని అభివృద్ధిచేసికొనుటకు సంయమముచేఁ గలిగిన ఫలములు విఘ్నకారులుగా నున్నవి. కాఁబట్టి నిరతిశయానంద రూపమైన కైవల్య మహాపదవిని యపేక్షించుయోగి, తుచ్ఛములైనట్టివియు అన్యులచే మహా పురుషుఁడని యనిపించుకొనుటకుఁ దగినట్టివియు నగు ఫలములను విడిచి సద్గతిని బొందు మార్గమునఁ బ్రవేశింపవలయును.

అవ. పరకాయప్రవేశ ప్రకారమును జెప్పుచున్నారు.—

39. బన్ధకారణ శైథిల్యా త్ప్రచార సంవేదనాచ్చ చిత్తస్య పరశరీరావేశః.

తా. చిత్తమును, పురుషుఁడును, అజ్ఞానమూలకమైన కర్మశేషముచేత శరీరమునందు బంధింపఁబడి యుండుటవలనను, దానికిఁ గారణమైన పుణ్యపాపకర్మములును నశించిపోవుటవలనను, చిత్తము హృదయప్రదేశమందలి ఇంద్రియములద్వారా విషయములయందు ప్రసరించునట్టి సామర్థ్యము కలదిగా నుండుటవలనను, పరశరీరమందు ప్రవేశించుచున్నది.

వి. చిత్తము పురుషుఁడు సర్వవ్యాపకులై యున్నప్పటికిని, అజ్ఞానమూలకముగా కర్మమువలన భోగ్యభోక్తృత్వ లనిపించుకొని యుండుటకుఁ గారణమై యుండు పుణ్యపాపములు సమాధి బలమువలన క్షీణించుచువచ్చుట చేతను, చిత్తము ఈ ప్రదేశమునందు ఈ నాడిని ఆశ్రయించుకొని యున్నది, ఈ నాడులమార్గముగా ఇంద్రియములద్వారా విషయములను తెలిసికొనుచున్నది, మఱియు ఇంద్రియములను ప్రాణాదివాయువులను వహించుకొని యుండు నాడులు ఈలాగున నున్నవి; అని తన శరీరమందును పరప్రాణిశరీ

అవ. సబీజనిర్బీజసమాధుల సిద్ధికొఱకు క్లేశకర్మనివృత్తి సిద్ధిని బోధించుచున్నారు.

44. బహిరకల్పితావృత్తి ర్మహావిదేహా తతః ప్రకాశా వరణ క్షయః.

తా. శరీరముయొక్క వెలుపల శరీరాపేక్ష లేనట్టి చిత్తవృత్తి దేహాహంకారములు లేని మహావిదేహ మనఁబడుచున్నది. ఆ మహావిదేహమనెడు పేరుగల చిత్తవృత్తియందు సంయమము చేయుటవలన, ప్రకాశరూపమైన చిత్తమును చుట్టుకొనియుండు మలినరూపములైన క్లేశకర్మాదులు నశించిపోవుచున్నవి.

వి. శరీరాహంకారములతోఁ గూడియుండు చిత్తముయొక్క బాహ్యవృత్తి కల్పిత మనఁబడుచున్నది. శరీరాహంకారములను విడిచియుండు చిత్తముయొక్క బాహ్యవృత్తి మహావిదేహ మనఁబడుచున్నది. మహా విదేహవృత్తియందు చేయు సంయమమువలన క్లేశాదిమలములు నివర్తించును.

అవ. ఇదివఱకు వివిధసిద్ధులను బోధించి యిప్పుడు యోగికి స్వరూపదర్శనోపయోగమైన సబీజ నిర్బీజ సమాధిసిద్ధికొఱకు వివిధోపాయములను బోధింప నెంచినవారై, ప్రథమమున పంచభూత జయోపాయమును జెప్పుచున్నారు.—

45. స్థూల స్వరూప సూక్ష్మాన్వయార్థవత్త్వ సంయమాద్భూతజయః.

తా. పృథివ్యాది పంచభూతముల యందును, వాని స్వరూపములయందును, గంధాది పంచతన్మాత్రలయందును, వాని క్రియలయందును, భోగాపవర్గరూపశక్తియందును; క్రమముగా సంయమము చేయుటవలన పంచభూతముల జయము కలుగును.

వి. పృథివ్యప్తేజోవాయురాకాశములను పంచభూతముల (స్థూలభూతముల) యందును, వీనియొక్క స్వరూపము లైన కఠినాదుల యందును, గంధాదితన్మాత్ర లైన సూక్ష్మ తత్త్వములయందును, వీనియొక్క స్థితుల యందును, ఇంద్రియములయందును, వీనియొక్క కర్మములయందును, అంతఃకరణములయందును, వీనియొక్క ప్రకాశరూప మైన వృత్తులయందును, క్రమముగా సంయమము చేయుటవలన పంచభూతజయము కలుగును.

అవ. పంచభూతజయముయొక్క ఫలమును చెప్పుచున్నారు.—

46. తతోఽణిమాదిప్రాదుర్భావః కాయసంపత్తద్ధర్మానభిఘాతశ్చ.

తా. ఆ భూతజయసిద్ధిచేత అణిమాద్యష్టసిద్ధులును, దేహసంపదయును, దేహరూపాదులు శాశ్వతముగా నుండుటయును సంభవించుచున్నది.

వి. పంచభూత జయమువలన అణిమాద్యష్టసిద్ధులును, రూపలావణ్యాది దేహసంపదయును, దేహబాహ్యాంగములు స్థిరమై యుండుటయును కలుగును (దేహసంపదనుగూర్చి క్రిందిసూత్రమున వివరింపఁబడును).

అణిమాద్యష్టసిద్ధుల వివరణము.

(1) పరమాణువుకంటె సూక్ష్మమగుట అణిమము.
(2) మహత్తుకంటె గొప్పగా అగుట మహిమము.
(3) భారముకంటె భారమగుట గరిమము.
(4) దూదికణముకంటె తేలికయగుట లఘిమము.
(5) సూర్యచంద్రాదులను సహా అనాయాసముగా తాఁకునట్టి శక్తి గల్గుట ప్రాప్తి
(6) తాను తలఁచినరీతిగా అగుట ప్రాకామ్యము.
(7) మహిమ గలవాఁడుగా నగుట ఈశత్వము.

(8) చరాచరప్రపంచమంతయు తన ఆజ్ఞకు లోఁబడుట వశిత్వము.

అవ. పూర్వోక్త సూత్రమున జెప్పఁబడిన దేహసంపదను వివరించు చున్నారు.—

47. రూప లావణ్య బలవజ్రసంహననత్వాని కాయ సంపత్.

తా. రూపము, లావణ్యము, బలము, కఠినము, ఇవి శరీరసంపద యనఁబడును.

వి. మన్మథ వసంత జయంతాదులకంటె మించిన సౌందర్యమును, సూర్యచంద్రాగ్నులను మించిన కాంతియును, బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాదులకంటె మించిన శక్తియును, పర్వతపక్షములను ఛేదించినట్టి వజ్రమును మించిన కఠినత్వమును ఇవి శరీరసంపత్తనఁబడును.

అవ. ఇంద్రియజయమును జెప్పుచున్నారు.—

48. గ్రహణ స్వరూపాస్మితాన్వయార్థవత్త్వ సంయమా దింద్రియజయః.

తా. ఇంద్రియ వృత్తులయందును, ఇంద్రియ ప్రకాశములయందును, అస్మితయందును, ఇంద్రియములయొక్క పాటవము కార్యము దార్ఢ్యము అగు వీనియందును, ఇంద్రియఫలమునందును, క్రమముగా సంయమము చేయుటవలన ఇంద్రియములు తన స్వాధీన మగును.

వి. విషయాభిముఖమై యుండు ఇంద్రియవృత్తులయందును, సామాన్యముగా ఇంద్రియగోచరముల (తెలిసికొనుట) యందును, అహంకార ధర్మమైనట్టి నేను తెలిసికొన్నాను అనుటయందును, ఇంద్రియములపాటవము, పని, దృఢము అగు వీనియందును, సంయమము చేయుటవలన ఇంద్రియజయము కలుగును.

అవ. ఇంద్రియజయముయొక్క ఫలమును జెప్పుచున్నారు.—

49. తతో మనోజవిత్వం వికరణభావః ప్రధానజయశ్చ.

తా. ఇంద్రియజయమువలన మనస్సువలె దేహములోని ఇంద్రియములు గమనాగమనాదులను, దేహముయొక్క బాహ్యేంద్రియప్రచారమును, మూలప్రకృతియొక్క స్వాధీనమును కలుగుచున్నవి.

వి. ఇంద్రియస్వాధీనమువలన స్వేచ్ఛగా దేహమునందు ఇంద్రియములు సంచరించుటయును, దేహాపేక్షలేక బైటసంచారము, అనఁగా, కన్నులు మూసికొనియున్నను బైటి రూపములు కనఁబడుచుండుటయును, మూలకారణజయమును కలుగును. ఈ సిద్ధులు మధుప్రతీకము లనఁబడును. అనఁగా, తేనెతుట్టెయందలి యే ప్రక్కనుండు తేనియను జుర్రినను ఎట్లు రుచికరమై యుండునో, అట్లు ఒక ఇంద్రియమును జయించినప్పటికిని ఆ యింద్రియాను గుణమైనసిద్ధి మహాసంతోష కరమైనదిగానే యుండును.

అవ. చిత్తముయొక్క సంయమమును, దాని ఫలమును జెప్పుచున్నారు.

50. సత్త్వపురుషాన్యథాఖ్యాతి మాత్రస్య సర్వభావాధిష్ఠాతృత్వం సర్వజ్ఞాతృత్వం చ.

తా. చిత్తముయొక్క సాత్త్వికభాగమునందు సంయమముచేయుట చేత; బుద్ధియు, పురుషుఁడు, వేర్వే అను జ్ఞానము కల్గును. ఈ జ్ఞానము కల వానికి సమస్తమైన ప్రకృతిపరిణామములకు తాను ఆధారభూతుఁడనియును వానియొక్క జ్ఞానము గలవాఁ డనియును బోధ మగును.

వి. చిత్తసాత్త్విక పరిణామమునందు చేయు సంయమమువలన పురుషునియందును బుద్ధియందును అన్యథా జ్ఞానము కలఁగును. అనఁగా బుద్ధియే పురుషుఁడు, లేక ఆత్మ అనెడు అజ్ఞానము తొలఁగును. మఱియు ప్రకృతిపరిణామములకు ఆధారభూతుఁడై యుండుటయును, సర్వజ్ఞాతృత్వ

మును కలుగుచున్నది. ఇట్టి జ్ఞానమునకు వశీకారమనియును, ఈసిద్ధికి విశోకా అనియును సంజ్ఞకలిగి యున్నది.

అవ. విశోకాసిద్ధిని చెప్పుచున్నారు.—

51. తద్వైరాగ్యాదపి దోషబీజక్షయే కైవల్యమ్.

తా. ఆ విశోకానామకసిద్ధియందు వైరాగ్యము కలుగుటవలన రాగాదిక్లేశములకు కారణమైన అవిద్య నాశమై ముక్తి కలుగును.

వి. విశోకాసిద్ధియందు వైరాగ్యముచేయుటచే క్లేశాదులకు బీజమైన అజ్ఞానము క్షీణమై, అంతట నిరతిశయానందస్వరూపమైన కైవల్యము సిద్ధించుచున్నది.

అవ. యోగవిఘ్నములగువానిని పరిహరింపవలయునని వ్యాఖ్యానించుచున్నారు.—

52. స్థాన్యుపనిమన్త్రణే సంగస్మయాకరణం పునరనిష్ట ప్రసంగాత్.

తా. దేవతలు భోజనముచేయుమని ప్రార్థించునపుడు, అభిలాషయు ఆశ్చర్యము నొందకూడదు. అభిలషించినయెడల, మఱల దుఃఖరూపమైన సంసారముయొక్క సంబంధము కలుగును.

వి. ఆయాయా తత్త్వస్థానములకు అధిపతులైన తత్త్వాభిమానదేవతలు మొదలగువారు యోగియొక్క ఉత్కృష్టపదవికి సహింపనివారై విఘ్నము చేయదలచి, మాయొద్ద భోజనము చేసి మాకోరికను నెఱవేర్పవలసినదని స్వర్గాదిలోకాంతరములయందుండు దివ్యస్త్రీలను, రసాయనాది పదార్థములను యోగి ముందు తెచ్చిపెట్టి స్వీకరింపవలయు నని ప్రార్థింతురు. వీరి ప్రార్థనను అంగీకరించినచో, యోగి మఱల జననమరణప్రవాహరూపమైన ఘోరసంసారమునందు పడవలసివచ్చును; గాన వారి ప్రార్థనను అంగీకరింపఁ గూడదు.

యోగులు వారివారిస్థితులచే నాలుగుతరగతులవారుగ నున్నారు.

(1) యోగాభ్యాసి యైనవాఁడు ప్రవృత్తిమాత్రజ్యోతిష్కుఁడు.

(2) ఋతంభరప్రజ్ఞ వంతుఁడు.

(3) భూతేంద్రియ జయశీలుఁడు.

(4) అతిక్రాంత భావనీయుఁడు.

నాలుగవతరగతివాఁడుమాత్రము సమాధిబలమువలన సప్తభూమికల ప్రజ్ఞగలవాఁడై మధుమతి యనెడు పేరు గల భూమికను సాధించుచుండు వాఁడు గాన, వీనినిమాత్రము ఆ దేవతలు ప్రార్థింతురు. ఈ యోగి ఆ ప్రార్థనము నంగీకరింపఁ డగును.

అవ. సమాధిసిద్ధికై వేఱే యుపాయమును జెప్పుచున్నారు—

53. క్షణతత్క్రమయోః సంయమాద్వివేకజం జ్ఞానమ్.

తా. క్షణకాలముయొక్క ముందటివెనుకటి క్షణములను సంయమము చేయుటవలన వివేకమునఁ బుట్టిన జ్ఞానము కలుగును.

వి. కాలముయొక్క కడపటి అవయవమై, మఱియు విభాగశూన్యమై నదై యుండు కాలము క్షణకాల మనఁబడును. ఈ క్షణమునకు ఇది ముందటి క్షణము, ఈ క్షణమునకు ఇది వెనుకటి క్షణము అనునట్టి క్షణములయందు సంయమము చేయుటవలన ఆ క్షణకాలములు గోచరించుచుండును. అప్పుడు ఇతరములైన మహదాది పదార్థములయొక్క తత్త్వములు తెలియును. ఇట్లు తెలియుటయే వివేకజ్ఞానము.

అవ. యథార్థజ్ఞానసిద్ధికల్గుట కుపాయమును జెప్పుచున్నారు —

54. జాతిలక్షణదేశైరన్యతానవచ్ఛేదాత్తుల్యయో స్తతః ప్రతిపత్తిః.

తా. ప్రాణుల జాతులయందును, వాని ఆకారాదిరూపవిశేషముల యందును, వాని స్థానవిశేషములయందును, పరస్పరభేదము తెలియఁబడక

యుండునట్టి సమానవస్తువులయందు సంయమముచేయుటవలన అవి వేర్వేఱను నిశ్చయజ్ఞానము కలుగును.

౫౩. జాతిచేతను, ఆకారముచేతను, స్థానముచేతను సహా పరస్పర భేదము విభజనగాక యుండునట్టి సమానవస్తువులయందు సంయమము చేయుట వలన, అవి వేర్వేఱు అనునట్టి జ్ఞానము కలుగును. అనఁగా, వస్తువులయందు పరస్పరభేదము తెలియుటకు జాతియు, లక్షణము, ప్రదేశము, ఇవి కారణము లై యున్నవి.

ఎట్లనఁగా; ఇది ఆవు, ఇది యెనుము, అను రెండువస్తువుల భేదము తెలియుటకు జాతి కారణమై యున్నది. మఱియు ఇది నల్లనియావు, ఇది తెల్లనియావు అను రెండువస్తువులయందు భేదము తెలియుటకు జాతి కారణముగాక, నల్లన తెల్లన అనెడు లక్షణమాత్రమే కారణ మై యున్నది. సమమైయుండు రెండు ఉసిరికఫలముల భేదము తెలియుటకు జాతియు లక్షణము సహా కారణమై యున్నది. ఆ రెంటియందు దీనికి అది ముందుగను దాని కిది ముందుగ నున్నదని వాని భేదము తెలియుటకు దేశము కారణమై యున్నది. దేనిచేతగాని జాతిలక్షణ దేశములు మూఁడింటివలన భేదము తెలియుటకు అశక్యమై యుండు ఒకేజాతి, ఒకేలక్షణము, ఒకదేశమునం దుండునట్టి పృథ్వీపరమాణువుల భేదము అగు వీనిని తెలియుటకు వాని యొక్క సంయమము చేయువానికి, వానియొక్క భేద మెప్పుడు తెలియ వచ్చునో, ఆక్షణమునందే అతిసూక్ష్మములైన సకలవిషయముల జ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఏలాగనఁగా, తనకు వచ్చునటుండు స్థలమునందు ఒకే శ్రుతి చేసియుండు నాలుగు వీణెలనుంచి ఆ నాలుగువీణెలయందును, ఒకే స్వరమును ఒకేకాలమున వాయించినయెడల ఆస్వరము ఒకటిగానే వినంబడి నను, ఆ ఒకేస్వరము నందుండు భేదములుమాత్రము కనఁబడుచుండును.

౫౪. తారకశబ్దార్థమును నిర్వచించుచున్నారు.

55. తారకం సర్వవిషయం సర్వథా విషయమక్రమం చేతి వివేకజం జ్ఞానమ్.

తా. వివేకమువలనఁ బుట్టిన జ్ఞానమునకు తారక మని నామము. ఈ తారకజ్ఞానము మహదాది సమస్తతత్త్వములు విషయముగాఁ గలది. మఱియు క్రమరహిత మైనది. ఇది వివేకమువలనఁ బుట్టిన జ్ఞానము.

వి. ముందుఁ జెప్పఁబడిన వివేకజన్యజ్ఞానము తారకము (ఘోరసంసారమునందుండి గట్టెక్కింపఁగలిగినది, లేక యథార్థ మైనది) అనఁబడు చున్నది. తారకజ్ఞానమువలన పరమాణువు మొదలు మూల ప్రకృతివఱకుఁ గల స్థూల సూక్ష్మాది నానావస్థాభేదములయందుండు సర్వమును సర్వతోముఖమై ఏకకాలమునందే గోచరించును.

అవ. తారకజ్ఞానప్రయోజనమైన కైవల్యమును నిరూపించుచున్నారు.

56. సత్త్వపురుషయోః శుద్ధిసామ్యే కైవల్యమ్.

తా. చిత్తముయొక్క సత్త్వమునకును పురుషునకును, నిర్మలత్వము ఏకకాలమునందు కలుగుటయే కైవల్యము.

వి. చిత్తమునందలి సత్త్వమునకు కర్తృత్వాద్యభిమానములు గల గుణము లయమై, తన స్వకారణమైన సహాకృతియందు పురుషునియందు ప్రవేశించుటయు, పురుషునియందు ఆరోపితమై యుండు భోగము నివర్తి యగుటయు, ఇట్లు ఒకేస్థితి కలుగుటయే నిరతిశయానంద కైవల్య స్వరూప మైన మోక్షపదవి యనఁబడును.

పాతంజలయోగశాస్త్రమునందు

విభూతిపాదము

సమాప్తము.

ఓమ్.

పరాత్పరాయ నమః.

పాతంజలయోగశాస్త్రము

౪. కైవల్యపాదము.

శ్లో. యత్పాదాబ్జద్వయీసేవ దత్తే సిద్ధిం చ సర్వదా
కైవల్యానన్దపదవీం నౌమి తం పార్వతీపతిమ్.

అవ. పూర్వోక్తపాదములయందు జీవునకు కైవల్యస్వరూపము బోధపడుటకుఁ దగిన సాధనములను నిరూపించి, ఈ కైవల్యపాదమునందు సకలసిద్ధులకు సమాధియే కారణమనియును; ఈ సిద్ధులు పూర్వజన్మములందలి సిద్ధమైనను అభివ్యక్త మగునవియును: సమస్తమైన సమాధులయొక్క ఫలము కైవల్య మహాపదవి యనియును బోధించుచున్నారు.—

1. జన్మౌషధి మన్త్ర తపస్సమాధిజాః సిద్ధయః.

తా. జన్మములు, మూలికలు, మంత్రములు, తపస్సు, సమాధి, అను వీనివలనఁ బుట్టునట్టి సమాధిసిద్ధు లైదువిధములు గలవిగా నున్నవి.

వి. సమాధిసిద్ధులు నానావిధము లైన జన్మములవలనను, మూలికలను సేవించుటవలనను, మంత్రములను జపించుటవలనను, తపస్సు చేయుటవలనను, సమాధులను అభ్యసించుటవలనను గల్గును. ఎట్లనఁగా:—

జన్మమెత్తిన మాత్రముచేతనే ఆకాశమున సంచరించుట, జలమునందుండుట, జీవనోపాయములేక దేహమునుంచికొనియుండుట, బహుకాలము

జీవించుట, మనస్సునకు తోఁచిన యెల్ల ఆకారములను ధరించుట, పరకాయ ప్రవేశము చేయుట, ఈ మొదలగునవి సమాధివలనఁ గల్గిన సిద్ధులు.

పూర్వ జన్మములయందు గలిగిన సమాధిబలమువలన పక్షులు, జలచరములు, సర్పములు, పిశాచప్రారబ్ధములు, ఈ విధమైన యోగ్యులకు ప్రాణులను నిమిత్తము చేసికొనియుండుట జన్మమువలనఁ గలిగిన సిద్ధులు.

నిద్రాహారములు లేక యుండుట, శీతోష్ణవిషవ్యాధుల నిగ్రహము, ఇంద్రియపటుత్వము, శరీరదార్ఢ్యము, జరామరణాదుల నిరోధము, దూరగమనాగమనములు మొదలగు సిద్ధులు, లేహ్య చూర్ణ కాయకల్ప సిద్ధరసాయన ఘుటికా పాదుకలు, ఇవి మొదలగు సిద్ధులు మూలికలవలనఁ గల్గిన సిద్ధులు.

ఆయా మంత్రాధిష్ఠానదేవతల శక్త్యనుగుణముగా కలుగునట్టిది మంత్రములవలనఁ గలిగిన సిద్ధులు.

వానివాని తపోబలము ననుసరించి గల్గు సిద్ధులు తపమువలనఁ గలుగు సిద్ధులు.

మఱియు సమాధివలనఁ గలుగు సిద్ధులనుగూర్చి 12-3 పాదములయందు విస్తరముగా జెప్పఁబడి యున్నది.

ఈ సిద్ధులు పూర్వ జన్మముయొక్క సమాధిబలమువలనఁ గలుగునవి యని నిరూపింపఁబడినది. మఱియు సమాధి యనునది సిద్ధులకు ముఖ్యకారణమైన దనియును, జన్మాదులు నిమిత్తకారణమైన దనియును చెప్పినందువలన, సమాధికి అధికప్రాశస్త్యము కలిగెను.

అవ. ఒక్క జన్మమునందే సమాధిఫలము నొందవచ్చు నని చెప్పుచున్నారు.—

2. జాత్యన్తరపరిణామః ప్రకృత్యాపూరాత్.

తా. ఒక్క జన్మమునందే వేఱుజాతిగా పరిణమించుట యనునది ప్రకృతి పరిణామ సమాప్తివలనఁ గలిగినది.

వి. ప్రకృతి యనఁగా, ప్రధానము మొదలు పృథివివఱకు నుండు పదార్థములు.

ఈ పదార్థములయంశము సర్వ దేహములయందు నుండుటవలన, ప్రతిక్షణమునందును పరిణమించుచుండును.

ఇందువలన ఒకేజన్మమునందే పూర్వజాతి పరిణామము పూర్తియై వేఱొకజాతిపరిణామము కలుగును.

దృష్టాంతము :—నందీశ్వరునకు ఆ జన్మమునందే పూర్వజాతి పరిణామము సమాప్తియై, వేఱొకజాతి పరిణామము కలిగినందువలనను, జన్మాంతరాభ్యస్తమైన సమాధిఫలము అభివ్యక్తము కాఁగా, ఆ మొదటిజాతి అనర్హమైనదై పోయినందు వలనను, ఆ రెండవజాతి దేహమునందు ఫలము అభివ్యక్తమైనది. ఎట్టు లనఁగా, పట్టుపురుగు మొదట కంబళిపురుగుగా నుండి ఆ పరిణామము తీరఁగానే ఆ దేహమునందే సంజీవిపురుగువలె పరిణమించుచున్నది, కాఁబట్టి ప్రకృతియొక్క పరిణామము పూర్తియగుటయే వేఱొకజాతి జన్మమునకు కారణ మని యెఱుఁగునది.

అవ. సకల జన్మములకును ప్రకృతియే కారణ మని వక్కాణించుచున్నారు.—

3\. నిమిత్త మప్రయోజకం ప్రకృతీనాం వరణభేదస్తు తతః క్షేత్రికవత్.

తా. కర్మము ప్రకృతి భాగములయొక్క కార్యమైన జాత్యంతర పరిణామమునకు కారణ మైనది కాదు. ఆ కర్మమువలన వ్యవసాయము చేయువాఁడు అడ్డముగానుండు వానిని తీసి పాఱవైచినట్లు ఆ ప్రకృతియొక్క ఆవరణము నివృత్తి యగుచున్నది.

వి. ప్రకృతిచేఁ గలుగునట్టి జాత్యంతర పరిణామమునకు కర్మము కారణ మగుట లేదు. ఏలనఁగా, కారణముచేఁ గార్యము కలుగుటయే

కాని, కార్యముచేఁ గారణము కలుగుటలేదు. గాన, ఈ పుణ్యపాప రూపమైన కర్మము ప్రకృతియొక్క కార్యమై యుండుటవలన, ఇది తనకుఁ గారణమైన ప్రకృతియొక్క స్వభావరూప పరిణామమైన జన్మములకు గారణమగుటలేదు. అయినను, పుణ్యపాప రూపమైన యీ కర్మము ప్రకృతియొక్క పరిణామముచేఁ గలుగు జన్మములకు ప్రతిబంధకముగాని, బలవంతముగాని చేయునదిగా నున్నది. ఎట్లనఁగా, కృషిచేయువాఁడు ఒక మడినుండి మఱియొక మడికి నీళ్లు పాఱించునపుడు మధ్య అడ్డమై యుండు మట్టిని తీసివైచినప్పుడు, ఆ మడియందుండు జలము మఱియొక మడికి కర్షకుని ప్రేరేపణలేకయే స్వభావముగాఁ బ్రవేశించి చౌకము, త్రికోణము మొదలగు ఆకారములు గల ఆ మడి వలెనే యెట్లు పరిణమించునో, అట్లే పుణ్యపాపములు అనుభవించిగాని, తమకు విరోధమైన కర్మము చేయుటవలనఁ గాని సమాప్తియై పోఁగా, ప్రకృతియొక్క పరిణామమునకుఁ గల ప్రతిబంధకము తప్పిపోయి, తన స్వభావమునకు వలెనే పరిణమించును. కాఁబట్టి ప్రకృతియొక్క పరిణామక్రమమునందు అనేక జాతి జన్మములు కలవు. కర్మముచేత యీ జన్మములయందు దేనినైనఁ గాని సంపాదించుకొనవచ్చును. లేక పోఁగొట్టుకొనవచ్చును.

అవ. తత్త్వసాక్షాత్కారముగల యోగి స్వేచ్ఛానుసారముగా ననేక శరీరములను నిర్మించుకొనఁ గలఁడని చెప్పుచున్నారు.—

4. నిర్మాణచిత్తా న్యస్మితామాత్రాత్.

తా. యోగి నిర్మించునట్టి దేహములయందుఁ గల చిత్తములు కలుగ నిమ్ము, అని తలఁచిన మాత్రముచేతనే నానాదేహములును చిత్తములును కలుగుచున్నవి.

వి. కర్మశేషములేని యోగి (తత్త్వ సాక్షాత్కారము గల యోగి) కర్మఫలములైన సుఖాదుల ననుభవించుట కిచ్ఛగించినంతనే, అగ్నివలన నేలాగున నిమిషమాత్రమునందు అనేకములైన కరణములు కలుగుచున్నవో, అట్లే అనేకములైన దేహాకారములై పరిణమించును.

అవ. యోగి శరీరములు వేరైనను అతని చిత్తమాత్రము యేకరీతి గానే యుండునని చెప్పుచున్నారు.—

5. ప్రవృత్తిభేదే ప్రయోజకం చిత్తమేక మనేకేషామ్.

తా. అనేకవిధములైన చిత్తప్రవృత్తులయొక్క భేదమునందు (కూడ) యోగియొక్క స్వకీయచిత్తము ఒకటే కారణమై యున్నది.

వి. ఆ అనేక చిత్తములయొక్క ప్రవృత్తినివృత్తులు భేదము కలవిగా కనబడినను, యోగియొక్క స్వయమైన చిత్తమాత్రము ఒకే కారణమైనదిగా నుండును. ఎట్లనఁగా, ఒక దేహమునందుండు చిత్తము యింద్రియాదులను తన యిచ్ఛానుసారముగా నెట్లు ప్రేరేపించునో అట్లే యని భావము.

అవ. యోగియొక్క ప్రకృతిజన్మచిత్తమే శ్రేష్ఠమైనదని బోధించుచున్నారు.—

6. తత్ర ధ్యానజ మనాశయమ్.

తా. ఆ యనేకచిత్తము లన్నిటికంటె, ఇప్పటి సమాధిచేఁ గలిగిన చిత్తము కర్మవాసనా రహితమైనది.

వి. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన జన్మాది కారణములచేఁ గలిగిన ఐదువిధములైన చిత్తములకంటెను ఇప్పటి సమాధిచే ననేకచిత్తములై పరిణమించు శక్తి గల చిత్తము కర్మవాసనారహితమైనదై విలక్షణమైనదై యుండును.

అవ. ఇతరు లాచరించు కర్మముకంటెను యోగులయొక్క కర్మము వృత్తిమమైనదని చెప్పుచున్నారు.—

7. కర్మాశుక్లాకృష్ణం యోగిన స్త్రివిధ మితరేషామ్.

తా. యోగులకంటెను ఇతరులైన వారియొక్క కర్మము శుభ్రమైనదనియును, నీలమైనదనియును, మిశ్రమైనదనియును మూఁడు విధములు గలదిగా నున్నది.

వి. యోగులకంటెను ఇతరులయొక్క కర్మము పుణ్య పాప మిశ్రరూపమైన సుఖదుఃఖ మిశ్రఫలముల నిచ్చునట్టిదిగా నున్నది. శుభఫలముల నొసంగదగిన యాగాది సత్కర్మములు శుక్లకర్మము లనియును, అశుభఫలముల నొసంగదగిన బ్రహ్మహత్యాది దుష్కర్మములు కృష్ణకర్మములనియును, మిశ్రఫలముల నొసంగదగిన వాపీకూపతటాకారామ నిర్మాణాది మిశ్రకర్మములు సుఖదుఃఖఫలముల నొసంగు మిశ్రకర్మము లనియును, కర్మము మూఁడు విధములు గలవి. కర్మవాసనా రహితులైన యోగులు ఏ కర్మము చేసినను అది సంచితమై నిలువక జ్ఞానాగ్నిచే దహింపఁబడుచున్నది గాన యోగి యొక్క కర్మము విలక్షణమైనదిగా నున్నది.

అవ. పుణ్యపాప మిశ్రకర్మముల సంస్కారఫలమును నిరూపించుచున్నారు —

8. తతస్తద్విపాకానుగుణానామే వాభివ్యక్తి ర్వాస
నానామ్.

తా. ఆ కర్మములవలన, ఆయా జాతిదేహముల పరిపాకమునకు అనుభవించు నట్టివిగా నుండు సంస్కారములయొక్క ఆవిర్భావము కలుగుచున్నది.

వి. కర్మ సంస్కారఫలములు స్మృతిమాత్ర సంస్కారఫలము లనియును, జాత్యాయుర్భోగఫలము లనియును రెండువిధములు.

స్మృతిమాత్ర సంస్కారఫలము లనఁగా :— చేయుటవలనను, అనుభవించుటవలనను, తెలిసికొనుటవలనను కలుగు సంస్కారము చిత్తమునందుండి తగిన కారణముల మూలకముగా జ్ఞాపకమునకు వచ్చునట్టివిగా నున్నవి. ఎట్లనఁగా, మొదటు దేవతాదేహము వచ్చినప్పుడు కలిగిన సంస్కారము లన్నియు చిత్తమునందుండి, మఱల దేవతాదేహము వచ్చినప్పుడు తప్పక అభివ్యక్తమగుచున్నది. ఆ దేవతాదేహములు రెంటిమధ్య, కలిగిన యితరదేహ

ములయందు అభివ్యక్త మగుటలేదు, ఈ ప్రకారముగా, మొదట మనుష్య దేహమునందు గలిగిన సంస్కారములు మఱల మనుష్యదేహము కల్గినప్పుడు అభివ్యక్త మగుచున్నది. ఆ మనుష్యదేహములు రెంటినడుమ కలిగిన యితర జాత్య శ్వాన సూకరాది దేహములయందు ఆ మనుష్యదేహమునందు కల్గిన సంస్కారములు అభివ్యక్త మగుట లేదు. ఇట్లు ముందు ఏజాతిదేహము వీని యందు గలిగినను ఆవాసన మఱల అట్టి దేహము వచ్చినప్పుడు మాత్రమే అభివ్యక్త మగును. ఇతర దేహములు కలిగినప్పుడు ఆ సంస్కారములు అభివ్యక్తము గాక చిత్తమునందు అచ్ఛాదితమై నిలిచియుండునే గాని అభివ్యక్తము కాదు. (జాత్యాయుర్భోగములను గూర్చి 2-వ పాదము 13-వ సూత్రమును చూడుడు.)

అవ. ప్రాణులయొక్క జన్మాదివాసనలు చిత్తమునందుండి సమాన దేహములయందే అభివ్యక్తమగు ననుటను దృఢపఱచుచున్నారు.—

9. జాతి దేశ కాల వ్యవహితానా మప్యానన్తర్యం స్మృతి సంస్కారయో రేకరూపత్వాత్.

జ్ఞాపకము, వాసన, ఇవి రెండు నొకేరీతిగా నుండుటవలన మనుష్యత్వ పశుత్వాదిజాతులు, కాశీరామేశ్వరాది దేశములు, జయవిజయాది సంవత్సరకాలములు, వీనివలన నొకటి కొకటి దూరదూరముగా నున్నను, ఆ స్మృతి సంస్కారములు ఒకటినుంటి మఱొకటి క్రమముగా నుండునట్టివిగా నున్నవి.

వి. జాతి దేశ కాలములవలన, ఒక జన్మమునకు మఱియొక జన్మము దూరదూరముగా నున్నను, అనగా మనుష్యజన్మమునుండి మఱల మనుష్య జన్మమువచ్చుటకు విలంబమైనను, ఆ మొదటి దేహమునుండి ఈ రెండవ దేహము క్రమముగా అతిసమీపమునం దుండునది యని యెన్నవలసినదిగా నున్నది. కాబట్టి, ఆ మొదటి దేహముయొక్క స్మృతి సంస్కారములు ఈ

రెండవదేహమునందు అభివ్యక్త మగుచున్నవే కాని, ఈ రెండవదేహము వచ్చుటకు అతిసమీపమునందలి వేఱే దేహముయొక్క స్మృతి సంస్కారములు కలుగుటలేదు. అనఁగా, సమానజాతి దేహముయొక్క స్మృతి సంస్కారముల కైకమత్యము కలుగునే గాని, భిన్నజాతి దేహములయొక్క స్మృతి సంస్కారములకు కార్యకారణభావము సంబంధించుట లేదు.

ఎట్లనఁగా:—పుణ్యముచే మొదట నొకనికి దేవతాదేహము కల్గియుండెను. ఆ పుణ్యము ముగిసిపోయినంత వాని సంచిత కర్మానుగుణముగా వేర్వేఱైన పశు పక్షి క్రిమి కీటకా ద్యనేక దేహములు వచ్చెను. ఆ జన్మములు తీరఁగానే పుణ్యఫలమైన దేవతాదేహము మరల వచ్చెను. రెండవ దేహము వచ్చినప్పుడు ఆ మొదటి దేవతాదేహమునందు సంపాదించిన స్మృతి సంస్కారములు అభివ్యక్త మగునే గాని ఈ రెండు దేవతాదేహముల నడుమ కలిగి తీరిపోయినట్టి పశుపక్ష్యాది దేహములయందు అవి అభివ్యక్త మగుట లేదు. ఈ పశుపక్ష్యాది దేహములు కలిగినప్పుడు ఆ దేవతా దేహముయొక్క స్మృతి సంస్కారములు అభివ్యక్తము గాక చిత్తమునందు బీజరూపమై నిలిచియున్నవి. ఆ దేవతాజన్మమునకు నీ రెండవదేవతా జన్మము సమానజాతియైన కారణమును బట్టి అతిసమీపమైన దని అనిపించుకొనుచున్నది. ఇట్లు సమానజాతిదేహములు కలిగినప్పుడు మాత్రమే ఆయా దేహముల స్మృతి సంస్కారములు కలుగుచున్నవి.

అవ. స్మృతి సంస్కారములు సమాన దేహములయందే అభివ్యక్తమగు నని చెప్పి, యిపుడు ఆ స్మృతి సంస్కారములు అనాది యని నిరూపించు చున్నారు.—

10. తాసా మనాదిత్వ మాశిషో నిత్యత్వాత్.

తా. సదా సుఖసాధనము లెల్ల నాకు కలుఁగనిమ్ము, ఎప్పుడును తప్పి పోఁగూడదు అనెడి చిత్తమునందలి మహా మోహరూపమైన సంకల్పమునకు

తా. సత్త్వాదిగుణముల యొక్క స్వరూపములైనట్టి ఆ ధర్మి ధర్మములు స్థూలములుగను సూక్ష్మములుగను ఉన్నవి.

వి. ధర్మిధర్మములు రెండును, సత్త్వాదిగుణ పరిణామముచే స్థూలములుగను, సూక్ష్మములుగను నున్నవి. ప్రకృతిసంబంధమైన సకల వస్తువులును బాహ్యాభ్యంతరభేదముచే వేర్వేఱుగా స్థూలసూక్ష్మములనుబట్టి వెలియుచున్నప్పటికిని, భావవస్తువులకుమాత్రము పరస్పరముగా కార్య కారణభావము కూడుకున్నది. అనఁగా, ఏ వస్తువు ఏ ఆకారమును బొంది యున్నదో, ఆ వస్తువు ఆయాకారమై పరిణమించియున్నది. ఎట్లనఁగా, ఘటము, మృత్తిక అను వస్తువుచేఁ గూడియుండుటవలన ఆ ఘటము మృత్తికయొక్క పరిణామ రూపమై యున్నది.

అవ. త్రిగుణములు వేర్వేఱైనను ధర్మిమాత్రము ఒక్కటేయని చెప్పుచున్నారు.—

14. పరిణామైకత్వాద్వస్తుతత్త్వమ్.

తా. త్రిగుణముల పరిణామముయొక్క ఐక్యమువలన భిన్నభిన్న రూపములై పరిణమించియుండు పదార్థములకు ఏకత్వము (ఒక్కటే యను వ్యవహారము) కలిగి యున్నది.

వి. గుణపరిణామముచే పదార్థము వేర్వేఱు రూపములను బొంది యున్నప్పటికిని, ఆ గుణముల పరిణామముయొక్క ఐక్యమువలన ఆ పదార్థము ఒక్కటే యను వ్యవహారము కలిగియున్నది.

ఏలాగనఁగా :—గుణముల పరిణామమునందు కొన్నిచోట్ల సత్త్వగుణము దేహియై యుండినచో (శరీరముకలదియై యున్నచో) మిగిలిన రాజస తామసగుణములు దేహమై (అంగమై) యుండును. కొన్నిచోట్ల రాజసము దేహియై యున్నచో, మిగిలిన సత్త్వతమోగుణములు దేహమై యుండును. కాఁబట్టి గుణముల పరిణామమువలన వేర్వేఱుగా నుండు ప్రతిపదార్థము

నందును ఈ త్రిగుణములు యొక్క భాగముగా యున్నవి గాన, ఆ పదార్థము ఒక్కటే యని వ్యవహరింపఁబడెను.

ఎట్లనఁగా:—పృథివి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, మొదలగు వస్తువులయందు అంగాంగిభావసంబంధము (దేహదేహిభావసంబంధము) వలన ప్రతిపదార్థమునందును త్రిగుణము లున్నను, ఆ పదార్థములు ఒక్కటే పదార్థ మని వ్యవహారము సిద్ధించి యున్నది.

అవ. ధర్మియొక్క వివిధ భేదములకు కారణమును నిరూపించుచున్నారు.—

15. వస్తుసామ్యే చిత్తభేదాత్తయో ర్విభక్తః పన్థాః.

తా. విజ్ఞానార్థములకు పదార్థములయొక్క సమత్వమునందు చిత్తముల భేదదశవలన, అనేకము లైన మార్గములు కలిగి యున్నది.

వి. ప్రకృతికార్య మైనపదార్థములును, చిత్తమును (విజ్ఞానమును) సహా ఒక్కటే యైనప్పటికిని, లోకమునందు వాసనాబలముచేత నానేక చిత్తము లుండుటవలన, వస్తువులకును, చిత్తములకును అనేకము లైన మార్గములు కలిగియున్నవి. కాఁబట్టి విజ్ఞానవ్యతిరిక్త మైన పదార్థము లున్నవి.

ఉదాహరణము:—ఒకేవస్తు వైనస్త్రీ యొక్క పురుషునకు దొరికిన యెడల ఆస్త్రీ ఆ పురుషునకు సుఖకరముగాను, అదేస్త్రీ సవతికి దుఃఖకరముగాను, సన్న్యాసికి నిందితురాలుగాను నుండును. కావున ఆ స్త్రీ ఒకేవస్తు వైనను పరుల చిత్తములయొక్క వాసనాభేదములచేత ననేకవిధము లుగా గానఁబడుచుండును. విజ్ఞానవ్యతిరిక్త మైన వస్తువులు లేకపోయిన యెడల, ఒకేవస్తువు ఒక చిత్తమునకు సుఖమును, వేఱొకచిత్తమునకు దుఃఖమును, మఱొకచిత్తమునకు అసహ్యమును కలుగఁజేయుటకు కారణము లేదు. కాన విజ్ఞానవ్యతిరిక్తమైన వస్తువు లున్నవియని గోచరించుచున్నవి మఱియు నందఱియొక్క చిత్తములు నేకరీతిగా నున్నవి యని చెప్పినప్పుడు, ఒకని

అవ. చిన్మాత్రుఁడగు పురుషుఁడు గ్రహీత యనియును, పరిణామమును బొందనివాఁడనియును జెప్పుచున్నారు.—

17. సదా జ్ఞాతా శ్చిత్తవృత్తయ స్తత్ప్రభోః పురుషస్యా పరిణామాత్.

తా. ఆ చిత్తముయొక్క అధిపతియైన చిన్మాత్రుఁడగు పురుషునకు పరిణామము లేకుండుటవలన చిత్తముయొక్క వృత్తులు నిరంతరమును తెలియఁబడినవిగా నున్నవి.

వి. చిత్తమునకు ప్రభువైన పురుషునకు పరిణామాద్యవస్థలు లేకుండుట వలన ఆ చిత్తవృత్తులను సదా చూచుచున్నాఁడు, పురుషుఁడు పరిణామము కలవాఁడైనయెడల చిత్తవృత్తులు తెలియకపోవలసి వచ్చును.

అయినను పురుషుఁడు చిత్తమునకు ఆధారభూతుఁడై యుండుటంబట్టి చిత్తము యే విషయములయొక్క వస్తువులయందు చేరుచున్నదో, ఆయా విషయములయొక్క వస్తువులనంతయును పురుషుఁడు చూచుచునే యున్నాఁడు గాన పురుషునకు పరిణామాది ధర్మములు లేవు.

అవ. చిన్మాత్రుఁడైన పురుషునియొక్క ప్రయోజనమును జెప్పుచున్నారు.—

18. నత త్స్వాభాసం దృశ్యత్వాత్.

తా. ఆ చిత్తము పురుషునకు దృశ్యమై యుండుటవలన స్వప్రకాశక మైనది.

వి. చిత్తము చిన్మాత్రుఁడైన పురుషునకు కనఁబడునట్టి పదార్థమై యుండుటంబట్టి, కనబడునట్టి ఘటపటాదులవలె స్వప్రకాశక మైనది కాదు. అనఁగా తనను ప్రకాశపఱచుకొనునట్టిది కాదు. ఇట్లనుటచే స్వయంప్రకాశక మైన దని తెలియఁదగినది.

అవ. చిత్తముయొక్క స్వభావస్థితిని వివరించుచున్నారు.

19. ఏకసమయే చోభయానవధారణమ్.

తా. ఏకకాలమునందే స్వరూపమును వస్తువును సహా గ్రహించుటకు సాధ్యము కాదు.

వి. ఒకేసమయమున తన స్వరూపమును ఇతరవస్తువులను సహా గ్రహించుశక్తి చిత్తమునకు లేదు గాన, చిత్తము స్వప్రకాశ మైనది కాదు. మఱియు నేను సుఖిని, నేను దుఃఖిని, అను విరుద్ధ మైన ద్వివిధజ్ఞానములు నేకకాలమునందు గలుగ నేరదు. ఇంతేగాక తనస్వరూపమును పరులస్వరూపమును సహా ఒక్కతూరి తెలియుటకు కాదు; గాన, చిత్తము స్వప్రకాశ మైనది కాదు. అయినను దృశ్యమై యున్నదని యూహింపంగవలయును.

అవ. చిత్తమునకు స్వతః యోగ్యత కలదనియును, వేఱొబుద్ధిచేత యోగ్యత కలుగ దనియును చెప్పుచున్నారు.—

20. చిత్తాన్తరదృశ్యే బుద్ధే రతిప్రసఙ్గ స్మృతిసంకరశ్చ.

తా. బుద్ధికి స్వప్రకాశకము లేకపోయినప్పటికిని, వేఱొబుద్ధిచేత దర్శనయోగ్యత కలుగుచున్నదనఁగా అతిప్రసంగ మగుచున్నది మఱియు స్మృతి మిశ్రమై పోవుటయు సహా కలుగుచున్నది.

వి. బుద్ధికి వేఱొబుద్ధివలన జ్ఞానము కలుగు ననఁగా, ఆబుద్ధికి వేఱొక బుద్ధిచేత జ్ఞానము కలుగవలసివచ్చుచున్నది. దానికి మఱియొకదానిచేతను, దానికి వేఱొకదానిచేతను, ఇట్లు గుఱి లేక ఆయావు మాఁగియుండుటకు ఉత్తరమును చెప్పినప్పటికిని పూర్తియగుట లేదు గాన, అధికప్రసంగ మగుచున్నది. మఱియు, ఆ యనేకబుద్ధుల సంస్కారములచేఁ బుట్టు స్మృతి యొక్కటియో! మఱియు నెట్టిదై యున్నది? ఇది యేబుద్ధిచేతఁ బుట్టినది? అని తెలియకయు, తాను ఏమి చేయవలయుననుట తోఁపకయు పోవుటచే ముక్తిపర్యంతమును ఒకేనిమిత్తమే యున్నదని తెలియఁ దగినది.

అవ. బుద్ధికి స్వయంవ్యవహారజ్ఞానము కలుగుటకు కారణ మిట్టిదని చెప్పుచున్నారు.—

21. చితేరప్రతిసంక్రమాయా స్తదాకారాపత్తౌ స్వబుద్ధి సంవేదనమ్.

తా. మిశ్రమముకానట్టి చిత్ప్రకాశమునకు, ఆ చిత్తముయొక్క రూప ప్రాప్తియందు చిత్తమందలి బుద్ధికి తెలివి గలుగుచున్నది.—

వి. అంగాంగీభావముచేత పర్స్పరము మిశ్రము గాక యుండు చిత్ప్రకాశము, ఎప్పుడు చిత్స్వరూపము నొందియుండుచున్నదో, అప్పుడు చిత్తము స్వస్వరూపమును వహించును.

అంగాంగీభావ మనఁగా:— ప్రసరించుచుండు పరమాణువు లెట్లు వస్తువులయందు కూడికొను చున్నవో, అట్లు చిత్ప్రకాశమును చిత్తాకారమును వహించును. అప్పుడు బుద్ధికి స్వస్వరూపజ్ఞానము కలుగును.

అవ. చిత్ప్రకాశముతోఁ గూడిన చిత్తము సకల వ్యవహారములను స్వయముగా నిర్వహించు చున్నదని చెప్పుచున్నారు.—

22. ద్రష్టృ దృశ్యోపరక్తం చిత్తం సర్వార్థమ్.

తా. చిద్రూపపురుషుఁడు, విషయము అను నీ రెంటిచేఁ గూడినట్టి చిత్తము, సకలవిషయములను గ్రహించునట్టి శక్తి కలదిగా నున్నది.

వి. చిత్ప్రకాశముతోఁ గూడియుండు, దృశ్యపదార్థమువలె పరిణమించుటం జేసి బుద్ధికి సకలవ్యవహారజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

ఎట్లనఁగా:— నిర్మల మైనయద్దము పొందలగువానికి ప్రతిబింబ గ్రహణశక్తి కలిగియున్నట్లు, రజస్తమోగుణములసంబంధము లేని శుద్ధసత్త్వ గుణమాత్రము గల బుద్ధి, చిత్ప్రకాశమును గ్రహించును. ఈబుద్ధి నిశ్చలమై యుండు దీపమువలె, సదా యేకరూప మైన పరిణామము కలదియై, చిత్ప్ర

కాళమును గ్రహించునట్టి శక్తిని కలిగి యుండుటవలన మోక్షము కలుగున యేకాకారమై యున్నది.

అయస్కాంత సమీపమునందు, లోహమునకు స్వయముగా శక్తి కలిగి యేలాగు చలించు చుండునో, అట్లే చిత్పురుషునియొక్క సాన్నిధ్యము నందు చిత్తముయొక్క సత్త్వభాగమైనబుద్ధికి శక్తికలిగి సకల వ్యవహారముల నిర్వహించుచున్నది.

ఈ శాస్త్రమునందు నిత్యోదితాచిచ్ఛక్తి యనియును, అభివ్యంగ్యా చిచ్ఛక్తి యనియును రెండువిధముల శక్తులున్నవి. అవి యెట్లనగా :—

చిత్స్వరూప పురుషునియందుండు శక్తి నిత్యోదితాచిచ్ఛక్తి ఆ చిత్స్వరూపపురుషుని సాన్నిధ్యముచేత అభివ్యక్తమైన చైతన్యముగల చిత్తమందలి శుద్ధ సత్త్వభాగము అభివ్యంగ్యాచిచ్ఛక్తి ఇది చిద్రూప పురుషునకు అతి సమీపమునం దుండుటంబట్టి, భోగ్యవస్తు (భోగమును అనుభవించుటకు యోగ్యమైన వస్తువై యున్నది. ఈ యభివ్యంగ్యశక్తిని సాంఖ్యులు పురుషునకును పరమాత్మకును మధ్య అంతరాభూతమై యుండు కర్మకు అనుగుణమై నట్టి సుఖభోగార్హమైనదై యున్నదని చెప్పెదరు. చిత్తమందు కర్మ పరిపాకముచే రాజస తామస గుణములు ఉద్రేకమైనప్పుడు, ఆ గుణముల యందు ఈ అభివ్యంగ్యశక్తి తన ఆకారమును సమర్పించుట (ప్రతిఫలించుట) చేత ఆ గుణానురూపమైన కర్మఫలమును ఈ అభివ్యంగ్యశక్తి అనుభవించును. మఱియు చిత్తమందుండు రజస్తమోగుణములు సహా ఆ అభివ్యంగ్యశక్తివలన చేతనము గలవై దుఃఖాదికర్మములను అనుభవించుచున్నవి. కొందఱు ఈ సకల దుఃఖములఫలములను ఈ సాత్త్వికాది గుణములకు అతి సమీపమునం దుండు పురుషునియందు ఆరోపించెదరు. వేదవాదులైనవారిలో కొందఱు ఈ అభివ్యంగ్యశక్తిని తత్త్వమనియు, ఆత్మయనియు వ్యవహరించెదరు. మఱి కొందఱు సత్త్వభాగము పురుషునియొక్క ప్రతిబింబమును వహించుచున్న దనియును, ఈ ప్రతిబింబమును రజస్తమములు క్రమముగా వహించుచున్న

వనియును, ఈ పరంపరయొక్క ప్రతిబింబముల నన్నింటిని ప్రతిబింబములనియే వ్యవహరించెదరు.

అయినను, నిజమైన ప్రతిబింబము సత్త్వమునందు మాత్ర మున్నది. ఆకారాదులు లేని చిద్రూప పురుషుఁడు నిర్మలమైన సత్త్వమునం దేలాగు ప్రతిఫలించు ననఁగా:—ఆకారశూన్యమై నిర్మలమై వ్యాపకమై యుండు ఆకాశము దర్పణాదులయం దెట్లు ప్రతిఫలించునో, అట్లు పురుషుఁడు సదా నిర్మలసత్త్వమునందు ప్రతిఫలించును. ఈ ప్రతిఫలించుటకు (ప్రతిబింబమునకు) బాహ్యమందలి వస్తువిషయముల సాక్షాత్కారముచే పురుషుఁడు భోక్త యని చెప్పుట యుక్తము కాదు. మఱియు, ప్రకృతి పరిణమింపక యున్నయెడల, ఆ సత్త్వభాగమే కలుగదు. కాన అప్పుడు యే తొందరకును కారణము లేక యుండును.

ఈ ప్రకృతి యెందుకొఱకు పరిణమింపవలయు ననఁగా:—స్వయం జడమైన దేహేంద్రియా ద్యవయవమును, అంతరాత్మచే చేతనజ్ఞానము కలదియై ఆ ఆత్మనిమిత్త మేలాగు సకల వ్యాపారములను స్వయముగా నిర్వహించుచున్నదో, అట్లు స్వయంజడమైన ప్రకృతి చిత్పురుషుని యందుండుట వలన చేతనజ్ఞానము కలదియై, ఆ చిత్పురుషునకు భోగమును సంపాదించి యిచ్చు ననెడు సంకల్పముచే మహదాది మహాభూతముల పర్యంతమును అనులోమ పరిణామమును మఱలనే క్రమముగా పరిణమించెనో, ఆదే క్రమముగా వెనుక వెనుకను తమతమ కారణములయందు లయ మొందును పోవు నట్టి విలోమపరిణామమును పొందు చుండు మూలముగా పురుషునకు భోగమును కలుఁగఁజేయుట ప్రకృతికి స్వభావమైన పనిగా నున్నది. ఇట్లు మోక్షము దనుక భోగమును సంపాదించి యిచ్చుచున్నది.

అయినను, ప్రకృతికి స్వభావముగానే ఇట్టి అనులోమ విలోమ పరిణామములు కలుగుచున్నయెడల, ఈ పరిణామమునకు పర్యవసానము లేమ

గాన, మోక్షము మనునదే లేక పోవును. మఱియు మోక్షోపదేశశాస్త్రాదుల వలనను ప్రయోజనము లేక పోవును.

ప్రకృతి పురుషులకు భోగ్య భోక్తృభావసంబంధము అనాదియైనదిగా నున్నను, చేతనమును బొంది యుండు ప్రకృతియొక్క అంశము కర్తృత్వాభిమానముచేత దుఃఖాదుల ననుభవించు చుండఁగా, ఈ దుఃఖ నివృత్తి యెట్లు కలుగుచున్నదనెడి యాలోచనవలన అవశ్యకముగా మోక్షమునందు ప్రయత్నము కలుగుచున్నది అందు కొఱకు శాస్త్రములు కలిగియున్నది. ఇదే ప్రకారముగా సకలశాస్త్రములయందును చెప్పఁబడియున్నది గాన, చిచ్ఛక్తిని బొందియుండు బుద్ధితత్త్వము విలోమపరిణామక్రమము చేత కైవల్యమును బొందుచున్నది. అనులోమ పరిణామక్రమముచే జగద్వ్యాపారమునంతయు స్వయముగా నిర్వహించుచున్నది. ఇట్లు చిత్తము యొక్క స్వరూపము నిరూపింపఁబడినది గాన, దీనిపై వేఱె యేవిధమైనట్టి ఆక్షేపమునకు అవకాశము లేదు.

అవ. చిత్తముచేతనే సకలవ్యవహారమును కలుగు ననఁగా, పురుషుని వలని ప్రయోజన మే మని వితర్కించుచున్నారు.—

23. తదసంఖ్యేయవాసనాభి శ్చిత్రమపి పరార్థం సంహత్యకారిత్వాత్.

తా. ప్రకృతియు పురుషుఁడు సహ మిశ్రమై అర్థ క్రియలను (ప్రయోజన వ్యవసాయములను) చేయుటవలన, ఆ చిత్తము లెక్కలేని సంస్కారములచేత నానావిధములుగా నున్నప్పటికిని, చిన్మాత్రుఁడైన పురుషునకు భోగమోక్షరూపమైన ప్రయోజనము కలుగుచున్నది.

వి. పురుషునియొక్క చేతనమును పొంది కలుగునట్టి వ్యవసాయమును, దానిఫలములును సహ పురుషునకు మాత్రమే ప్రయోజనకారి యైనదిగా నుండుటవలన, కారణపురుషుఁ డొకఁడున్నాఁడని తెలియఁబడుచున్నది. ఎట్లనఁగా.—

అన్న క్రియాకారు లైన భోజనశయ్యాదు లెట్లు పరప్రయోజనకరమై నదిగా నున్నవో, అట్లే చిత్తరూపక మైన సత్త్వాదిగుణములయొక్క పరిణామధర్మము లన్నియును పరప్రయోజనకరములై యున్నవి. ఎవఁడు పరుఁడో వాఁడే చిన్మాత్ర పురుషుఁ డని తెలియఁదగినది. భోజనశయ్యాదులు శరీరమున్నింతకును ప్రయోజనకరమై యున్నవి. ఆ శరీరమైన పరునకు ప్రయోజనమేమి యనఁగా:—స్థూలపదార్థములచే స్థూలదేహములకు దృష్టాంతము చెప్పియుండుటచే, నిర్మలమైన శుద్ధసత్త్వగుణమునుబట్టి నిర్మలుఁడైన పురుషునకు దృష్టాంతము చెప్పఁబడినది గాన, ఆక్షేపమునకు అవకాశము లేదు. మనకు కలుగుచుండు ప్రతియొక్కొక్క ప్రయోజనమునుబట్టి, యెవరికి కలిగినదని క్రమముగా విభజించుచు పోయినయెడల తుదకు యొక్కఁడు నిలిచి పోవు చున్నదో, అక్కడనే పురుషుఁ డున్నాఁడని తెలియును. ఎట్లనఁగా.

దీపము యెవరికి ప్రయోజనమైనదని విభజించుచు పోయినయెడల మొందట శరీరమునకని తెలియుచున్నాఁడు; తర్వాత కన్నులకని తెలియుచున్నాఁడు; ఆమీఁద బుద్ధికని తోఁచును. తర్వాతను విభజనచేయఁగా ఆ బుద్ధియందలి చేతనమునకని తెలియును. ఆ చేతనము ఎవరి దనఁగా, ఆత్మ యొక్కది యనును. కాబట్టి, ఆ ఆత్మయే చిద్రూపపురుషుఁడు గాన సకల ప్రయోజనములును యీ ప్రకారము చిద్రూపపురుషుని నిమిత్త మని తెలియఁబడు చున్నందువలన, పురుషుఁ డున్నాఁ డనుట చక్కఁగా తెలియఁబడు చున్నది.

చిద్రూపునికంటె ఇతరలనే వీని ప్రజ్ఞ యుండుటవలన ఆ చిద్రూపుని కంటె మీఁదనుండు నిర్గుణపరబ్రహ్మమును చెప్పుటకు కాదు. ఏలనఁగా:— ఆ పరబ్రహ్మము వేదమునకును వాక్కునకును అతీతమై యున్నందున చెప్పుటకు కానేర దని తెలియఁదగినది.

అవ. ఈ శాస్త్రప్రయోజన మైన కైవల్యస్వరూపమును (ఆత్మను) నిరూపించుచున్నారు.—

24. విశేషదర్శిన ఆత్మభావనా నివృత్తిః.

తా. చిత్తము వేఱనియును, చిద్రూపపురుషుఁడు వేఱనియును చక్కఁగా తెలిసినవానికి; చిత్తమే ఆత్మ యనెడుభావము లేకపోవుచున్నది.

వి. చిత్తమును పురుషుఁడును వేర్వేఱని అంతరదర్శనముచే తెలిసినవాఁడు భ్రాంతిచేనైనను చిత్తమును ఆత్మ యని యెంచ నేరఁడు.

అవ. చిత్తమునందలి ఆత్మభ్రాంతి నివృత్తి యయినమీఁద యేమి కలుగు ననుటను వివరించుచున్నారు.—

25. తదా వివేకనిమ్నం కైవల్యప్రాగ్భారం చిత్తమ్.

తా. చిత్తమునందలి ఆత్మ భ్రాంతి పోయినమీఁద, వివేకరూపజ్ఞానమునందు అంతర్ముఖమై యుండు చిత్తము కైవల్యముయొక్క ప్రారంభమునం దుండును.

వి. చిత్తమే ఆత్మ యనెడు భ్రాంతి నిశ్శేషము తొలఁగినప్పుడు, వివేకజ్ఞానమునందు అంతర్ముఖమై (నిర్భ్రాంతిగాని) కైవల్యపదముయొక్క మొదటిభాగమునం దుండును.

అవ. వివేకచిత్తమునందు వాసనలు కలుగుటకు కారణమును చెప్పుచున్నారు.—

26. తచ్ఛిద్రేషు ప్రత్యయాన్తరాణి సంస్కారేభ్యః.

తా. వివేకజ్ఞానమునందు అంతర్ముఖమై యుండువానికి, ఆవివేకజ్ఞానముయొక్క అంతరాళమునందు బహిర్ముఖకాలమునందు కలిగియున్న వాసనల వలన నేను, నాది, నాకు జ్ఞానము లభించినది, అను నిట్టి బహిర్ముఖసంబంధమైన అభిమానములు కలుగుచున్నది.

వి. వివేకజ్ఞానముచే అంతర్ముఖమై యుండు చిత్తమునందు అప్పుడప్పుడు బహిర్ముఖకాలమందలి నేను నాది యను అభిమానములు కలుగుచుండును.

అవ. వాసనలను త్యజించుటకు ఉపాయమును వక్కాణించుచున్నారు.

37. హానమేషాం క్లేశవదుక్తమ్.

తా. అవిద్యాదిక్లేశములను త్యజించినట్లు, ఈ సంస్కారముల త్యాగమును చెప్పఁబడినది.

వి. అవిద్యాదిక్లేశములను విడిచినట్లు ఈ సంస్కారములను విడువవలయును

అవ. వాసనా నిగ్రహమువలన లభించునట్టి మహా ఫలముయొక్క స్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.

28. ప్రసంఖ్యానేప్యకుసీదస్య సర్వథా వివేకఖ్యాతేః ధర్మమేఘస్సమాధిః.

తా. సకల తత్త్వముల నిజస్వరూపములను చక్కఁగా భావించుచు ఫలాపేక్ష లేనివానికి, సకల విధములుగానుండు వివేకజ్ఞానమునకు పురుషార్థ సాధకమైన పుణ్యపాపములు లేని ధర్మమును వర్షించునట్టి సమాధి కలుగుచున్నది.

వి. సకల తత్త్వముల స్వరూపవివేచనవలన దేనిని అభిలషింపక సర్వతోముఖమై యుండు వివేకజ్ఞానము గలవానికి, పుణ్యపాపసంబంధములేని నిరతిశయానందరూపమైన ధర్మమేఘ మను సమాధియొక్క మహావర్షము సదా వర్షించుచున్నది. అనఁగా నిరవధిక పరమానంద సమాధి కలుగుచున్నది.

అవ. మీదఁ జెప్పఁబడినట్టి ధర్మమేఘసమాధివలన ప్రయోజన మిట్టిదని చెప్పుచున్నారు.—

29. తతః క్లేశకర్మనివృత్తిః.

తా. ఆ సమాధియొక్క దశవలన అవిద్యాదిక్లేశముల యొక్కయు పుణ్యపాపకర్మముల యొక్కయు నివృత్తి కలుగుచున్నది.

వి. అధర్మ మేఘరూప మైన సమాధివలన, క్రమముగా సకలక్లేశకర్మ ములు తొలగించుచున్నది.

అవ. క్లేశకర్మనివృత్తికి తర్వాత కలుగఁ గలదానిని వర్ణించు చున్నారు.—

30. తదా సర్వావరణ మలాపేతస్య జ్ఞానస్యానంత్యాత్ జ్ఞేయ మల్పమ్.

తా. అప్పుడు చిత్తమును చుట్టుకొని యుండు సకలక్లేశకర్మము లనెడు కల్మషములవలన విడువఁబడిన జ్ఞానములు ప్రతిబంధకము లేకపో వుటంబట్టి తెలిసికొనఁదగినది స్వల్పమై యున్నది.

వి. జ్ఞానమును ఆవరించుకొని యుండుటవట్టి సకల క్లేశకర్మములు లేకపోయి నిరవధికమైన ఆకాశమువలె స్థిరమైన జ్ఞానముచే సూక్ష్మకరమై అడ్డు బాటులేక సకలమును తెలియుచుండును. అనఁగా సర్వజ్ఞుఁడే యగును.

అవ. ఈ జ్ఞానానంతరము కల్గుదానినిగూర్చి చెప్పుచున్నారు.—

31. తతః కృతార్థానాం పరిణామక్రమసమాప్తి ర్గుణానామ్.

తా. ఆ జ్ఞానము కల్గిన అనంతరమునందు చేయఁబడునట్టి భోగాపవర్గ రూప పురుషార్థములు గల సత్త్వాదిగుణములయొక్కయు, మోక్షమువఱకును కలుగు అనులోమవిలోమపరిణామములయొక్కయు, ముందు వివరించిన క్రమముయొక్క సమాప్తి కలుగుచున్నది.

వి. వివేకజ్ఞానము స్థిరమైన యనంతరమై పురుషప్రయోజనకరము లైన గుణములయొక్క అనులోమవిలోమరూపపరిణామములు తీరిపోవుచు న్నవి. అప్పుడు చిత్తము విశ్రాంతిని బొందును.

అవ. సత్త్వాదిగుణములయొక్క పరిణామక్రమమును నిరూపించు చున్నారు.—

32. క్షణప్రతియోగీ పరిణామాపరాంతనిర్గ్రాహ్యః క్రమః.

వా. క్షణములే క్రమవృత్తియందు పరిణామ పరిపాకములనుండు తెలుసుక ముందు అనుభవ దృశ్యముగాఁ దెలియఁదగినది గుణపరిణామక్రమము యున్నది.

వి. ఒకదానిని కోట్లకొలది వేసుక చేయుచుండు ప్రతిక్షణములందును ప్రధానతత్త్వమైన మూలప్రకృతిని ఆధారము చేసికొని, పృథివ్యాది స్థూలభూతములవఱకు, అనులోమమైన పరిణామమునుబొందు క్రమమును; మఱియు, పరమాణ్వాది మహాభూతాంతమును, మహాభూతాది ప్రధానతత్త్వాంతమును నగు ప్రతిలోమమగు పరిణామమును బొందు క్రమమును సంయుతము సత్త్వాదిగుణముల పరిణామక్రమ మనఁబడుచున్నది.

అవ. పరమపురుషార్థ స్వరూపమైన కైవల్యస్థితియొక్క స్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు.—

౩౪. పురుషార్థ గుణానాం ప్రతిప్రసవే కైవల్యాం స్వరూ
ప్రప్రతిష్ఠావాచితి శక్తి రితి.

తా. భోగమోక్షరూపము లైన పురుషార్థములు గల సత్త్వాదిత్రిగుణములయొక్క పునరావృత్తిలేని విలోమపరిణామముయొక్క పరిసమాప్తిగాని, లేక పురుషునియందుండు చిత్ప్రకాశము స్వస్వరూపమయిన సచ్చిదానందమయాఖండపరిపూర్ణమయిన పరబ్రహ్మమందు నెలకొనుట గాని, కైవల్య మనఁబడుచున్నది.

వి. పురుషార్థరూపమైన భోగాపవర్గపరిణామములు లేని సత్త్వాదిగుణముల విలోమపరిణామములయొక్క సమాప్తి కలుగుటయే ఆ నిత్యకైవల్యస్వరూపుఁడైన పురుషునకు కైవల్య మనఁబడుచున్నది. అనఁగా, పురుషునియందుండు చిత్ప్రకాశము అఖండానందపరిపూర్ణ సచ్చిదానందమయమునం దైక్య మగుట కైవల్య మనఁబడును.

ఇతి అనుపదము శాస్త్రపరిసమాప్తియొక్క అర్థమును చెప్పుచున్న దని యెఱుంగఁదగినది.

పాతంజలయోగ శాస్త్రమునందు,

కైవల్యపాదము సమాప్తము.

అమెరికన్ డైమండు ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి. (24-12-40.) 500.

0883 - 246 2565
903 246 2565

మోహన్ పబ్లికేషన్స్

అజంతా హోటల్ ఎదుట, కోటగుమ్మం, రాజమహేంద్రవరం - 533101.

WWW.MOHANPUBLICATIONS.COM

మావద్ద లభించు గ్రంథములు

1. వ్రతకథలు - పూజలు

1.	శ్రీ వినాయక వ్రతం	వెల రూ.10-00
2.	శ్రీ విఘ్నేశ్వరపూజా-పుణ్యాహవాచనం	30-00
3.	శ్రీ విఘ్నేశ్వరపూజ (కాణిపాకక్షేత్రమాహాత్మ్యంతో)	10-00
4.	సంకష్టహరచతుర్థి శ్రీమహాగణపతి వ్రతం	30-00
5.	వరలక్ష్మీ వ్రతం	10-00
6.	కేదారేశ్వర వ్రతం	10-00
7.	త్రినాధ వ్రతం(కలర్)	10-00
8.	త్రినాధవ్రతం(సాదా)	5-00
9.	క్షీరాబ్ధి వ్రతం	12-00
10.	మంగళ గౌరీవ్రతం	10-00
11.	వైభవలక్ష్మీ వ్రతం ఫోటో యంత్రంతో	25-00
12.	శ్రీలక్ష్మీ కుబేర వ్రతం (ఫోటో యంత్రంతో)	25-00
13.	కనకమహాలక్ష్మీ వ్రతం (కామేశ్వరీపాటతో)	25-00
14.	సంతోషీమాతా వ్రతం	25-00
15.	ఏడు శనివారాల వ్రతం	25-00
16.	సత్యనారాయణవ్రతం	25-00
17.	శ్రీ సువర్చలాహనుమద్దీక్ష	30-00
18.	శివదీక్ష	10-00
19.	కాత్యాయనీ వ్రతం	20-00
20.	సౌభాగ్య గౌరీవ్రతం	20-00
21.	తిరుప్పావై (ధనుర్మాసవ్రతం)	36-00
22.	స్త్రీల వ్రతకథలు	36-00
23.	స్త్రీలవ్రతకథలుస్థూలాక్షరి (నేదునూరిగంగాధరరావుగారి)	54-00
24.	పెళ్ళి పాటలు - స్త్రీలపాటలు (కామేశ్వరిపాటతో)	36-00
25.	సర్వదేవతా పూజావిధానం	25-00
26.	ఆరువ్రతాలు	30-00
27.	రాహుకాలంలోదుర్గాదేవీపూజా	10-00

ఈ ధరలు నికరముకాదు, ఎప్పటికప్పుడు మారుచుండవచ్చును.

28.	తులసి నిత్యపూజ, తులసీఉపయోగాలు	10-00
29.	శ్రీ చక్ర రహస్య విజ్ఞానమ్	36-00
30.	శ్రీచక్ర పూజావిధానం(పెద్దది)	36-00
31.	లక్ష్మీ - గౌరీ నిత్యపూజ	10-00
32.	శ్రీ సరస్వతీ నిత్యపూజ	10-00
33.	శ్రీ దుర్గానిత్యపూజ	10-00
34.	కాలభైరవ నిత్యపూజ	10-00
35.	శివపూజ	10-00
36.	వీరభద్ర పూజ	10-00
37.	ఆంజనేయ నిత్యపూజ	10-00
38.	నాగేంద్ర స్వామి పూజ	10-00
39.	సుబ్రహ్మణ్య నిత్యపూజ	10-00
40.	రామదేవుని కథ	10-00
41.	శివదేవుని కథ	10-00
42.	లక్ష్మీనరసింహపూజ	10-00
43.	వేంకటేశ్వరపూజ	10-00
44.	బ్రహ్మంగారి నిత్యపూజ	10-00
45.	సూర్య నిత్యపూజ	10-00
46.	నవగ్రహ నిత్యపూజ	10-00
47.	రుక్మిణీ కల్యాణం	25-00
48.	ఉమామహేశ్వర వ్రతం	36-00
49.	శ్రీ కామేశ్వరీ వ్రతం	36-00
50.	16 సోమవారముల వ్రతము	25-00
51.	పార్వతీకల్యాణం	25-00
52.	సహస్రకమలవర్తి వ్రతము	25-00
53.	పంచముఖ ఆంజనేయ పూజావిధానము	36-00
54.	అష్టనాగపూజ	36-00
55.	పూజలు ఎందుకుచేయాలి ?	36-00
56.	ఏ దేవునికి ఏపుష్పాలతో పూజించాలి?	36-00
57.	ఏ దేవునికి ఏప్రసాదం నైవేద్యం పెట్టాలి?	36-00
58.	ఏదేవునికి ఏవిధముగాదీపారాధనచెయ్యాలి?	36-00
59.	ఏదేవునికి ఎన్ని ప్రదక్షిణలుచేయాలి ?	36-00
60.	హనుమద్ వ్రతం	36-00
61.	పంచాయతన పూజ	63-00
62.	28 వ్రతములు	120-00

63.	కలశపూజలు (9ఒకేసారి)	150-00
64.	కలశపూజలు (విడివిడిగా) (ప్రింటులో)	....
65.	హ్రీంకార మహాయజ్ఞం (ప్రింటులో)	....
66.	గోమాత	40-00

2. స్తోత్రాలు-సుప్రభాతములు సహస్రనామములు

1.	శ్రీ లలితా విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు పురాణపండ రాధాకృష్ణమూర్తిగారి సంకలనం	45-00
2.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (హిందీ) ,,	50-00
3.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (ఇంగ్లీషు) ,,	50-00
4.	స్థూలాక్షరిలలితావిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రములు(పత్రికసైజ్)	99-00
5.	లలితావిష్ణు (కేస్ బైండ్) 1/8 డెమ్మి	63-00
6.	స్థూలాక్షరీ లలితావిష్ణు (క్రౌన్‌సైజు)కేస్‌బైండ్	108-00
7.	సర్వదేవతా స్తోత్రమంజరి	120-00
8.	సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళిః (63)	24-00
9.	విష్ణుసహస్రనామస్తోత్రమ్ (క్రౌన్)	25-00
10.	లలితా సహస్రనామ స్తోత్రమ్ (క్రౌన్)	36-00
11.	లలితా సహస్రనామములు	24-00
12.	లక్ష్మీ సహస్రనామములు	24-00
13.	దుర్గా సహస్రనామములు	24-00
14.	ఆంజనేయ సహస్రనామములు	24-00
15.	శివ సహస్రనామములు	24-00
16.	విష్ణు సహస్రనామములు	24-00
17.	గణపతి సహస్రనామములు	24-00
18.	సుబ్రహ్మణ్య సహస్రనామములు	24-00
19.	గాయత్రి సహస్రనామములు	24-00
20.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు	24-00
21.	శ్రీరామా సహస్రనామములు	24-00
22.	సరస్వతి సహస్రనామములు	24-00
23.	సూర్యసహస్రనామములు & ఆదిత్యహృదయం	24-00
24.	శ్రీవేంకటేశ్వరసహస్రనామములు	24-00
25.	మణిద్వీపవర్ణన (పెద్దది)	24-00
26.	సంధ్యావందనం	24-00
27.	మంత్రపుష్పమ్	....
28.	త్రిభాషా హనుమాన్‌చాలీసా	15-00
29.	హనుమాన్ చాలీసా	10-00

30.	మణిద్వీపవర్ణన (పాకెట్)	10-00
31.	ఆరు చాలీసాలు	10-00
32.	శివారాధన (శివస్తోత్రాలు)	10-00
33.	వేంకటేశ్వర సుప్రభాతం (పాకెట్)	10-00
34.	ఆరుదండకాలు	5-00
35.	వేంకటేశ్వర గోవిందనామములు	5-00
36.	అష్టలక్ష్మీ స్తోత్రమ్ కనకధారాస్తోత్రమ్	10-00
37.	దేవీఖడ్గమాలాస్తోత్రమ్ (మహిషాసురమర్దనీస్తోత్రంతో)	10-00
38.	సుందరకాండ (పాకెట్)	10-00
39.	భగవద్గీత మూలం	27-00
40.	రామరక్షాస్తోత్రమ్	15-00
41.	స్తోత్ర రత్నావళి	36-00
42.	పురాణపండ లలితా-విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
43.	పురాణపండ లలితాసహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
44.	పురాణపండ విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్	10-00
45.	పురాణపండ ఆదిత్య హృదయం	10-00
46.	మంత్రపుష్పం (మినీ)	10-00
47.	శివానందలహరి-సౌందర్యలహరి	36-00
48.	కుజదోషం	10-00
49.	కాలసర్ప దోషం	10-00
50.	మీ అప్పులు తీరాలా?	10-00
51.	దృష్టిదోషాలు నివారణ	10-00
52.	పంచసూక్తములు	10-00
53.	సంధ్యావందనం	10-00
54.	రుద్రనమకమ్-చమకమ్	10-00
55.	గాయత్రీమంత్రాలు	10-00
56.	హయగ్రీవ స్తోత్రమాల	10-00
57.	దక్షిణామూర్తి స్తోత్రమాల	10-00
58.	ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగాలు - పంచారామాలతో	10-00
59.	శ్రీసూక్తం పురుష సూక్తం	10-00
60.	నవగ్రహస్తోత్రమాల	36-00
61.	మహాన్యాసమ్	36-00
62.	సుందరకాండ గానామృతం	36-00
63.	గోమాతపూజావిధానము	10-00
64.	ఆనందసిద్ధి - 1 శ్రీదేవీ స్తోత్రమాల	108-00

65.	ఆనందసిద్ధి - 2 ఏ సమస్యకు ఏ స్తోత్రమ్ పారాయణచేయాలి	108-00
66.	ఆనందసిద్ధి-3 మానసదేవీ స్తోత్రమాల	108-00
67.	శ్రీ కాలభైరవ రక్షా కవచమ్	63-00
68.	అర్చన	40-00
69.	నిత్యదేవతార్చన	40-00
70.	సర్వదేవతా స్తోత్ర నిధి	99-00
71.	శ్రీచక్ర నవవరణార్చన	63-00
72.	చండీ సప్తశతి పారాయణ క్రమం	99-00
73.	శ్రీదేవి స్తోత్ర రత్నావళి 32 దేవి స్తోత్రాలకు తాత్పర్యంతో	99-00
74.	వనదుర్గా మంత్రానుష్ఠాన క్రమమ్	63-00
75.	శ్రీ కాలభైరవ వ్రతము	63-00

3. శ్రీ సాయి దత్త గ్రంథములు

1.	శ్రీ సాయిబాబా సచ్చరిత్ర	120-00
2.	సంపూర్ణ శ్రీ గురు చరిత్ర	120-00
3.	శ్రీ సాయిఆరాధన-షిర్డివైభవం	120-00
4.	శ్రీ సాయిబాబా జీవిత చరిత్ర (క్రౌన్)	63-00
5.	శ్రీ గురుచరిత్ర (క్రౌన్)	63-00
6.	నవనాథ చరిత్ర	99-00
7.	శ్రీసాయిచరిత్ర (బైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
8.	శ్రీగురుచరిత్ర (బైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
9.	సత్యదత్తవ్రతం దత్తాత్రేయపూజాకల్పం,సహస్రంతో	30-00
10.	అనఘాదేవీ వ్రతం	30-00
11.	భక్తుల ప్రశ్నలకు బాబా జవాబులు	30-00
12.	శ్రీ సాయిపూజాకల్పం (సహస్రంతో)	25-00
13.	శ్రీ సాయిభజనమాల	20-00
14.	శ్రీ సాయి భజన్స్	20-00
15.	శ్రీ సాయిభక్తి గీతాలు	20-00
16.	శిరిడిహారతులు (భావంతో)	20-00
17.	"శ్రీసాయి"కోటి	27-00
18.	"శ్రీసాయిరామ్"కోటి	20-00
19.	శ్రీ సాయినాథ స్తోత్రమంజరి	10-00
20.	శ్రీ సాయివేయినామాలు	8-00
21.	శ్రీ సాయి హారతులు (పాకెట్)	15-00
22.	శ్రీ సాయి స్తవనమంజరి	10-00
23.	హిందీ శ్రీ సాయి హారతులు	15-00

24.	శని సింగణాపూర్ క్షేత్రమాహాత్మ్యం	63-00
25.	ఇంగ్లీషు శ్రీ సాయిహారతులు	15-00
26.	షిరిడి దర్శనం-శ్రీసాయి వైభవం	99-00
27.	సాయిసత్యవ్రతం	30-00
28.	సాయి అనుగ్రహమ్	120-00
29.	నవగురువారాల వ్రతకల్పము	15-00
30.	శ్రీదత్తలీలామృతము	99-00
31.	హృదయంలో సాయి	15-00
32.	శ్రీషిరిడీసాయి లీలామృతం(శ్రీసచ్చరిత్ర)	120-00
33.	గజాననమహరాజ్ చరిత్ర	99-00

4. జ్యోతిషాలు

1.	'కాలచక్రం' గంటలపంచాంగం (గార్గేయ)	72-00
2.	గ్రహభూమి పంచాంగము (గార్గేయ)	108.00
3.	ఆనందసిద్ధి పంచాంగం (వై.వి.శాస్త్రి)	63.00
4.	ములుగు వారి రాశిఫలితాలు (12రాశులువారికి)	50.00
5.	ములుగు వారి రాశిఫలితాలు విడివిడిగాఒక్కొక్కటి	12.00
6.	కాలచక్రంజ్యోతిషక్యాలండర్	25.00
7.	గ్రహబలం క్యాలండర్ (శ్రీనివాసగార్గేయ-భక్తిటివి)	25.00
8.	శుభమస్తు (పిడపర్తి) క్యాలండర్	25.00
9.	సాదా క్యాలండర్	5.00
10.	పాకెట్ క్యాలండర్	15.00
11.	తాజకనీలకంఠీయమ్	100-00
12.	కేరళ జ్యోతిష రహస్యాలు	180-00
13.	జ్యోతిష బ్రహ్మ రహస్యాలు	180-00
14.	మానసాగరి జాతకపద్ధతి	180-00
15.	వరాహమిహిర జాతకపద్ధతి	180-00
16.	వధూవర వివాహమైత్రిద్వాదశకూటములు	99-00
17.	సింపుల్ రెమిడీస్	180-00
18.	శంభు హోరప్రకాశిక	250-00
19.	పూర్వ పరాశరి	100-00
20.	పరాశర జ్యోతిషవిజ్ఞాన సర్వస్వం	200-00
21.	ప్రశ్న సింధు	99-00
22.	నక్షత్ర విశేష ఫలితాలు	63-00
23.	సూర్యసిద్ధాంతపంచాంగగణితంచేయడంఎలా?	180-00
24.	దృక్సిద్ధాంతపంచాంగగణితం చేయడంఎలా?	180-00

25.	ఆయుర్దాయ నిర్ణయం	63-00
26.	జాతక గణిత ప్రవేశిక	63-00
27.	జ్యోతిషమర్మబోధిని	63-00
28.	జ్యోతిష ప్రశ్నోత్తరమాల	63-00
29.	ముహూర్తం నిర్ణయించడంఎలా?	63-00
30.	జాతక మకరందం	63-00
31.	జ్యోతిష సరస్వతి	63-00
32.	మీజననకాల విశేషాలు	63-00
33.	ముహూర్త విజ్ఞాన భాస్కరం	63-00
34.	జ్యోతిష స్వయంబోధిని	63-00
35.	శుభముహూర్త శిరోమణి	63-00
36.	నక్షత్ర ఫలమంజరి	36-00
37.	పంచాంగం చూసే విధానం	36-00
38.	సర్వార్థ జ్యోతిషం	36-00
39.	ప్రాథమిక జ్యోతిషం	36-00
40.	నవరత్నములు శుభయోగములు	36-00
41.	శుభశకునాలు	30-00
42.	హస్తరేఖాఫలితాలు	36-00
43.	సంఖ్యల్లో భవిష్యత్	36-00
44.	ముహూర్త దీపిక	99-00
45.	పుట్టుమచ్చలు ఫలితాలు	30-00
46.	కలలు ఫలితాలు	30-00
47.	జాతక చక్రం వేయడం ఎలా?	36-00
48.	మానసాగరి (ప్రాచీనజ్యోతిషగ్రంథం) -పుచ్చాశ్రీనివాసరావు	250-00
49.	జ్యోతిషశాస్త్ర చిట్కాలు	120-00
50.	గుప్తా శతాబ్ది పంచాంగం (1940-2050)	999-00
51.	ప్రశ్నచండేశ్వరమ్	63-00
52.	ద్వాదశభావ ఫలచంద్రిక	250-00
53.	జ్యోతిష శతయోగరత్నావళి (నూరుయోగాలఫలితాలు)	120-00
54.	అంగసాముద్రికం	36-00
55.	హస్త సాముద్రికం	63-00
56.	లాల్ కితాబ్	99-00
57.	శకునశాస్త్రం	63-00
58.	ఆధునికప్రశ్నశాస్త్రం	120-00
59.	పరాశరజ్యోతిష ప్రశ్నజ్యోతిషం	180-00

60.	అష్టకవర్గు (కొండపల్లి)	63-00
61.	బృహత్‌జాతకం (ప్రాచీనప్రతికిపునర్ముద్రణ)	250-00
62.	లగ్నరత్నాకరం	63-00
63.	షట్పంచాశిక	120-00
64.	40 రోజుల్లో జ్యోతిషంనేర్చుకొనండి	270-00
65.	40 రోజుల్లో సాముద్రికంనేర్చుకొనండి	180-00
66.	40 రోజుల్లో సంఖ్యాశాస్త్రం	180-00
67.	40 రోజుల్లో నక్షత్ర (నాడీ) ఫలితములు	270-00
68.	40 రోజుల్లో వైద్యజ్యోతిషం నేర్చుకోండి	250-00
69.	మీ పుట్టినతేదీ అద్భుతరహస్యాలు (సాయిగణపతిరెడ్డి)	270-00
70.	కె.పి.జ్యోతిషం (పరిచయం)	63-00
71.	ముహూర్తచింతామణి	99-00
72.	సూర్యచంద్ర గ్రహణములు	63-00
73.	ప్రసిద్ధవ్యక్తుల జాతకాలు (వేరేకొండప్ప)	180-00
74.	అదృష్టరెమెడీస్	144-00
75.	గ్రహసంచార ఫలనిర్ణయదీపిక	63-00
76.	జ్యోతిష రెమిడీస్	300-00
77.	జాతకమార్తాండం పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
78.	జ్యోతిషవిద్యాప్రకాశిక పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
79.	నాడీజ్యోతిషం	63-00
80.	నక్షత్రపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
81.	లగ్నపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
82.	గౌతమసంహిత	63-00
83.	హోరరత్నమాల	63-00
84.	జాతకఫల మణిమంజరి	200-00
85.	పుష్కర పంచాంగం (2013-14నుండి 2024-25)	560-00
86.	దశాభుక్తిఫల నిర్ణయం	250-00
87.	వింత జోష్యములు	63-00
88.	షోడశవర్గులు	200-00
89.	రవిగ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
90.	చంద్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
91.	కుజ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
92.	బుధ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
93.	గురు గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
94.	శుక్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00

95. శని గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
96. రాహు & కేతు గ్రహముల సమస్త ప్రభావములు	99-00
97. ఆధునిక గ్రహములు-ఉపగ్రహములు సమస్త ప్రభావములు	99-00
98. ముహూర్తమార్తాండం	63-00
99. లఘుజాతకం	63-00
100. జాతకాలంకారము	63-00
101. మేషలగ్న ఫలితములు	99-00
102. వృషభ లగ్న ఫలితములు	99-00
103. మిధున లగ్న ఫలితములు	99-00
104. కర్కాటక లగ్న ఫలితములు	99-00
105. సింహలగ్న ఫలితములు	99-00
106. కన్యలగ్న ఫలితములు	99-00
107. తుల లగ్న ఫలితములు	99-00
108. వృశ్చిక లగ్న ఫలితములు	99-00
109. ధనుస్సు లగ్న ఫలితములు	99-00
110. మకర లగ్న ఫలితములు	99-00
111. కుంభ లగ్న ఫలితములు	99-00
112. మీన లగ్న ఫలితములు	99-00
113. నారద సంహిత	200-00
114. పంచాంగపీఠికలేఖికాగణితం	250-00
115. తారాబలం - చంద్రబలం (వేరే కొండప్ప)	99-00
116. సులభలగ్న సాధన (చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	200-00
117. రాహు కేతువుల యోగము	99-00
118. ఛాయాగ్రహములు	99-00
119. జ్యోతిషవిజ్ఞాన దీపిక	63-00

బి.వి.రామన్ గారి గ్రంథములు

120. జ్యోతిష విద్యారంభం	50-00
121 గ్రహభావ బలములు	50-00
122. కాలచక్రదశ	50-00
123. అనుభవ ప్రశ్నాజ్యోతిషం	50-00
124. జ్యోతిషశాస్త్రంలో వాతావరణ భూకంపాలు	50-00
125. పురోగామి జాతకం	50-00
126. భావార్ధరత్నాకరం	75-00
127. భారతీయజ్యోతిష సర్వస్వం	75-00
128. అష్టకవర్గ పద్ధతిః	75-00

129.	జ్యోతిషశాస్త్రంలో సందేహాలు,సమాధానాలు	75-00
130.	ప్రశ్నతంత్ర	75-00
131.	ముహూర్తం	75-00
132.	విశిష్ట జాతకములు	125-00
133.	భారతీయఫలితజ్యోతిషం	125-00
134.	300 ముఖ్యమైన యోగములు	125-00
135.	జాతకంపరిశీలించడంఎలా ?	300-00

రాష్ట్రపతి అవార్డుగ్రహీత, మహామహోపాధ్యాయ, వాచస్పతి
శ్రీ మధురకృష్ణమూర్తిగారి గ్రంథములు

136.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-1	200-00
137.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-2	200-00
138.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-3	200-00
139.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-4	200-00
140.	భావార్థరత్నాకరము	100-00
141.	ముహూర్త చింతామణి	100-00
142.	ముహుర్త చింతామణి-పార్టు2	200-00
143.	స్వప్న శాస్త్రము	36-00
144.	శతయోగమంజరి	50-00
145.	వ్రతనిర్ణయకల్పవల్లి	250-00
146.	దైవజ్ఞవల్లభం	75-00
147.	వసంతరాజశకునమ్ (బృహత్శకునశాస్త్రం)	250-00
148.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-1	100-00
149.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-2	200-00
150.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-3	100-00
151.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-4	200-00
152.	అనుభవసులభవాస్తు - 1	50-00
153.	అనుభవసులభవాస్తు - 2	100-00
154.	పంచాంగ వివేకము	99-00
155.	వశిష్ఠ సంహిత	360-00
156.	పంచపక్షి శాస్త్రం (కేస్బైండ్)	200-00

5. వాస్తులు

1.	40 రోజుల్లో "వాస్తువిద్య" నేర్చుకొనండి	180-00
2.	వాస్తుశాస్త్ర రహస్యములు	200-00
3.	వాస్తునుబట్టి మీ ఇల్లు	63-00
4.	మీరూ మీ వాస్తు	63-00

5.	గృహవాస్తు చిట్కాలు	63-00
6.	వాస్తు పూజ	63-00
7.	వాస్తు సూత్రములు	63-00
8.	వాస్తుశాస్త్ర రహస్యాలు	63-00
9.	గృహవాస్తు వర్గులు	99-00
10.	విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రరీత్యా మీ ఇంటి ప్లానులు	63-00
11.	విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రరీత్యా మీఇండ్లఆయములు	99-00
12.	విశ్వకర్మ వాస్తు శాస్త్రం(చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	180-00
13.	ఆధునిక గృహవాస్తు	99-00
14.	శుభవాస్తు	270-00
15.	వాస్తుయంత్ర రత్నావళి	120-00
16.	వాస్తుశాస్త్రం	120-00
17.	హౌస్ ప్లాన్స్	63-00
18.	గృహనిర్మాణ వాస్తు	63-00
19.	వాస్తు రెమెడీస్	63-00
20.	గృహవాస్తు దర్పణం	63-00
21.	జ్యోతిష-గృహవాస్తుచంద్రిక	200-00
22.	వాస్తురత్నాకరం (కొండపల్లి)	63-00
23.	వాస్తుశిరోమణి ,,	120-00
24.	వాస్తుసంగ్రహమ్ ,,	63-00
25.	పంచవాస్తు పారిజాతం ,,	120-00
26.	వాస్తుడిండిమమ్ ,,	63-00
27.	వాస్తుదుందిభి ,,	120-00
28.	విశ్వకర్మవాస్తుప్రకాశిక (కేస్‌బైండ్)	250-00
29.	కృష్ణవాస్తుశాస్త్రము	63-00
30.	జలవాస్తు,శల్యవాస్తు (దంతూరిపండరీనాథ్)	99-00
31.	మయవాస్తు (గోరసవీరభద్రాచార్య)	120-00
32.	వాస్తు జ్యోతి	63-00
33.	మన ఇల్లు-మనవాస్తు	99-00
34.	వాస్తవ వాస్తుపూజావిధానము	108-00
35.	వాస్తు దర్పణం	120-00

6. మంత్రశాస్త్రాలు

1.	మంత్రసాధన	63-00
2.	తంత్రజాలం	63-00
3.	మంత్రశక్తి	63-00

4.	దత్తాత్రేయ తంత్రవిద్య	63-00
5.	దత్తాత్రేయ మూలికాతంత్రమ్	63-00
6.	తాంత్రిక పంచాంగం	63-00
7.	యక్షిణీ తంత్రం	63-00
8.	మంత్రానుష్ఠాన చంద్రిక	63-00
9.	సర్వదేవతా మంత్రకవచములు	63-00
10.	మంత్రాక్షరాలరహస్యం (బీజాక్షరనిఘంటువు)	63-00
11.	సర్వదేవతా మంత్రరత్నావళి	63-00
12.	సదాచార దీపిక	63-00
13.	యోగినీ-వామకేశ్వరతంత్రం	63-00
14.	ప్రపంచసారతంత్రం	63-00
15.	బదనిక తంత్రమ్	63-00
16.	ఉచ్ఛిష్ట గణపతి తంత్రమ్	63-00
17.	గుప్త సాధన తంత్రం	63-00
18.	గంధర్వ తంత్రమ్	63-00
19.	సౌందర్యలహరి (మంత్రయంత్రరత్నావళి)	63-00
20.	యంత్ర మంత్ర తంత్ర	63-00
21.	పాశుపత తంత్రం	99-00
22.	పంచదశ మహాఖడ్గ తంత్రం	99-00
23.	రుద్రాష్టాధ్యాయః	99-00
24.	మంత్రసిద్ధి	120-00
25.	పరశురామతంత్రమ్	108-00
26.	శ్రీలలితావిలోమ పంచదశీ	108-00
27.	శ్రీ గురు తంత్రం	108-00
28.	గాయత్రీ తంత్రమ్	108-00
29.	మహాశక్తి మంత్ర తంత్ర రహస్యాలు	150-00
30.	శ్రీ దుర్గ తంత్రమ్	200-00
31.	మహామృత్యుంజయఅమృతపాశుపతమ్	200-00
32.	సర్ప (నాగ)తంత్రం	250-00
33.	హవన తంత్రం	250-00
34.	షోడశనిత్యతంత్రం	250-00
35.	శాక్తేయతంత్రం	250-00
36.	రుద్రయామళతంత్రం	250-00
37.	లక్ష్మీప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
38.	హిరణ్యశూలినీ తంత్రమ్	250-00

39.	మాయాప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
40.	శ్రీ విశ్వరూప ప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
41.	స్వర్ణాకర్షణభైరవతంత్రం	250-00
42.	కాశీవిశాలాక్షి తంత్రం	250-00
43.	శాంతితంత్రమ్	250-00
44.	యంత్రసిద్ధి	360-00
45.	శ్రీ లక్ష్మీతంత్రమ్	360-00
46.	మంత్రమహోదధి (స్త్రీదేవతాఃకల్పమ్)	360-00
47.	మంత్రమహోదధి (పురుషదేవతాఃకల్పమ్)	360-00
48.	మంత్రశాస్త్రం (గ్రంథము)	360-00
49.	ప్రత్యంగిరాకృత్యాతంత్రం	360-00
50.	కామధేనువు తంత్రం	360-00
51.	శూలినీదుర్గాతంత్రం	360-00
52.	శ్రీవిద్య రహస్యం	290-00
53.	కులార్ణవ తంత్రమ్	150-00
54.	ఆచార్య సిద్ధ నాగార్జునతంత్రం (ఒరిజనల్)	390-00
55.	సిద్ధమూలిక రహస్యం (మంత్ర,యంత్రసహితం)	63-00

7. గ్రంథాలు - ఆరాధనలు

1.	భగవద్గీత శ్లోక తాత్పర్య సహితం	54-00
2.	భగవద్గీత (వచనం)	99-00
3.	భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యం-కేసుబైండింగ్	72-00
2.	గణేశ ఆరాధన 1	99-00
3.	గణేశోపాసన 2	99-00
4.	నవగ్రహవైభవం	99-00
5.	నవగ్రహ రెమెడీస్	99-00
6.	నవగ్రహ వేదం	99-00
7.	శనిగ్రహారాధన	99-00
8.	ఆదిత్యారాధన	99-00
9.	సుబ్రహ్మణ్యారాధన	99-00
10.	శ్రీ శివ ఆరాధన	99-00
11.	లక్ష్మీ ఆరాధన	99-00
12.	హనుమదారాధన	99-00
13.	లలితారాధన	99-00
14.	శ్రీ చక్రారాధన	99-00
15.	గాయత్రీ ఆరాధన	99-00

16.	వీరభద్రారాధన	99-00
17.	కుజగ్రహారాధన	99-00
18.	భైరవారాధన	99-00
19.	దైవారాధన	99-00
20.	గీతారాధన (భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యసహిత)	99-00
21.	శ్రీవేంకటేశ్వరాధన	99-00
22.	హయగ్రీవారాధన	99-00
23.	లక్ష్మీనరసింహారాధన	99-00
24.	శ్రీ బాలాత్రిపురసుందరీ స్తోత్ర కదంబం	99-00
25.	దేవీ లీలామృతం	99-00
26.	పురాణపండ సుందరకాండ వచనం	99-00
27.	పురాణపండ రామాయణం	99-00
28.	పురాణపండ భారతం	99-00
29.	పురాణపండ భాగవతం	99-00
30.	(సూరి) వాల్మీకి రామాయణం	99-00
31.	కాలసర్ప యోగం	99-00
32.	నిత్య జీవితములో రుద్రాక్షలు	99-00
33.	నిత్య జీవితములో నవరత్నాలు	99-00
34.	వేదసూక్తములు	99-00
35.	వేమన పద్యసారామృతం	99-00
36.	పండగలు పర్వదినాలు	99-00
37.	సూక్తిరత్నాలు	99-00
38.	హనుమచ్చరిత్ర	99-00
39.	నవగ్రహ దర్శనమ్	99-00
40.	నిత్యజీవితంలో నవగ్రహాలు	99-00
41.	సాలగ్రామములు	99-00
42.	గురుశుక్ర ప్రభావము చంద్రకళానాడీ	99-00
43.	శనిగ్రహరెమిడీస్	99-00
44.	జాతకసుధాసారము-జాతకమోక్షప్రదాయిని	99-00
45.	వివాహజ్యోతిషమంజరి-మ్యారేజ్‌మ్యాచింగ్‌గైడ్ (సాయిగణపతిరెడ్డి)	99-00
46.	మీపుట్టినతేదీనిబట్టి మీజీవితరహస్యాలు (న్యూమరాలజీ లైఫ్‌గైడ్) ,,	99-00
47.	మీఅదృష్టానికి (పేరు) నేమ్‌కరక్షన్ ,,	99-00
48.	న్యూమరాలజీ రెమిడీస్	99-00
49.	మూకపంచశతీ	99-00
50.	శ్రీరామకర్ణామృతం	99-00

51.	రహస్యకుక్కుటశాస్త్రం	300-00
52.	ఉపాసన విధానం	99-00
53.	పంచమవేదం మహాభారతం	99-00
54.	దేవుళ్ళు డాట్ కామ్	99-00
55.	గణపతిభాష్యం	99-00
56.	యజుర్వేద ఉపనయనవివాహప్రయోగమంజరి	99-00
57.	నవయోగులు	99-00
58.	ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోనిదర్శించవలసిన ప్రముఖదర్గాలు	99-00
59.	సకలదేవతాఅష్టోత్తరాలు(పెద్దది)-(180అష్టోత్తరశతనామావళులతో)	99-00
60.	సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళులు (కేస్‌బైండింగ్)	216-00
61.	సకలదేవతా సహస్రనామములు	99-00
62.	ఆధ్యాత్మిక సూక్తి నిధి	99-00
63.	బ్రాహ్మణులు గోత్రాలు,ప్రవరలు	99-00
64.	సర్వదేవతాస్వరూపుడు శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు	99-00
65.	శ్రీ లక్ష్మీసన్నిధి	99-00
66.	శ్రీలక్ష్మీగణపతి హోమకల్పం	99-00
67.	మార్షల్‌ఆర్ట్ స (కరాటే,కుంగ్‌ఫూనేర్చుకోండి)	99-00
68.	మ్యాజిక్‌గైడ్	99-00
69.	చదరంగం	99-00
70.	పంచముఖ హనుమత్ వైభవం	63-00
71.	గరుడపురాణం	40-00
72.	మాఘపురాణం	36-00
73.	శివపురాణం	36-00
74.	వైశాఖపురాణం	36-00
75.	కార్తీక పురాణం	36-00
76.	కార్తీక పురాణం (చిన్నది)	25-00
77.	సర్వకార్యసిద్ధికి రామాయణపారాయణ	63-00
78.	పెద్దబాలశిక్ష	50-00
79.	గాయత్రీ మహిమ	36-00
80.	వృక్షదేవతలు	63-00
81.	యాజుష స్మార్త సంస్కార చంద్రిక	200-00
82.	సనాతనవైదిక బ్రాహ్మణస్మార్తాగమకల్పమ్	150-00
83.	చతుర్వేదములు	120-00
84.	నవగ్రహారాధన	120-00
85.	తాళపత్ర సమాహార గోపురం	120-00
86.	మనుధర్మ శాస్త్రం (వచనంలో...) (కేస్‌బైండు)	250-00

87.	మానవధర్మములు		120-00
88.	వేదమంత్ర సంహిత		120-00
89.	సహస్రలింగార్చన		120-00
90.	శ్రీ శివగీత		120-00
91.	ద్వాదశఉపనిషత్తులు		120-00
92.	పురాణపండవారి సౌందర్యలహరి	(క్రీస్‌బైండ్)	250-00
	(శ్లోకతాత్పర్యసహిత విపులవ్యాఖ్యతో)	సాదా	120-00
93.	బృహత్ శివ స్తోత్ర రత్నాకరము		200-00
94.	బృహత్ దేవీ స్తోత్రరత్నాకరము		200-00
95.	బృహత్ విష్ణు స్తోత్రరత్నాకరము		200-00
96.	కేదారనాథ్ బదరీనాథ్ యాత్రాగైడు		63-00
97.	దక్షిణావృత శంఖములు		63-00
98.	108 దివ్యదేశాల విష్ణుక్షేత్రదర్శిని		36-00
99.	ధర్మసింధువు(కేస్‌బైండింగ్)		270-00
100.	భారతీయ శైవక్షేత్రయాత్రాదర్శిని		99-00
101.	చిలుకూరి బాలాజీచరిత్ర		36-00
102.	భగవత్‌స్తుతి		63-00
103.	సూర్యోపాసన		36-00
104.	కాశీఖండం		250-00
105.	దేవీభాగవతం		360-00
106.	శ్రీ ఆంజనేయం		216-00
107.	ధర్మసందేహాలు		216-00
108.	ఆధ్యాత్మిక దైవిక వస్తువులు		250-00
109.	రామాయణం		600-00
110.	పోతన భాగవతం		900-00
111.	శివమంత్రములు		63-00

8. వైద్య గ్రంథాలు

1.	ఆహారం ఆరోగ్యం	36-00
2.	మూలికావైద్య చిట్కాలు	36-00
3.	ఆయుర్వేద వైద్య చిట్కాలు	30-00
4.	గృహవైద్య రహస్యాలు	36-00
5.	గృహవైద్యసారం	36-00
6.	హోమియోవైద్యం (ద్వాదశలవణచికిత్స)	63-00
7.	ప్రకృతివైద్యం	36-00
8.	ఆహారం-వైద్యం	99-00

9.	సంపూర్ణ ఆయుర్వేద-చిట్కా వైద్యం	99-00
10.	ఆయుర్వేదమ్	36-00
11.	ఆయుర్వేద మూలికావైద్యదీపిక	99-00
12.	దుంపకూరలు, ఆకుకూరలు, కాయగూరలు (వాడకం - ఉపయోగాలు)	99-00
13.	ఏకమూలికావైద్యం	99-00
14.	అష్టాంగ హృదయం (4భాగాలు)	1200-00
15.	రహస్యసిద్ధయోగవైద్యసారమ్	99-00
16.	ప్రాథమిక హోమియోవైద్యం	99-00
17.	ఒబెసిటి	99-00
18.	హెల్త్‌గైడ్	99-00
19.	ఆయుర్వేదం-జీవనవేదం	99-00
20.	ఫుడ్‌థెరపి	63-00
21.	న్యాచురల్‌థెరపి	99-00
22.	సంపూర్ణఆరోగ్యానికి 20ని॥	63-00
23.	కీళ్ళనొప్పులు మీ సమస్యలైతే...	99-00
24.	యోగామంత్ర	63-00
25.	యోగా మండే టు సండే	63-00
26.	హెర్బల్ మెడిసిన్-హెల్త్‌టుడే	99-00
27.	హెల్త్‌ఫైల్	108-00
28.	వస్తుగుణపాఠం	250-00
29.	రసాయన వాజీకరణ తంత్రం	150-00
30.	వస్తుగుణ మకరందం	400-00
31.	నాటువైద్యం -(కేస్‌బైండ్)	360-00
32.	నాటువైద్యం (చిన్నది)	99-00
33.	ప్రాణాయామము-యోగ	63-00

9. అయ్యప్ప - భవానీ రకాలు

1.	శ్రీ అయ్యప్ప లీలామృతం	30-00
2.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనపాటలు	63-00
3.	శ్రీ అయ్యప్ప పూజాకల్పం	20-00
4.	శ్రీ అయ్యప్ప భక్తి గీతాలు	20-00
5.	హారతిగైకొనుమా	40-00
6.	శ్రీ అయ్యప్ప దీక్ష F	10-00
7.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనమాల F	10-00
8.	శ్రీ అయ్యప్ప నిత్యపూజ P	10-00

9.	శ్రీ అయ్యప్ప నిత్యనియమావళి P	10-00
10.	భవానీదీక్ష (శ్రీ భవానీ లీలామృతం)	36-00
11.	దేవీలీలామృతం	99-00
12.	శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	20-00
13.	దేవీ భక్తిగీతాలు	20-00
14.	భవానీదీక్ష P	10-00
15.	దేవీ భక్తిమాల F	10-00
16.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనావళి	120-00
17.	అయ్యప్పపూజావిధి (జేసుదాసుసాంగ్స్‌తో)	24-00

10. భజనలు - కీర్తనలు

1.	అన్నమయ్య కీర్తనలు	20-00
2.	శ్రీరామదాసు కీర్తనలు	20-00
3.	సర్వదేవతా మంగళహారతులు	20-00
4.	వసుంధర మంగళ హారతులు	25-00
5.	సౌభాగ్య దేవతా మంగళహారతులు	36-00
6.	సర్వదేవతా భజనలు	36-00
7.	చిట్టి పొట్టి పాటలు	10-00
8.	జాతీయ గీతాలు	10-00
9.	దేశభక్తి గీతాలు	36-00
10.	పండుగలు-పుణ్యక్షేత్రాలు భక్తిగీతాలు	36-00
11.	గొబ్బిళ్ళపాటలు,లాలిపాటలు,కోలాటపాటలు	36-00
12.	అన్నమయ్య సంకీర్తనలు	99-00
13.	పెళ్ళిపాటలు-స్త్రీలపాటలు	36-00
14.	భక్తానంద భజనకీర్తనలు(ఓల్డ్‌సినీస్టైల్)	36-00
15.	సర్వదేవతాభక్తిమణిమాల	36-00
16.	బతుకమ్మ ఉయ్యాల పాటలు	36-00
17.	అన్నమయ్య సంకీర్తనానిధి(1000కీర్తనలు)	270-00

11. హిట్స్ సాంగ్స్

1.	ఘంటసాల భక్తిగీతాలు-భగవద్గీత	36-00
2.	ఎస్.పి.బాలు భక్తిగీతాలు	36-00
3.	ఘంటసాల సుమధురగీతాలు	99-00
4.	పి. సుశీల సుమధురగీతాలు	99-00

5.	ఎస్.పి. బాలు సుమధురగీతాలు	99-00
6.	ఎస్.జానకి సుమధురగీతాలు	99-00
7.	వేటూరి సుందరరామమూర్తిహిట్స్	99-00
8.	సర్వదేవతా సినీభక్తిగీతాలు	99-00

12. స్త్రీలకు ఉపయుక్త పుస్తకములు

1.	శ్రీకాంతామణి వంటలు (వెజ్)	63-00
2.	శ్రీకాంతామణి వంటలు (నాన్‌వెజ్)	63-00
3.	శాకాహార వంటలు	30-00
4.	మాంసాహారవంటలు	30-00
5.	చిట్టిచిట్కాలు	30-00
6.	అందానికి చిట్కాలు	30-00
7.	పిల్లల పేర్లు (పెద్దది)	30-00
8.	పిల్లల పేర్లు (చిన్నది)	10-00
9.	లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ శారీబోర్డర్స్	36-00
10.	లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ డిజైన్స్	36-00
11.	చిన్నారులకు చిరుతిళ్ళు	30-00
12.	పసందైన ఫాస్ట్‌ఫుడ్ వంటలు	30-00
13.	పలావ్‌లు, ఫ్రైడ్ రైస్‌లు, వెరైటీరైస్‌లు	30-00
14.	వేపుళ్ళు-ఇగుర్లు	30-00
15.	బ్రేక్‌ఫాస్ట్ వంటలు	30-00
16.	పండుగలలో చేసుకొనే పిండివంటలు	30-00
17.	మైక్రోవోవెన్ వంటలు	99-00
18.	సర్వదేవతాభక్తిమాల	36-00
19.	పిల్లలపేర్లు (బాబు)	36-00
20.	పిల్లలపేర్లు (పాప)	36-00
21.	మోడ్రన్ మెహంది (గోరింటాకు డిజైన్స్)	36-00
22.	మోడ్రన్ పిల్లలపేర్లు	99-00
23.	నోరూరించే నాన్‌వెజ్‌వంటలు	99-00
24.	మోడ్రన్ టైలరింగ్ (లేడీస్ & జెంట్స్)	99-00

వివిధ రకాలు

ఎందరోమహానుభావులు	270-00
యోగాసనాలు	36-00
సూర్యనమస్కారములు	36-00
పొడుపు కథలు (చిన్నవి)	10-00

హిందీ-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
ఇంగ్లీషు-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
జనరల్ నాలెడ్జ్	20-00
నూరు ఎక్కాలు	10-00
1-100 టేబుల్ బుక్	10-00
1-100 టేబుల్‌బుక్ (క్రౌన్‌సైజు)	4-50
శ్రీరామకోటి	27-00
శ్రీశివకోటి	27-00
మేజిక్	30-00
అంకెలతో గారడీ	30-00
హృదయస్పందన (కవితలు)	30-00
వాత్స్యయన కామసూత్రాలు	36-00
ఎ.పి.టూరిస్ట్ గైడు	36-00
ఇంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
మహేంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
శరీరభాష (బాడీ లాంగ్వేజ్)	99-00
క్రియాయోగం	36-00
ఆనందంగా జీవిద్దాం	99-00
హరిశ్చంద్ర నాటకం	50-00
వాత్సాయనకామసూత్రాలు	99-00
పంచసాయకం	99-00
రతిరహస్యాలు	99-00
అనంగరంగం (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
శృంగారకేళి (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
గాయత్రీవిజ్ఞాన్	99-00
చింతామణి (నాటకం)	50-00
బాలనాగమ్మ	50-00
కాళహస్తి స్త్రీల వ్రతకథలు	36-00
కాళహస్తి రామాంజనేయ యుద్ధం(బదిరెడ్డి)	50-00
కాళహస్తి గోవింద నామాల భగవద్గీత	36-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు చింతామణి	99-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు మర్మాలు (బైండు)	63-00
రామరాయవాస్తుశాస్త్రం(ముద్రగడరామారావు)	90-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.హనుమాన్‌చాలీసా	10-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.సుందరకాండ	80-00
బ్రహ్మంగారిజీవితచరిత్ర (జవంగుల)	125-00
శ్రీ ఆదిశంకరాచార్య దివ్యచరితామృతం	40-00

కాశీరామేశ్వర మజిలీ కథలు		63-00
శ్రీలలితాసహస్రనామము(భాస్కరభాష్యం)		600-00
ప్రకృతిసిద్ధాంతములు-వేదవిజ్ఞానము-ఫలితజాతక సూత్రములు		595-00
ముదుండి విశ్వనాథరాజుగారి గ్రంథములు		
విశ్వకర్మ ప్రకాశము		80-00
ప్రాచీనవాస్తుశాస్త్రాలు-ఆధునికవాస్తుపరిశీలన	,,	250-00
నారద సంహిత	,,	150-00
వాస్తురాజవల్లభము-మూలానువాదము	,,	60-00
మయమతము - వచనము	,,	80-00
బృహత్సంహిత - వచనము	,,	160-00
వాస్తువిజ్ఞానజ్యోతి		......
పురోహిత దర్శని (గోరసవీరభద్రాచార్య)		....
విశ్వకర్మవాస్తువిద్యారహస్యములు	,,	....
వాస్తు విజ్ఞాన చంద్రిక	,,	....
మహాదశా పారిజాతం	,,	....
వాస్తు నారాయణీయం	,,	120-00
యోగావళీఖండం	,,	120-00
ముహూర్తసింధువు		150-00
సర్వార్థచంద్రిక (4భాగాలు)		1208-00
మీరే న్యూమరాలజిస్ట్ (దావూద్)		370-00
నిర్ణయసింధు (2భాగాలు)		590-00
సాయి...	,,	45-00
శ్రీ దుర్గానందలహరి	,,	200-00
ఆరతిసాయిబాబా	,,	11-00
ప్రతిష్ఠకల్పః(సాగి నరసింహమూర్తి)		500-00
తాజుద్దీన్‌బాబా సచ్చరిత్ర		100-00

సుమారు 100 సం॥రాలునాటి ప్రాచీన ప్రతులు తిరిగి ఈ క్రింది గ్రంథములు ప్రచురించబడినవి.

శ్రీరామ మంత్రానుష్ఠానము	300-00
శ్రీరామనవరాత్రోత్సవకల్పః	300-00
సీతారామ కథా సుధ అయోధ్యకాండ	200-00
సీతారామ కథా సుధ బాలకాండ	150-00
అరణ్యకాండ	100-00
శ్రాద్ధము ఎందుకు పెట్టాలి ? షోడశ సంస్కారములు	200-00
స్మార్త కాపర్ది కారికలు	200-00
నపుంసక సంజీవనము, వైద్య శిరోమణి	200-00
విషవైద్య చింతామణి	200-00

హేమాద్రి సూరిణా ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయః	300-00
సర్వమూలికా గుణరత్నాకరం	300-00
ఆపస్థంబీయ ధర్మసూత్రాలు	300-00
సర్వశాంతి దర్పణం - అపర ప్రయోగ దర్పణం	200-00
గణకరంజని	200-00
సంతాన దీపిక	200-00
తిధినిర్ణయ కాణ్డః	250-00
ముహూర్త దర్పణం	200-00
జ్యోతిష శాస్త్ర రత్నము (శ్రీపతిజాతక పద్ధతి)	250-00
లఘుతాచకము	200-00
శ్రీ వైఖనస పైతృమేదిక ప్రయోగః	300-00
స్మృతి రత్నాకరము (ధర్మశాస్త్రం)	400-00
జాతకామృతతసారం	300-00
జాతక బోధిని	300-00
సంగీత విద్యాదర్పణం	300-00
సంగీత సర్వార్థసారసంగ్రహం	300-00
ముహూర్త మార్తాండం(టీకతాత్పర్యం)	450-00
జాతకరహస్యం	200-00
రాజమార్తాండం	200-00
ఆయుర్దాయదీపిక	200-00
వైద్యామృతం	200-00
అనుపానమంజరీ	200-00
నవగ్రహశాంతి విధానం-ఉదకశాంతి విధిః	200-00
చికిత్సరత్నము	200-00
స్వరచింతామణి	200-00
ద్వాదశలోహ భస్మవిధానం	200-00
దైవజ్ఞయశో విభూషణం	200-00
అనుపాన రత్నకరము	200-00
కాలామృతము	250-00
దైవజ్ఞకర్ణామృతము	300-00
రసేంద్ర చింతామణి	300-00
రసరత్న సముచ్చయం	300-00
వస్తుగుణరత్నాకరము	300-00
హోరానుభవదర్పణము	360-00
విశ్వకర్మ ప్రకాశిక వాస్తుశాస్త్రము	250-00
స్త్రీజన కల్పవల్లి	450-00
సంగీత సర్వార్థ సంగ్రహం	300-00
సంగీత సుధాసంగ్రహము	250-00
అర్క ప్రకాశము	200-00
సంగీత మార్తాండము	200-00
సంగీత ప్రధమబోధిని	200-00

వైద్యకల్పతరువు	200-00
రసప్రదీపిక	250-00
గణకానందము	250-00
శ్రీ లలితాసహస్రనామావళిః-వివరణాత్మక భావంతో	200-00
నవచండీ వేదోక్త శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	200-00
శ్రీ గాయత్రీ అనుష్ఠాన తత్త్వప్రకాశిక	360-00
సంగీతమార్తాండము	250-00
సారావళి	360-00
భేషజకల్పము	200-00
గురుశిష్య ఆయుర్వేద వైద్యచింతామణి	360-00
జాతకమణి	200-00
సర్వశకున ప్రకాశిక	200-00
యాజుష ప్రయోగ చంద్రిక	250-00
శిక్షావల్లీ-ఆనందవల్లీ-భృగువల్లీ	300-00
వసంతరాజ శకునము	250-00
తొట్టి వైద్యం	450-00
జ్యోతిష సిద్ధాంత సంగ్రహము (పంచాంగ గణితం)	300-00
సహస్ర యోగప్రకాశిక	300-00
శ్రీవిద్యారహస్యం	290-00
మహర్షుల చరిత్ర 1,3 300+300	
వేంకట సోమయాజీయం అను ధర్మశాస్త్రకాండము	250-00
శ్రీఆంజనేయం	216-00
రాశితుల్యవత్సర ఫలితం	200-00
నాడి జ్యోతిష విశ్లేషణ	400-00
రహస్యకుక్కుటశస్త్రం	300-00
స్త్రీ ధర్మరత్న బాండాగారము	200-00
శైవోత్సవరత్నాకరం	300-00
యాజుషప్రయోగ చిన్తామణి	300-00
సుస్వర ఋగ్వేద ప్రయోగదర్శిని	300-00
ఆయుర్వేద వైద్య సంగ్రహం	300-00
వశిష్ఠ సంహిత	360-00
హోమియోపతి గృహవైద్యం	200-00
వ్రతచూడామణి	300-00
వైశ్యధర్మప్రకాశిక	300-00
ఆలయ నిత్యార్చన పద్ధతి	200-00
స్మృతిముక్తాఫలం	300-00
ఆపస్థంబయల్లాజీయమ్	300-00
జ్యోతిషశాస్త్రసంగ్రహము	200-00
కర్మవిపాకాఖ్యయం	360-00
ముహూర్త రత్నావళి	250-00
సుదివిలోచనం	300-00
ఉత్తర కాలామృతం	200-00
సర్వవిషయ సర్వస్వసంగ్రహం	200-00